

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İTTİHAT VE TERAKKİ

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
GİZLİ ÖRGÜTLENMELER VE DARBELER

HAZIRLAYAN: ALPER ÇEKER

İLBER ORTAYLI

EROL ŞADİ ERDİNÇ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İNKILÂP

© 2016, İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ

Yayıncı ve Matbaa Sertifika No: 10614

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince İnkılâp Kitabevi'ne aittir. Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Genel yayın yönetmeni Ahmet Bozkurt

Editör Alper Çeker

Yayıma hazırlayan Çetin Şan

Kapak tasarım Gökçen Yanlı

Sayfa tasarım Derya Balcı

ISBN: 978-975-10-3714-5

16 17 18 19 8 7 6 5 4 3 2 1

İstanbul, 2016

Baskı ve Cilt

İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ

Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8

34196 Yenibosna – İstanbul

Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

İNKILAP Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ

Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8

34196 Yenibosna – İstanbul

Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

Faks : (0212) 496 11 12

posta@inkilap.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

www.inkilap.com

İTTİHAT VE TERAKKİ

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
GİZLİ ÖRGÜTLENMELER VE DARBELER

HAZIRLAYAN: ALPER ÇEKER

İLBER ORTAYLI
EROL ŞADİ ERDİNÇ

Ücretsiz E-Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

İlber Ortaylı

1947 yılında Bregenz, Avusturya'da dünyaya geldi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (1968) ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih bölümünü bitirdi. Viyana Üniversitesi'nde Slavistik ve Orientalistik okudu. Master çalışmasını Chicâgo Üniversitesi'nde Prof. Halil İnalcık ile yaptı. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden 1974'te doktora derecesi aldı. 1979'da doçent, 1989'da profesör oldu. Viyana, Berlin, Paris, Princeton, Moskova, Oxford ve Tunus üniversitelerinde misafir öğretim üyeliği yaptı, seminerler ve konferanslar verdi. Yerli ve yabancı bilimsel dergilerde 16. yüzyıl ile 19. yüzyıl arası Osmanlı tarihi ve Rusya tarihi ile ilgili makaleler yayımladı. 1989-2002 yılları arasında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde İdare Tarihi Bilim Dalı başkanı olarak görev yapmış, 2002 yılında Galatasaray Üniversitesi'ne geçmiştir. İlber Ortaylı, Uluslararası Osmanlı Etüdleri Komitesi Yönetim Kurulu üyesi ve Avrupa İranoloji Cemiyeti üyesi, Makedonya Bilimler Akademisi muhabir üyesi, Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Onursal profesörüdür.

Erol Şadi Erdiñç

1935 yılında İstanbul'da doğan Erol Şadi Erdiñç, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra bir süre basında çalıştı. Tarih konusunda birbirinden önemli eleştirel makaleler yazan Erol Şadi Erdiñç, özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti üzerine uzmanlaştı. Tarık Zafer Tunaya'nın kitapları başta olmak üzere çeşitli eserleri yayıma hazırladı. Erol Şadi Erdiñç, 2012 yılında İstanbul'da vefat etti.

Alper Çeker

1972 yılında İstanbul'da doğan Alper Çeker, İstanbul Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi. Rusça ve İngilizce'den yaptığı çevirilerin yanında özellikle edebiyat alanında telif eserleri vardır.

İçindekiler

Önsöz / İlber Ortaylı	7
Editörün Önsözü	9
Osmanlı İmparatorluğu'nda	
Gizli Örgütlenmeler	13
Yeni Osmanlılar	23
İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşu	29
İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İkinci Dönemi	
“Kulunuzdan Gayrısı İttihatçıdır”	47
31 Mart Ayaklanması	55
Babıâli Baskını	61
I. Dünya Savaşı ve Cemiyetin Sonu	73
Teşkilat-ı Mahsusa ve Ermeni Tehciri	83
Cumhuriyetin Kuruluşu ve Tasfiyeler Dönemi	93
Masonlar	99
Bilim Dünyası ve İttihat ve Terakki	103
Dizin	109
Belgeler	115

Önsöz

Merhum Erol Şadi Erdinç dostumu Tarık Zafer Tunaya hocanın muhitinde tanıdım. O vakit Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde idim. Hiç şüphesiz ki, akademik hayatımdaki en verimli dönemlerdendi. Tarık Zafer Tunaya bir yanıylı tipik bir İstanbul Üniversitesi hocasıydı ama öbür taraflı da öncü bir akademisyendi. Ankara ve İstanbul üniversitelerindeki meslektaşlarını bir araya getirmek için o ve eşi Melahat Hanım ellerinden gelen gayreti göstermişlerdir. Üstelik bu gruba yalnız öğretim üyeleri değil, Erol Şadi Erdinç gibi hukukçular ve gazeteciler de dahildi. Erol Şadi Erdinç'in kaynak bilgisi hem hocayı hem de hepimizi hayran bırakmıştı. Yazmayan değil, kolay yazmayan biriydi. Herkesi eleştirdiği gibi en başta da kendini eleştirdiği anlaşılırdı. Nitekim önemli bilgilerin yer aldığı bu eseri yayımlamak ölümünden sonra nasip oldu. Redaksiyonda Alper Çeker'in gayretine şükran borçluyuz.

Türkiye tarihi, bütün Ortadoğu ve Balkanlar için önemi olan bir çalışma daha okuyucunun önüne çıkıyor.

İlber Ortaylı

Editörün Önsözü

Elinizdeki kitap ülkemizin iki seçkin tarihçisi olan Erol Şadi Erdinç ve İlber Ortaylı ile yapılan bir dizi görüşmeden ortaya çıkmıştır. Kitabın amaçlarından biri, Cumhuriyet dönemindeki askerî darbelerin ve tepeden inme ci zihniyetin köklerinin Osmanlı'da aranmasının doğru olup olmadığını sorgulamaktır. Bu sorgulama sırasında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki birtakım gizli örgütlenmeler ve iktidara karşı düzenlenen bazı tertipler de konu edilmiştir. Kitabın bir diğer amacı da İttihat ve Terakki Cemiyeti çevresinde dönen tartışmalara bir açıklık getirmektir.

Elinizdeki metnin bir vakayiname olmadığını özellikle belirtmek istiyorum. Editörün bu kitaba katkısı, sorduğu sorular ve eklediği dipnotlardır. Erol Şadi Erdinç ile İlber Ortaylı'nın atıf yaptığı olayların tarihi akışı, dipnotlardan takip edilebilir. Elinizdeki söyleşi sırasında biz öncelikle bu iki tarihçinin tarihe getirdikleri yorumu ortaya çıkarmak istedik. Okuyucunun kitaba başlarken bunu dikkate alması, farklı beklentilerin doğmasının önüne geçecektir.

Kitabın dipnotları ise İbrahim Temo, Ali Fuad Türk-geldi gibi genellikle olayları yaşamış kişilerin hatıratlarından ve Erol Şadi Erдің ile İlber Ortaylı'nın onay verdiği bilimsel eserlerden yapılan alıntılardan oluşmaktadır. Metinden de anlaşılacağı üzere her iki tarihçinin de bu alanda dikkat çektiği iki bilimadamı, Tarık Zafer Tunaya ve Şerif Mardin'dir.

Erol Şadi Erдің ve İlber Ortaylı ile bir plan doğrultusunda yaptığımız kayıtlarda, önce Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde diğer toplumlarda oluşanlara benzer birtakım gizli örgütlenmeler olup olmadığını soruşturduk. Daha sonra iktidara yönelik tertipler gündeme geldi. Doğal olarak kitabın büyük bir bölümünü İttihat ve Terakki Cemiyeti oluşturdu. Tarihçilerimizden bu cemiyeti ve üyelerini Cumhuriyet dönemi cunta örgütlenmeleri ve şahsiyetleriyle kıyaslamalarını istedik. Son bölümde de her iki tarihçimiz, kitapta ele alınan konularla ilgili yazılmış çalışmaları değerlendirdiler.

Kitabın "Ekler" bölümü, kişisel kütüphanemizde bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilgili bazı yayınların tıpkı basımından oluşmaktadır. Bunlardan Türkçe ve Arapça olmak üzere iki dilde yayımlanmış bir nizamname özellikle ilgi çekicidir. Bu haliyle belgeler genele değil yalnızca uzman araştırmacılara hizmet etmektedir. Belgelerin çeviriyazılarına yer vermememizin nedeni, Erol Şadi

Erdirin'in gelecekte yayımlanacağını ümit ettiğimiz eserleri ile olası bir çakışmayı önlemektir.

Sözlerime son verirken, ömrünün son günlerinde tüm sağlık sorunlarına rağmen bu kitaba zaman ayıran ve bana sabır gösteren merhum Erol Şadi Erdirin'i rahmetle anar ve İlber Ortaylı'ya teşekkürü borç bilirim. Bununla birlikte çalışmalar sırasında Erol Şadi Erdirin'e eşlik eden ve destek olan eşi Suna Erdirin'i de burada anmadan edemeyeceğim.

Alper Çeker

Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler

Abdülmecid

Alper Çeker: Burada, genelde Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde kurulmuş birtakım gizli örgütlenmeleri, özelde de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni konuşmak üzere Erol Şadi Erdinç ve İlber Ortaylı ile bir aradayız.

Sayın İlber Ortaylı, isterseniz konuya sizinle girelim. Osmanlı İmparatorluğu'nda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden önce siyasi cemiyetler, hizipler, birtakım örgütlenmeler var mıydı?

İlber Ortaylı: Aziz arkadaşlarım, bizim önümüzde bir problem var: siyasi örgütlenme. Türkiye'de siyasi parti yahut siyasi cemiyet ananesi, bunların iktidar için mücadelesi... gündemimiz bu. Osmanlı İmparatorluğu'nda siyaseti hedefleyen, siyasetle uğraşan, iktidarı hedefleyen bir örgütlenme var mıydı? Varsa hangi dönemi kapsıyordu ve nitelikleri nelerdi?

Mesela, Türkiye'de *freemasonry* nedir, ülkemizde ihtilal örgütleri var mıdır? Ordumuzda örgütlenmeler var

mıdır? Nitekim Rusya’da vardı, bizde de vardı mutlaka, ama bunlar nedir, birbirileriyle bağlantıları nedir? Örneğin bizde tuhaf bir biçimde siyasi polis yoktur.

1859’da bir Kuleli Vakası var. Bu vaka aydınlık değil. Rahmetli Uluğ İğdemir’in *Kuleli Vak’ası Hakkında Bir Araştırma* adında bu konuda bir kitabı var. Sultan Abdülmecid’in Tanzimat reformlarına karşı çıkan, gerici bir hareket olarak tanımlar bu eserde Kuleli Vakası’nı¹.

1 “Osmanlı tarihinde ‘Kuleli Vak’ası’ diye anılan hâdis, XIXuncu asrın ikinci yarısında ve Abdülmecid saltanatının son yıllarında vukua gelmiş, fakat kuvveden fiile çıkamamış, küçük bir isyana ve suikasta teşebbüs vak’asıdır...”

“Muhakeme neticesi yine hükûmetin resmî bir beyannameyle ilân ediliyor. Bu beyannameyi 21 Rebiulâhîr 1276 tarih ve 961 numaralı Ceride-i Havadis ile 2 Cemaziyelevvel 1276 tarih ve 574 numaralı *Takvim-i Vekayi*’de görüyoruz...”

“Görülüyor ki, malûm olan bu tek vesika vak’anın mahiyeti hakkında bizi tamamen tenvir edememektedir...”

Bundan 10 sene sonra Namık Kemal ve arkadaşları tarafından Londra’da çıkarılan *Hürriyet* gazetesinin 18 Kânunu sani 1869 tarihli ve 30 numaralı nüshasında da Kuleli vak’asından bilmünasebe bahsedilir... Bu yazıda vak’a hakkındaki malûmat şundan ibarettir: ‘Malûmdur ki, Sultan Abdülmecid zamanında bir cemiyeti muhalefet zuhur etmiş ve her nasılsa azası devletin pençesi zulmüne düşmüştü. Bunları tuttular, Meclisi Hâsta bulunanlar bizzat gittiler istintak ettiler. Nihayet içlerinden beş altısının reis ve muharrik namıyla idamına ve kusurunun derecat üzere nefyine hükmeyletiler. (Her nasılsa padişah rüesayı idamdan affeylemiştir)...’

“Kuleli vak’asını tertip edenlerin reisi 46 yaşında Süleymaniyeli Şeyh Ahmet’tir. Gizli bir cemiyet kurularak bir suikast hazırlanması fikri ilk önce Şeyh Ahmed’in kafasında doğmuştur. Engelhardt’ın ve Vambéry’nin ve Ebüzziya’dan naklen Ahmet Rasim’in dediği gibi Hüseyin Daim Paşa cemiyetin reisi değildir. Yalnız Ferik rütbesinde olan Hüseyin Daim

Bu doğru mu yoksa bir çekişme mi var, bunu bilemiyoruz. Ama bu harekete katılanların ağır cezalar almadığını biliyoruz, asılan yok. Sultan Abdülmecid öyle şeyi sevmezdi zaten, ama mutlaka cezalandırıldılar. Amaçları ne, bir amblemleri var mı? Bunları bilmiyoruz.

Paşa'nın nüfuzundan ve parasından istifade edildiği için cemiyetin bir nevi ikinci reisi vaziyetinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tophane ketebesinden Arif Bey heyetin en faal azası görünüyor. Arif Bey bir nevi kâtibî umumî vaziyetindedir. Beyanname yazmak vesaire gibi yazı işlerini Arif Bey görüyor; taraftar toplamakta diğer azaların hepsinden fazla gayret sarf ediyor. Şeyh Ahmet Hüseyin Daim Paşa'ya vak'anın duyulmasından beş altı ay evvel böyle bir cemiyet kuracağını söylemiştir. Cemiyete ilk girenler Hüseyin Daim ve Caferdem Paşa ile Arif ve Rasim Beylerdir. Bunların delâletiyle cemiyetin azası artmıştır. İçlerinden bir ikisinin kaçmış olduğuna ve 41'inin de yakalanmış bulunduğu bakılırsa cemiyetin aza yekûnu 45'le 50 arasındadır. Yalnız cemiyet azasından olan şeyhlerden Hezargrathî Şeyh Feyzullah Efendi'nin 1000 kadar müridi ile, Kütahyalı Şeyh İsmail Efendi'nin de 6000 müridi ile yardımda bulunacaklarını Şeyh Ahmed'e vadetmiş olmalarına göre bir isyan vukuunda taraftarların adedi beş on bin kişiye bulacakmış demektir.

"Cemiyete girenlerden... yani 'Süleymaniyeli Şeyh Ahmet ile aramdaki ahdi kabul ettim ve ben muahid fedaiyim' ibaresi yazılı birer taahhütname alınmıştır. Cemiyetin mühim bir kısım azası da bizzat suikast yapabilecek adamlardan mürekkeptir ki, bunlara fedai ismi verilmiştir."

"Hulasa: Şimdiye kadar yanlış olarak Osmanlı tarihinde meşrutiyet ve hürriyet istihdaf eden ilk inkılâp hareketi addedilen Kuleli vak'asının –elimize başka bir vesika geçinceye kadar– ileri bir hareket olmaktan ziyade o zaman bilhassa Hristiyanlar lehine yapılan bazı ıslahatı hazmedemiyenlerin, belki de Abdülmecid'in israfatından mütevellit hoşnutsuzluklardan cesaret alarak, sırf Abdülmecid'in şahsını istihdaf eden bir hareketi olduğunu kabul etmek icap etmektedir." Uluğ İğdemir, *Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma* (1937), s. 9, 13, 30-31, 38.

Erol Şadi Erdinç: Hayır, böyle bilgiler yok. Ama, Kuleli Kışlası'nda yargılandıkları için Kuleli Vakası olarak adlandırılmış.

Alper Çeker: Batı'da Tapınak Şövalyeleri, Ortadoğu'da Hasan Sabbah ve fedailerini var. Osmanlı ülkesinde bu tip kapalı, gizemli örgütlenmeler oldu mu hiç?

İlber Ortaylı: Osmanlı toplumunda, en gizemli diye bileceğimiz tarikatlar bile fevkalade açıktı. Cemaat arasında babadan oğula devam eden ritüeller, inançlar var. Ama bunların mutlaka bir kitabı vardır. Matbaasız bir toplumda, elle yazılmış bu kitaplar günümüze kadar gelip bize ulaştığına göre, ne kadar korunduklarını ve ne kadar çok çoğaltıldıklarını artık siz hesap edin. Birtakım divanlar, ilmi eserler günümüze gelmemiş, ama o devirden kalma tasavvufi ilgili kitaplar elimizde var. Demek ki bunlar yazıya dökülmüş ve bir tüzük haline geçmiş. Yani bunların inanç biçimleri, doktrinleri, akideleri, dayandıkları esaslar falan belli. Bu nedenle burada böyle bir ezoterizm söz konusu değil. Kaldı ki bunlar kapalı gruplar değil.

Mesela İsmailiye... Bunların camileri başkalarına kapalıdır. Hatta modern zaman cemaatlerinden Ahmedilik vardır. Berlin'de bile onlardan değilsen camilerine giremezsin. Osmanlı'da böyle bir şey yok. Böyle bir gizli ce-

miyete zaten cevaz verilmez. Böyle örgütlenmeler mutlaka bilinir ve göz yumulduğu için yaşarlar. Bizde göz yumulmaz, bu tip adamlar kılıçtan geçirilir, akıbetleri iyi olmaz.

Alper Çeker: Peki İttihat ve Terakki Cemiyeti öncesi, geleneksel zamanlarda muhalefetin kendisini ifade edebileceği bir mecra var mıydı? Siz, mesela İstanbul hakkındaki yazılarınızda siyasi içerikli Karagöz ve Hacivat oyunlarından söz ediyorsunuz.

İlber Ortaylı: Hiç şüphesiz muhalefet kendini ifade ediyordu. En başta kahvehanelerde. Sultan Murad kahvehaneleri İslam’a aykırı olduğu için kapatmadı. Tütün konusundaki fetvalar son derece sınırlıdır. Bunlarda “mekruh” tabiri kullanılmıştır, tütün için “haram” diyen yalnızca Ebussuud Efendi’dir.

Kahvehanelerde ziyadesiyle siyaset konuşulur.² Tek-

2 “Yakın zamana kadar kahvehane ve meyhane bile, karşılıklı gevezelik eden, dinlemeden konuşanların değil; dinleyenlerin yeri idi. Toplananlar devlet idaresine dil uzatanları da dinlerdi. *Devlet sohbeti* denirdi böyle dedikodulara. IV. Murad’ın meyhane ve kahvehane kapatmasının nedeni bu; içkiyle dili çözülen, kafeinin parlattığı zekâyla cevher yumurtlayanların İstanbul ahalisini kışkırtması istenmezdi. Kahvelerdeki ortaoyunu ve Karagöz’de esaslı politik taşlamalar da bulunurdu. Yasaktı o yüzden Sultan Hamid İstanbul’unda ortaoyunu.” İlber Ortaylı, *İstanbul’dan Sayfalar* (2003), s. 5-6.

“[Hayır Beğ] İbadetini tamamlayıp evine doğru yola koyulduğunda, ellerinde fenerlerle caminin bir köşesinde duran bazı adamlar gördü. An-

kelerde de konuşulurdu, medresede de konuşulurdu. Buralar insanların devamlı bir araya geldiği yerlerdi ve kontrol de edilirdi.

latıma göre, bu adamları mevlid dinlemek üzere –bir Memlûk olduğu anlaşılan- Korkmaz adlı kişi toplamıştı. Paşa onlara doğru yaklaştığında, alelacele fenerlerini söndürdüklerini fark etti ve davranışlarından daha fazla kuşkulandı. Ne yaptıklarını sorup anlamak istediğinde, ‘bir muskiri yudum yudum çeken şarapçılara benzer bir tavırda’ bir çeşit içeceği yudumladıklarını öğrendi ve muhtesiblik yetkisine dayanarak böyle bir alışkanlığın önüne geçmenin kendi görevi olduğunu düşündü. Daha sonra kullanılan içeceğin *kahve* olarak anıldığını öğrendi...”

“Her ne olursa olsun, söz konusu cuma gününde Şafii, Maliki ve Hanefi ulemanın önde gelen temsilcilerinin katıldığı meclis toplandı. Hayır Beğ meclise büyük bir kap (*mirkan*) içinde kahve getirtmişti; görüşmeler sırasında herhangi bir kimsenin kahvenin tadına baktığından söz edilmediği için, bunun hangi amaçla yapıldığı açık değildir. Kahveyle ve kahve içmek üzere düzenlenen toplantılarla ilgili görüşleri sorulduğunda, fakihler önce toplantıları ele almayı yeğ tuttular. Toplantıların ve bunlara bağlı etkinliklerin niteliğini göz önüne alarak, bu tür buluşmaların yasaklanması gerektiğine ve yetki sahibi kişilerin bunların önüne geçmekle yükümlü olduğuna karar verdiler.”

“Dinsel hukukla ilgili sorunlar bir yana bırakılırsa, Hayır Beğ’in konuya dikkatini ilk kez çeken ve korku duygusuna kapılmasına yol açan olay, Mekke’deki Harem-i Şerif’in bir köşesinde fenerler çevresinde toplanmış bir grubu görmesiydi... Tek bildiği şey bir toplantının yapıldığı ve bunun kaygı uyandırmak için tek başına yeterli olduğuydu. Kahve ve kahvehanelerin geniş toplumsal ilişkileri özendirmede oynadığı role ilişkin olarak, sivil makamların işin özünde var olan ve her zaman içinde bulundukları nazik konum göz önüne alındığında doğal ve sağlıklı sayılması gereken bir kuşku taşıdıklarını görmekteyiz.” Ralph S. Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler* (çev. Nurettin Elhüseyni, 1998), s. 27-28, 29, 38.

Alper Çeker: Yenikapı Mevlevihanesi mesela, II. Abdülhamid zamanında bir ara Jön Türklerin buluşma yeri oluyor, ama daha sonra kütüphanesi kundaklanıyor.

İlber Ortaylı: Yenikapı Mevlevihanesi öyle, ama devletin beslediği postnişinler de var ve bunlardan muhalefet çıkmaz.

Yeni Osmanlılar

—•—

İlber Ortaylı: Kuleli Vakası'ndan sonra, Yeni Osmanlılar var. Hanedandan Damat Mustafa Fazıl Paşa. Hem anne hem de baba tarafından hanedana mensuptur ve kendisi de bir sultan ile evlenmiştir. Çifte hanedan mensubiyeti vardır yani. Özellikle vurguluyorum, çünkü bu muhtemelen psikolojisini de etkilemiştir. Yani her şeye rağmen damattır, hanedandandır. Yeni Osmanlılar dediğimiz Namık Kemal³ ve diğerlerini destekleyen, Paris'te bunlara

- 3 “Namık Kemal, Osmanlı yönetici eliti içinden ve aristokrat bir aileden geliyordu. Gerçi aile, Namık Kemal'in neslinde varlığını büyük ölçüde yitirmişti, ama zaman zaman gözden düşülse de, geleneksel devlet hizmeti içindeydi. “Yeni Osmanlılar hareketinin önde gelen ve bugün için geniş kitleler tarafından ismi hatırlanabilen bu yegâne siyasî şahsiyetinin siyasî projesi yakından tetkik edildiğinde, modernleşme yanlısı Osmanlı yönetici elitinin, Batı'yı algılama ve değerlendirme perspektifleri ile Tanzimat'ın modernleşme yanlısı paketine yönelik eleştirileri ve katkıları daha iyi anlaşılacaktır. Yeni Osmanlılar hareketinin diğer üyelerinden esaslı farkı, bir siyasî teori ve felsefe geliştirme çabasıdır ki, tek başına bu bile takdire şayandır. Geleneksel İslâm/Şark/Osmanlı siyasî düşüncesi içinde, Batı klasik siyasî düşüncesi, teorisi ve felsefesi ile karşılaşmak ve bu temelinden farklı iki alan arasında bir uzlaşma girişiminde bulunmak, Osmanlı entelektüel hayatı açısından dikkat çekici

bakan kendisidir. Padişahı tenkit eden ilk siyasi bildiriği yayımlamışlardır.

Alper Çeker: Bu bildiriği kim kaleme aldı?

İlber Ortaylı: Müşterekten yazdılar. Fikir babası güya Namık Kemal; böyle diyorum, çünkü kendisinin birtakım eserlerini okursanız, bu bildiridekinden daha ciddi bir adam görürsünüz.⁴ Ama siyasi hareketin içinde oldukça naif kalmış. Bu çevre meselesi önemli, nedir bu?

Beş altı kişi kaçıyorlar, orada bir şey yayımlamaya çalışıyorlar. Ne o yayımladıkları doğru dürüst bu memlekete ulaşmıştır ne de doğru dürüst bir örgütlenmeye gidebilmiş-

bir dönüm noktası sayılabilir.” Cemil Koçak, “Namık Kemal”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, Cilt I (ortak yazarlar, 2001), s. 245, 246.

- 4 “Türkiye’de meşrutiyet fikrinin propagandasına yapılan çok önemli katkılardan birisi, Mustafa Fazıl Paşa’nın 1867 yılında Sultan Abdülaziz’e yazdığı *Mektub*’un Yeni Osmanlılar tarafından tercümesi olmuştur. Broşür haline getirilen bu mektubun Yeni Osmanlılar tarafından Türkiye’de dağıtılması, sonuç olarak, imparatorluğun her tarafında önemli bir dalgalanmaya sebep oldu... Ali Suavi, bize *Mektub*’u belirli bir perspektife yerleştirmemize ve bu tür yeniliklerin kökenini belirlememize yardımcı olan bilgiler sunmaktadır. Suavi’ye göre, gerçekte, mektubun taslağı, Ganesco adlı bir Romen tarafından düzenlenmiş ve daha sonra Mustafa Fazıl tarafından yeniden yazılmıştı.” Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* (Çevirenler: Mümtaz’er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, 1998), s. 307, 309.

lerdir. Ve bunun için adam hayatını ortaya koymuş. Dışarı kaçmış, dönemiyor. Hükümet istese bunları suikast ile oralarda ortadan kaldırabilir. Yaşadıkları yerde bile ne derece tanındıkları su götürür. Ne kadar dil biliyorlar, içinde bulundukları yabancı cemiyete ne kadar intibak edebilmişler? Fazla değil. Yani yerlilerle temasları yok.

O zaman bir soru ortaya çıkıyor: Bu memlekette bir iletişim ağı ve örgütlenmesi olan kimdir, diye sorduğunuz zaman karşınıza İttihat ve Terakki Cemiyeti çıkıyor.

Yunan ayaklanması Odessa'da Filiki Eteriya'yı kurmuş; Bulgarların birtakım komiteleri var, bunlar Osmanlı İmparatorluğu'na anayasa önermişler. Bütün bunlar olurken, bizde oldukça geciken bir örgütlenme söz konusu. İmparatorluğun ana unsuru olan Türklerin siyasi muhalif örgütlenmesi en son geliyor. Ve dikkatimizi çeken bir şey daha var, o da bunun Batı'daki partiler gibi olmaması. Bu çok önemli. İttihat ve Terakki'nin modeli Balkan tipidir, der Tarık Zafer Tunaya.⁵

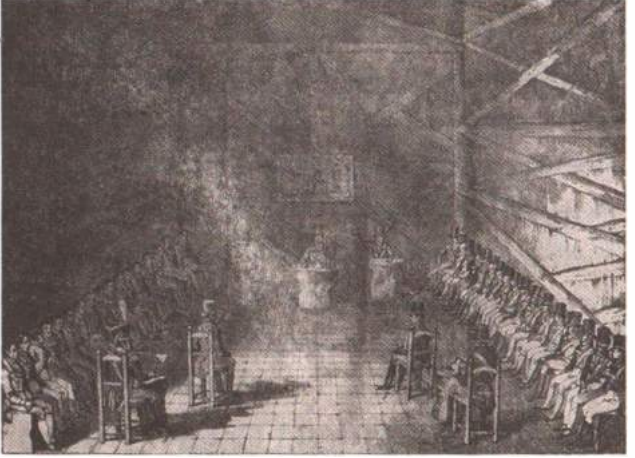
Bir meselemiz daha var; o da bu adamların herhangi bir Batılı partiden daha politikacı ve örgüte daha bağlı olması. İstedikleri işi görsünler, istedikleri partiye men-

5 "Aslında, Cemiyet önce yeraltında gizli olarak, özellikle 1906-1908 yılları arasında gelişmiş bir örgütlenmeydi. Makedonya komitacılığı örneğinde kurulmuş bu ihtilal şebekesi, bir siyasal parti değildi ve bir siyasal partiye dönüşmeyi de tasarlamamıştı." Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt 3, (2000), s. 252.

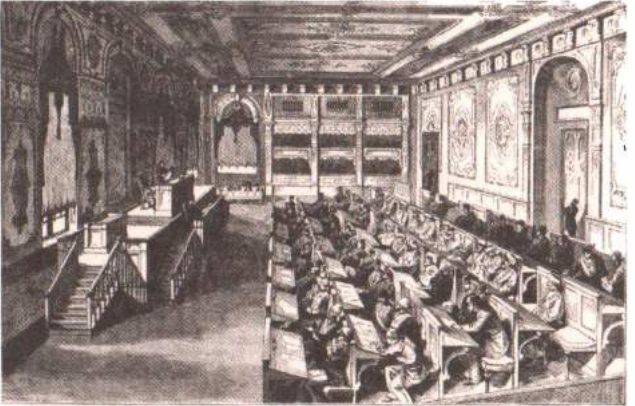
sup olsunlar, ömrü billah İttihatçı kalmışlardır. Sonradan Cumhuriyet Halk Partili olarak ölenler, Demokrat Partili olarak ölenler, partisiz olarak ölenler var, ama hepsi İttihatçı. Ters düşmüş olsalar bile birbirlerini kollarlar. Şu kadarını söyleyeyim: Ali Kemal linç edilmiştir, zavallı karısı ne akrabasına ne de bir arkadaşına gitmemiş; Hüseyin Cahit Bey'e gitmiştir. Hüseyin Cahit Bey de Maliye nazırlarından Cavid Bey'in ve Nazlı Aliye Hanım'ın oğlunu ve kendisini yurtdışına yollayarak kurtarmıştır.

İşte bu durumu izah etmek gerekiyor, artık sözü Erol Şadi Erdiñç'e verebiliriz.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşu

Carbonari Teşkilatı'na kabul töreni

1877 Osmanlı Parlamentosu

—•—

Erol Şadi Erdinç: Örgütün kuruluş tarihi 21 Eylül 1889'dur. Dört tıp öğrencisi kendi aralarında konuşuyorlar; ana soru şu: Bu memleket nasıl kurtulur?

Alper Çeker: Kimdir bu öğrenciler?

Erol Şadi Erdinç: İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükûtî ve Mehmed Reşid.⁶

6 "Sarayburnu'nda, şimdi İmarat-ı Askeriye'ye tahsis olan Gülhane Mektebi adını alan eski Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'de bir teneffüs saati esnasında o vakitlerde mevcut olan Hilali Ahmer (Kızılay) barakaları karşısındaki ağaçlar altında elimde kitap dolaşırken, İshak Sükûtî yanıma sokuldu, yeni bir şeyler olup olmadığını sordu.

Ben: 'Gel arkadaş, düşündüklerimi sana biraz anlatayım. Aziz vatanın bugünkü durumu ve idare tarzıyla yok olup gideceğini hepimiz biliyoruz. Bu hususta her vakit ve heman her serbest saatlerimizde birbirimizle dertleşip duruyoruz; fakat bu tehlikenin giderilmesi için bir çare düşünüp bulamıyoruz. Bence böyle kuru mülâhazalar ve mütalaalarda dert yancağımıza, faaliyete geçmek lazımdır.'

İshak: 'Ne gibi bir faaliyete?'

Ben: 'Bir cemiyet halinde çalışmakla.'

İlber Ortaylı: Bunların bir de milliyetlerini sayalım, isterseniz.

Erol Şadi Erdinç: Abdullah Cevdet⁷ Kürt, İbrahim Temo Arnavut, İshak Sükûtî Irak kökenli Türk, Mehmed Reşid de Çerkes. Bunların ana konusu şu: İlan edilmiş, ama sonra askıya alınmış olan Kanûn-ı Esâsî'yi tekrar yü-

İshak: 'Güzel ama, sen kime itimat edip de böyle tehlikeli bir işe teşebbüs etmemizi düşünüyorsun?!'

Ben: 'Evela sen, bir; (koğuştan çıkıp bize doğru gelmekte olan yamalı suratlı) Mehmed Reşid'i göstererek, bu da iki, olduk üç. İşte bir cemiyet başladı demektir!'

Mehmed Reşid'e işaret ederek yanımıza çağırdık. Fikrimizi açtık. Bu sıra, o zaman çok sofı olan Abdullah Cevdet ikinci namazını kılarak mektebin camisinden çıkıp yanımıza gelince: 'Alınız bir de dördüncü,' dedim." İbrahim Temo, *İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Kurucusu ve 1/1 no'lu Üyesi İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*, (1987), s. 13-14.

- 7 "Abdullah Cevdet 1869 yılında, 'Kürt' olduğu ifade edilen bir ailede doğmuştu. Bu böyle olmuş olsa dahi, burada önemli nokta Abdullah Cevdet'in Cenevre'de Abdülhamid'e karşı bir 'Kürt' muhalefeti yapan Bedirhan Paşa'nın akrabalarıyla işbirliği yapmamış olması ve Türkçeyi milli bir kültürü sağlayacak araç saymış olmasıdır. Öte yandan ileride görüleceği üzere Abdullah Cevdet bir Osmanlı vatanperveriydi ve bu topluluk içinde de kendini Türk sayıyordu. 1889'da Askerî Tıbbiye'nin birinci sınıfına girmiş ve bu sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde kurucularından biri olarak faaliyette bulunmuştu. Sonraları yazdığı bir makalede, Abdullah Cevdet, o tarihten beri zihnini meşgul eden sorunlardan birinin 'modern fikirleri ve terakki fikrini Müslüman ruhuna sokmasının çareleri' olduğunu ifade etmiştir." Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908* (1996), s. 223.

rürlüğe sokmak. Kanûn-ı Esâsî yani anayasa, devlet salnamesinde var, ama askıya alınmış.

Mithat Paşa ve arkadaşları, yani Kanûn-ı Esâsî'yi en çok isteyenler –Namık Kemal, Ziya Paşa... Yeni Osmanlılar grubu– evvela V. Murad'a Abdülaziz'i devirdikten sonra Kanûn-ı Esâsî'yi ilan etmek şartıyla padişahlığı teklif ediyorlar. V. Murad kabul edip tahta çıkıyor, ama birkaç ay sonra akıl hastalığı bahane edilerek hal'ediliyor. Aslında V. Murad'ın alkol sorunu vardı.⁸

Bunun üzerine II. Abdülhamid, Kanûn-ı Esâsî'yi ilan etmek şartıyla tahta çıkarılıyor. Kanûn-ı Esâsî ilan ediliyor ve II. Abdülhamid tahta çıkıyor. Ama kısa bir süre sonra görüyor ki kendi iradesine başka bir ortak var; o da meclistir.

8 "Sultan Murad, Farmason olup kendisini de çok teşvik eylediği halde reddettiğini ve bir gün köşküne yemeğe davet edip sofrada Şehzâde Nureddin Efendi ile Farmasonların ajanı Klementi de bulunduğundan, Klementi kendisine senin yaşın Nureddin Efendi'den büyük ise de onun mevkii seninkinden çok yüksektir diye hakaret etmesiyle, kendisi de 'Birader, sen beni buraya tahkir ettirmek için mi davet ettin?' diyerek hemen sofradan kalkmış ve culûsuna kadar bir daha görüşmemiş olduğunu ve culûsundan bir iki gün sonra kendisini tebrik için gidince iki ellerinden yakalayıp 'Birader, halim pek fena' diye ahvâl-i sıhhiyesinden şikâyet başlamış ve halinde bir gayr-i tabiiyet görmesine mebnî ellerini çekip kurtararak 'Biraz da validenizi görüp tebrik edeyim' diye yanından savuşmuş ve hastalığın daha o zaman başlamış idüğünü ve fakat hastalığı âdi cinnet değil, çok işret ettiği için cinnet-i sekeriyye olduğunu söylerdi." Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim* (1984), s. 266-267.

Meclis iki unsurdan meydana geliyor: Heyet-i Âyan ve Mebusan. Heyet-i Âyan tayin edilmiş kişiler, Mebusan ise seçilmiş kişilerden oluşuyor. II. Abdülhamid çeşitli fikirlerin çatışmasını kendi aleyhine görüyor ve meclisi feshediyor. Kanûn-ı Esâsî'yi kısa bir süre için kaldırdığını, gerekirse yeniden ihya edileceğini söylüyor.

Benim hocam olan Recai Galip'in⁹ kanaatine göre Kanûn-ı Esâsî, hanedanın haklarını koruyan bir metin.

Kanûn-ı Esâsî'nin askıya alınmasının ardından, "istibdat" denilen, II. Abdülhamid'in keyfî idaresi ortaya çıkıyor. Bir örnek verirler: Hüseyin Hilmi Paşa evine giderken, tuvalete girmek için şeyhülislamın evine girip çıkıyor. Derhal hafiyeler saraya geri çağırıp; orada ne işi olduğunu, ne konuştuğunu soruyorlar. Yani çok önemli bir hafiye teşkilatı var.

Yalnız II. Abdülhamid çok büyük bir zekâ, çünkü yaptığı işler kolay değil. İstihbaratı tek başına götürüyor. Kimin ne yaptığından tek tek haberi var. Hatta yalan bir jurnal gelse bile, yarın öbür gün önemli bir jurnal verebilir diye jurnalciyi ödüllendiriyor.

İlber Ortaylı: Bir de, jurnal sadakat sayılıyordu. Saçma jurnaller verilirdi, kimseye zararı dokunmasın, jurnalı getireni de zor durumda bırakmasın diye.

⁹ Recai Galip, *Parlamentarizm ve Bugünkü Şekli* (1936) adlı kitabın yazarıdır.

Erol Şadi Erdinç: Evet. İstibdat yönetimi şu esasa dayanırdı: İktidar hedef alınmasın, yönetim II. Abdülhamid’de kalsın. Ama yönetime ortak istemiyor.

Bu istibdadı yüksek okul öğrencileri arasında eleştirenler var. Günün birinde dört tane Gülhane Askerî Tıp Akademisi öğrencisi, odun yığınının üzerinde oturmuş sohbet ediyorlar. İbrahim Temo’nun hatıralarına göre, bir cemiyet kurmak düşüncesindeler, ama dört kişinin kurduğu cemiyetten ne olur diye de endişeleniyorlar. O zaman da, Yunan Filiki Eteriya cemiyetinin üç kişi tarafından kurulmasını örnek gösteriyorlar.¹⁰

İlber Ortaylı: Bak, Balkan kökenli örgütü örnek gösteriyor! Ne kadar enteresan.

Erol Şadi Erdinç: Derken bir cemiyet kuruyorlar: İttihad-ı Osmani.

İlber Ortaylı: Çünkü değişik milletlerden geliyor hepsi.

10 “Mehmed Reşid: ‘Kardeşim, teklifinize itiraz değil, teşekkür ederim. Lakin bu dört tıbbiyeli genç ne yapabilir? Koca bir gizli cemiyet nasıl teşekkül edebilir? Bu koca şeytani istibdadla nasıl boğuşabiliriz? Hayal ile uğraşmayalım; bunun başka bir yolunu bulalım,’ dedi.

Ben: ‘Arkadaşlar, Türkiyemizin başına bela kesilerek, Yunanistan’ın istiklalini kazandıran ‘Etniki Eteria’ komitesini teşkil edenler kimlerdi bilir misiniz? Rusya’nın Odesa şehrinde, ticaretle meşgul bir meyhaneci ve bir bakkal çırağı ile amcası zengin bir tüccarın yeğeni, üç Rum çırağı idi.’” İbrahim Temo, age., s. 14-15.

Erol Şadi Erdinç: Zaten İttihat ve Terakki ilk başta anasır-ı muhtelifiyeye (çeşitli unsurlara) dayanmıştır.¹¹ Yani bir ayırım yoktur. Bütün herkes cemiyetin üyesidir.

Bu dört öğrencinin konuşmaları zaman içinde diğer öğrenciler arasında da yayılıyor. İki yıl sonra meşhur “inciraltı içtimâ” dediğimiz içtima meydana geliyor. Burada artık cemiyetin nizamnamesi, reisi, kasadarı falan oluyor. Cemiyet İttihad-ı Osmani adı altında çalışmalarına başlıyor, ama gizli olarak.

Dr. Nâzım ve İshak Sükûtî, ihtilalin yüzüncü yılı münasebetiyle Fransa’ya gitmiş olan Ahmed Rıza¹² ile görü-

11 “Vatanımızda hürriyet ve adaletin suret-i katiyede teessüsünü temin ve tesrî için lüzum-i şedîdine kanaat-ı kâmile hâsıl ettiğimiz içtimâ-i milli-i Osmanî’yi bugün buradaki mevcudiyetimizle hayyiz-i fiile îsâl ettiğinizden dolayı menâfi-i mukaddese-i milliyemiz namına size azîm teşekkür eder ve hiçbir cins ve mezhep farkı olmaksızın aynı silsile-i mesâibe bir hedef-i müşterek teşkil eden anasır-ı muhtelif-i Osmaniye’nin hukuk-i medeniyelerini dâhilde hayat pahasına müdafaa ettikten sonra hariçte de her türlü âlâm-ı hayatiyeye göğüs gererek müdafaada devam eden sizin gibi hürriyetperveran ümmetin hayat-ı ictimâiyemizin musab olduğu âfet-i siyâsiyi şeref-i millimizle mütenasip bir surette müştereken ve müttehiden çare-cûy-i selamet olmak maksadıyla ictimâ ettiğinizden dolayı sizi en derin, en büyük bir samimiyet-i vicdaniye ile tebrike müsâraat ederiz.” Prens Sabahaddin, “Paris’te Osmanlı Hürriyetperveran Kongresi’ni [Birinci Jön Türk Kongresini] Açış Konuşması”, *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne-Bütün Eserleri* (haz. Mehmet Ö. Alkan, 2007), s. 41.

12 “Ahmet Rıza Bey 1859 yılında Boğaziçi’nde Vaniköyü’nde doğmuştu. Babası, ‘İngiliz’ Ali Bey, Ahmet Rıza’nın çocukluğunda Konya’ya sürülmüştü. Rıza Bey’in, Avusturyalı annesinin etkisi sonucunda genç

şüyorlar. Ahmed Rıza, cemiyetin adının İttihat ve Terakki olarak değiştirilmesini istiyor.

İttihad-ı Osmani adı altındaki kuruluştan 1908 yılına kadar olan evre, Jön Türk dönemidir. Daha doğrusu yabancılar böyle adlandırır. Tarık Zafer Tunaya, Kanûn-ı Esâsî ilan ettirme çabalarının olduğu evreyi I. Jön Türk Hareketi, askıya alınan Kanûn-ı Esâsî'yi yeniden yürürlüğe koyma çabalarını da II. Jön Türk hareketi olarak sınıflandırır. Biz de bu sınıflandırmaya katılıyoruz. Bu konudaki tek kaynak Tarık Zafer Tunaya'dır. Her zaman hocam olmasıyla övünmüşümdür.

İlber Ortaylı: 1889 yılında tıbbiye bahçesinde birbirine çok güvenen öğrencilerin kurduğu bir örgüt. Benim

yaşta Batı'yla ilgilenmiş olması muhtemeldir. Kendisini gençliğinde derin düşüncelere sevk ettiğini anlattığı Anadolu köylerini de Konya'da babasını ziyaret ederken görmüş olduğunu tahmin edebiliyoruz.

Anadolu köylüsünün akıbeti hakkındaki bu düşünceler Ahmet Rıza Bey'in Fransa'da ziraat öğrenimi yapmayı istemesiyle sonuçlandı. Rıza Bey böylece Grignon Ziraat Okulu'nda okudu ve mezun olduktan sonra Türkiye'ye döndü..."

"1889'da Fransız İhtilali'nin Yüzüncü Yıldönümü dolayısıyla açılan sergiye görevli olarak kendini tayin ettirmeyi başardı. Paris'e gelince 'modern fikir akımlarını daha serbest bir şekilde inceleyebilmek için' istifa etti. Kendi ifadesine göre o zamanlar bile 'pozitivizm'in etkisi altındaydı. *Meşveret*'in Fransızca ekinde çıkan bir makalesinde, pozitivizmi 1887 yılında Türkiye'de, Dr. Robinet isminde, Auguste Comte hakkında ilk yazı yazarlardan birinin kitabında keşfettiğini anlıyoruz." Şerif Mardin, age., s. 174, 175.

safahat (safhalar) hakkında fazla bir malumatım yok. Yani hangi sene kim üye oldu falan, bunları bilmiyorum. 1908'de bunlar örgütlü olarak ihtilal yapıyorlar, hücre hücreyi tanımadığı için birini ele geçirsen, diğerlerine ulaşmıyorsun. Amma İttihat ve Terakki'yi ezoterik bir cemiyet gibi anlatmak çok yanlış, böyle bir şey mevzu bahis değil. 19. ve 20. yüzyılda da öyle tamamen kapalı, gizli cemiyetler de olmaz zaten.

Şimdiki soru şu: Bu cemiyet nasıl büyüdü? Hiç kimse bana eli ekmek tutmayan dört tane talebenin kurduğu cemiyetin bu kadar büyümesini, çok değil on beş sene sonra imparatorluğun dört bir köşesinde etkin, faal hale gelmesini, hatta başka unsurlarla temasa geçmesini açıklayamaz. Bir yerden sonra ne oluyor? Abdullah Cevdet bile daha sonra ayrılıyor.

Erol Şadi Erdiñç: Abdullah Cevdet mütareke sırasında, Damat Ferit Paşa kabinesinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet (Sağlık ve Sosyal Yardım) umum müdürü oldu.

Sorunuza gelecek olursak: Cemiyet kurulduktan iki yıl sonra biraz önce söylediğim inciraltı içtimainı yapıyor. Bunun ardından yavaş yavaş diğer yüksekokullarda da talebeler arasında etkili olmaya başlıyor. Aynı zamanda yüksek rütbeli zabitler ve önemli devlet görevlileri arasın-

da da benimsenmiştir. Cemiyetin gelişmesi, başarısı tamamen buna bağlıdır.

İlber Ortaylı: Kuruculara ilerleyen dönemde ne oldu? Bambaşka adamlar çıkıyor karşımıza.

Erol Şadi Erdinç: İlerleyen dönemde cemiyetin reisi farklı, hesap işlerine bakan adam farklı.

İlber Ortaylı: Hesap işleri var, ama defter yok, değil mi? Parayı alıyorlar, ama yemiyorlar. Yemiyor ve gizli. Akıldan tutuyor hesabı; belki de bir defter var, ama onda soğan, fasulye falan diye tutuluyor hesaplar.

Erol Şadi Erdinç: Olabilir, ama kesinlikle para yedikleri doğru.

Alper Çeker: Bir de örgütlenme modeli nedir?

Erol Şadi Erdinç: Örgütlenmelerine, Carbonari Teşkilatı¹³ model olmuş. Carbonari, İtalyan kömürcülerin

13 Carbonari, 19. yüzyıl başlarında İtalya'da kurulan devrimci bir cemiyettir. "Selanik, Rumeli, İstanbul'dan Kafkasya, İran ve Orta Asya'da Buhara'ya kadar uzanan bir alanda gizli siyasi cemiyetler mantar gibi çoğalır. 19. yüzyılda onlara esin kaynağı olan modeller Fransız ve İtalyan masonluğuyla Carboneria'dan alınmıştır... İtalya'da masonluk ve

meydana getirdiği bir teşkilattır. Küçük küçük halkalardan meydana gelir. Genellikle bu halkalar üç kişiliktir. Bu üç kişiden biri, diğer halkadaki bir kişiyi tanır. Dolayısıyla halkalardan birinin kopması halinde teşkilata bütünüyle zarar gelmez. Carbonari, doğrudan doğruya gizli çalışma teşkilatıdır.

Bizim teşkilata dönecek olursak: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk üyelerinden Sadri Bey'in ortaya attığı 29 maddelik bir nizamnameden söz ediliyor, ama böyle bir nizamname ortaya çıkmadı. İlk nizamname, müsvedde halinde Tarık Zafer Tunaya tarafından yayımlanmıştır; o da Ahmed Bedevi Kuran'a dayanır. Ahmed Bedevi Kuran, Mahmud Paşa'nın evrak-ı metrukesi arasından bunu

Carboneria birbirine çok yakındır ve birçok Carboneria lideri aynı zamanda mason olarak da tekeris edilmiştir. Bazıları 19. yüzyıl başında İstanbul'da sürgünde yaşar. 1835'te bu kente yerleşen Antonio Lago da, 1833'te meşhur Carbonaro Guiseppe Mazzini tarafından yönetilen devrimci harekete katıldığına göre, herhalde onlardan biridir. Yeni Osmanlılar da bu gizli İtalyan örgütünü sahiplenir. Birçok Carbonaro yazarı okumuşlardır ve hareketin tarihini de gayet iyi bilirler.”

“Carboneria fikirleri Jön Türkleri de etkilemiştir, ama bu etkilenme Yeni Osmanlılara kıyasla daha dolaylı bir biçimde gerçekleşmiştir. Jön Türk hareketinin liderlerinden İbrahim Temo'nun, 1889'da Brindisi ve Napoli'de İtalyan masonları ve Carbonarolarıyla temas ettiği söylenmektedir. Bu kişinin hareket içindeki kimliği 1/1'dir, bu da onun Carboneria'dan devralınmış sisteme göre, Jön Türkler gizli örgütünün birinci hücresinin birinci üyesi olduğunu gösterir.” Thierry Zarcone, *İslamda Sır ve Gizli Cemiyetler* (çev. Ali Berktay, Berna Akkıyal, 2011), s. 37-38, 41.

bulmuş. Tarık Bey, gerçek olup olmadığı bilinmeyen bu metni bir münakaşa konusu başlatmak üzere yayımladığını söyler.

İkinci olarak, bir matbu nizamname var. Üzerinde tarih yok, ama yukarıda sözünü ettiğim müsvedde nizamnamenin bir nevi tashih edilmiş hali. Bu, ilk nizamname. Bir tane de Kahire baskısı nizamname var. Çünkü Jön Türkler hem Avrupa hem de Kahire ile temas kurmuşlar. Avrupa ile kurdukları temasta İttihad-ı Osmani Cemiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alıyor.

Bu nizamnamelerin üzerinde “İttihat ve Terakki” ibaresini görüyoruz, demek ki İttihad-ı Osmani çok gerilerde kalmış.

Bir de Arapçaya çevrilmiş üçüncü bir nizamname var.

İlber Ortaylı: Demek ki temas artmaya başlıyor.

Erol Şadi Erdiñç: Tabii. Cemiyetin üç nizamnamesi başkanlık sistemine dayanır. Bu, fırkanın siyasileştiği dönemdir.

Derken, II. Abdülhamid, İttihatçılarla karşılıklı bir mücadeleye giriyor. Bir kısmı Paris’e kaçıyor, bir kısmı Kahire’de kalıyor. Paris’e kaçanlar Abdülhamid’e karşı yayın yoluyla mücadeleyi seçiyorlar. Halkın kültürünü artırarak Abdülhamid’i devirmek niyetindeler.

Alper Çeker: Hangi yayımları çıkarıyorlar?

Erol Şadi Erdinç: Mesela Meşveret.

İlber Ortaylı: Bu gazete önce Türkçe ve Fransızca çıktı, daha sonra Almancasını da çıkardılar.

Erol Şadi Erdinç: Türkçe olanı 32 sayı, Fransızca olanı 275 sayı çıkmıştır. İttihat ve Terakki'nin düşüncelerini yansıtır. Daha sonra Şura-yı Ümmet diye bir ek çıkarırlar.

Artık İttihat ve Terakki Avrupa'da çalışmalarına başlamıştır.

İlber Ortaylı: Parayı kim veriyor?

Erol Şadi Erdinç: Yine Mustafa Fazıl Paşa.

İlber Ortaylı: Mesela bütün sağ basın, imparatorluğun düşmanlarının bunlara para verdiğini yazar. Buyurun, verdiklerini ya da vermediklerini ispat edin bakalım.

Erol Şadi Erdinç: İttihatçıların da içinde bir bölünme var. Mizancı Murad¹⁴, gayet şöhretli bir Mülkiye hocası

14 "Murat Bey 1853 yılında Dağıstan'da Haraki kasabasında doğmuştu. Soyunu sıraladığı bir imzasından (Murat bin el kadı Mustafa vs. şeklinde)

olarak Avrupa'ya gidiyor. İttihatçılar bunu başkan yapıyorlar, ama kendisinin Ahmed Rıza ile arasında korkunç bir çekişme var. Abdülhamid, baş hafiyesi Ahmed Celaleddin Paşa'yı Avrupa'ya gönderiyor. Celaleddin Paşa, doğrudan doğruya Mizancı Murad ile anlaşıyor. "Hakan siyasi mahkûmları affedecek ve istediğiniz hakları tedricen verecek. Şayet dönmezseniz, yurttaki bütün mallarınıza el konacak," diyor.

Alper Çeker: Burada araya girmek istiyorum. İttihat ve Terakki bu dört öğrencinin dışına çıktıktan sonra, üyeleri arasında Abdülhamid'i düşürmenin dışında bir fikir birliği var mı?

Erol Şadi Erdinç: İttihat ve Terakki'de tek düşünce vardır, o da "vatan". Cemiyet üyeleri arasındaki bir-

bunların uzun zamandan beri İlimiye dahil oldukları anlaşılıyor. Ailesi Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesini arayan bir gruba mensuptu."

"Murat, 1876 yıllarında Mithat Paşa'nın çevresinde toplanan Yeni Osmanlı grubuna dahil olduğunu söylüyor. Fakat tercihlerinin o zamanlar dahi, siyasi olmaktan çok kültür faaliyetine dayanan uzun vadeli modernleşme yöntemlerine gittiği belliydi. Bu itibarla o devirde Osmanlı 'intelligentsia'sı için her şeyden çok bir Mülkiye hocası olarak sivrilmiş olması tabiidir."

"Murat Bey'in okul dışındaki prestiji *Tarih-i Umumi*'sinin taşıdığı yeni görüşlerden geliyordu. Murat Bey'in *Tarih*'i sayesinde Osmanlı aydınları ilk defa kuru bir hadiseler silsilesi olmayan bir tarih kitabıyla karşılaşmışlardı." Şerif Mardin, age., s. 79, 81.

lik meselesi ise řu anlatacaklarımla açıklıřa kavuřacak: Celaleddin Pařa'nın yukarıda bahsettiđim bu sözleri üzerine Mizancı Murad yurda döndü ve bazı İttihatçılar Abdülhamid'den görev kabul ettiler. Mesela cemiyetin kurucularından Abdullah Cevdet sefaret doktoru oldu. Hatta Abdülhamid'den aldıkları paralarla eski cemiyet üyeleri bu yayımları sürdürmeyi denemişlerdir, ama olmamış.

Mizancı Murad'ın yurda dönüşü ve bazı İttihatçıların da aynı biçimde hareket etmesi ile İttihat ve Terakki çöküyor. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin birinci kısmı budur.

Yalnız geri dönmeyenler –ki bunlar Ahmed Rıza, Dr. Nâzım, Bahaeddin řakir–, kendi aralarında Abdülhamid karřıtlıđına devam ediyorlar. Çok inatçıdırlar ve Abdülhamid'e inanmamak gerektiđini söylerler.

İlber Ortaylı: Ama sonradan Ahmed Rıza da İttihatçılıktan vazgeçecek.

Erol řadi Erdiñç: Daha ilginç de Ahmed Celaleddin Pařa, İttihatçı olacak.

İlber Ortaylı: Bizim hafiye Celaleddin Pařa mı?

Erol řadi Erdiñç: Evet. İttihat ve Terakki içinde de Abdülhamid'e taraftar olanlar, jurnal verenler var. Mese-

la Mevlanzade Rifat diye bir adam var. Hem jurnal karşılığı Abdülhamid'den para alıyor hem de Abdülhamid'den öğrendiklerini İttihatçılara satıyor. Abdülhamid bunu anlamış. Bir jurnalciyi cezalandırmak istemiyor. Bunun yerine ona yanlış bilgi veriyor ve Mevlanzade de bu yanlış bilgiyi İttihatçılara satıyor.

Ama İttihat ve Terakki'ye ihanet etmek, ölümle cezalandırılır. Galata Köprüsü üzerinde Mevlanzade'yi öldürmek istediler, onun yerine gazeteci Ahmed Samim vuruldu yanlışlıkla. Ateş eden, "Al Mevlan!" diyor, ama ikisi de birbirine çok benzediği için yanlışlık oluyor.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İkinci Dönemi

“Kulunuzdan Gayrısı İttihatçıdır”

Kanûn-ı Esâsî'nin ilanını kutlayan Yunan taşbaskı resmi. Mithat Paşa, Prens Sabahaddin, Fuad Paşa ve Namık Kemal. Esaret zincirini kıran askerler ise Niyazi Bey ve Enver Bey.

—•—

Erol Şadi Erdinç: İttihat ve Terakki, çöküşün ardından Paris'te üç, dört kişiden ibaret kalıyor. O sırada Damat Mahmud Paşa, iki oğluyla beraber kaçıp Paris'e geliyor. Damat Mahmud Paşa İngilizlerin adamıdır. Bir İngiliz imtiyazını Abdülhamid geri çevirdiği için oğullarını da alıp kaçıyor. Onun bu gelişi büyük bir hadisedir. O sırada muhalif birçok grup var, ama bir araya gelemiyorlar. Prens Sabahaddin¹⁵ doğrudan doğruya bunlara "Jön

15 "Prens unvanından da anlaşılacağı üzere Osmanlı hanedan ailesine mensup olan Sabahaddin, Sultan Abdülmecid'in (1823-1861) kızı, II. Abdülhamid'in (1842-1918) kız kardeşi Seniha Sultan'ın oğludur. Baba tarafı ise Osmanlı bürokrasisinde memur paşalardır. Burada ilgi çekici husus; bir imparatorluk sisteminde hanedana damat olan ve çok genç yaşlarında önemli devlet memurluğunda bulunan babası Damat Mahmud Celaledin Paşa'nın, buna rağmen, kayınpederi II. Abdülhamid'e karşı sert bir muhalif olmasıdır.

Prens Sabahaddin'in doğduğu ve yetiştiği dönemde Jön Türkler, Abdülhamid'in istibdat yönetimine karşılık hürriyetin ilanı konusunda kamuoyu oluşturmak amacıyla siyasî iktidarın etkisinin kendilerine ulaşamayacağı dış merkezlerde, özellikle de Fransa'da toplanmışlardı. Damat Celaledin Paşa da Abdülhamid ile geçinemeyerek oğulla-

Türk kongresi lazımdır,” diye bir beyanname yayımlıyor. 1902’de Jön Türkler ilk kez bir kongre yapıyorlar Paris’te. Kongrede anlaşmazlık çıkıyor ve merkezîyetçiler ve ademimerkezîyetçiler olarak ikiye ayrılıyorlar. Ademimerkezîyetçiler, Prens Sabahaddin grubu. Merkezîyetçiler ise Ahmed Rıza Bey grubu. İttihat ve Terakki adını kullanmaktansa, bazı sözcükleri alıp yeni bir adlandırmaya gidelim, diyorlar. Burada kurulan cemiyetin adı Terakki ve İttihat oluyor. Kelimelerin yerini değiştiriyorlar. Bunlar, merkezîyetçi olanlar.

İlber Ortaylı: Ahmed Rıza’nın adem-i merkezîyetçilikten bir şey anladığını sanmıyorum; bence birbirlerine olan husumetten ters düştüler.¹⁶

rı Prens Sabahaddin ve Lütfullah beyleri de yanına alarak 14 Aralık 1899’da deniz yoluyla Fransa’ya kaçtı. Böylece Prens Sabahaddin de bu Jön Türkler arasına katılarak entelektüel mücadelesine başlamış oldu.” Cenk Reyhan, “Prens Sabahaddin”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutîyet’in Birikimi*, Cilt I (ortak yazarlar, 2001), s. 146.

- 16 “Ahmet Rıza’nın cemiyetin genel tutumu adına kendi fikirlerinden ödün vermez kişiliği, onu Mizancı Murad, Prens Sabahaddin gibi cemiyetin diğer ileri gelenleri ile karşı karşıya getirmiştir. Fikirleri ‘aşırı pozitivist’ ve ‘beynelmilelci’ bulunduğu için cemiyetin mahalli örgütlerinden çokça eleştiri almış ve Jön Türkler arasında hep biraz muhalif ve sivri bir kişilik olarak görülmüştür.” Barış Alp Özden, Atilla Lök, “Ahmet Rıza”, age., s. 123.

Erol Şadi Erdinç: Siyah ile beyaz kadar birbirlerine tersler. Terakki ve İttihat Cemiyeti diğer katılımcılarla 1907 yılına kadar Paris'te sürdürülüyor. Bu arada Talât Paşa ve arkadaşları Selanik'te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kuruyorlar. Bu da Abdülhamid'in istibdadına karşı çıkmak amacıyla kuruluyor. Paris ile anlaşıyorlar. Paris, dış merkez-i umumi, Selanik ise iç merkez-i umumi oluyor.

1908 öncesinde Abdülhamid'e karşı bazı oluşumlar var. Mesela II. Jön Türk kongresinde o güne kadar yapılanlar yeterli gelmediği için artık silahla mücadele kararı alınıyor. Sakallı Niyazi Bey, Enver Bey ve Eyüp Sabri Bey... Bunlar asker kökenli. 1907'deki bu kongrede asker üyeler doğrudan doğruya dağa çıkma kararı alıyorlar.

Alper Çeker: Mustafa Kemal bu işlerin içinde var mı?

Erol Şadi Erdinç: Mustafa Kemal, bunlara hem yakın hem uzak. İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'nun kurmay heyetinde var. Ama diğer oluşumlarda yer almıyor.

İlber Ortaylı: Mustafa Kemal askerin siyasete bulaşmasından hoşlanmıyor.

Erol Şadi Erdinç: Onun için de ikinci kongreden sonra İttihatçılarla arası açılıyor.

Konumuza dönelim: Yukarıda bahsettiğim toplantılar Abdülhamid'e karşı tehdit unsuru. Bu tehditlerden biri, Kanûn-ı Esâsî'nin yürürlüğe konmaması durumunda o sırada şehzade olan Reşad Efendi'ye biat edilmesi. Abdülhamid, kendisine bağlı Şemsi Paşa'yı görevlendiriyor. Şemsi Paşa, Manastır postanesine gidip; geldiğini ve ertesi gün duruma el koyacağını bildiren bir telgraf çekiyor. İttihat ve Terakki Cemiyeti için bu ölüm kalım meselesi ve fedailer burada devreye giriyorlar. Postane çıkışı cemiyetin tayin ettiği bir fedai ateş ediyor ve korumaların ortasında Şemsi Paşa öldürülüyor. Kendisini öldüren Mülazım Atıf Efendi adlı fedai ileride Çanakkale'den milletvekili seçilmiştir.¹⁷

17 "Gün çarşamba, saat alaturka altı buçuk idi. Artık işi kalmadığından geniş bir nefes alan paşa ayağa kalktı. Telgraf memurları da onu takip etti. Menzul bacağını hafifçe sürüyerek odadan çıktı. Telgrafhane önünde bekleyen arabasına doğru yürüyordu. Oradakilere 'Allaha ısmarladık' demeyi unutacak kadar dalgındı. Damadı Rıfat ve kâtip mülazım Fahri Beyler masa üzerindeki müsveddeleri, şifre miftahlarını toplayıp çantaya yerleştirerek paşaya yetiştiler."

"Resne'ye gideceği fayton telgrafhane kapısı önünde duruyordu. Araba, etrafını mülkî ve askerî memurlarla Prizren'den beraberinde getirdiği belediye reisi Hacı Rıfat'ın yirmi kişilik müfrezesi sarmıştı. Kapıya inen paşa, maiyetinde çavuşluk yapmış olan Mülazım Hüseyin Ağa'ya rastladı. Ve ona: 'Hüseyin Ağa, yukarıda eldivenimi unuttum. Çık şunları alıver,' dediği ve Hüseyin Ağa arkasını çevirip merdivenleri çıkmaya başladığı anda, paşa da kapının eşiğinde arabaya binmeye hazırlanırken arkası kesilmeksizin üç el silah sesi 'dan, dan, dan' diye etrafa dehşetle yayıldı. Ortalığı kısa bir sükûnet kapladı. Kapıyı ve arabaları kuşatan resmî şahıslardan başka silahşorlar, Arnavut muhafızlar şaşaladılar. Genç fedai

Şemsi Paşa'nın öldürülmesi Abdülhamid üzerinde büyük bir tesir uyandırıyor ve Selanik ve civarının ordu müfettişi olan Hüseyin Hilmi Paşa'ya soruyor: "Kimdir bu İttihatçılar?"

Hüseyin Hilmi Paşa'nın cevabı çok ilginç: "Kulunuzdan gayrisi İttihatçıdır."

Bunun üzerine Abdülhamid, "Artık milletimin olgunluk seviyesine geldiğini anladım ve yeniden yürürlüğe koyuyorum," diyerek Kanûn-ı Esâsî'yi yürürlüğe koyuyor. Yıl 1908. Her tarafta bayram yapılıyor. Zaten Ermenilerin ünlü Kumkapı yürüyüşü, İttihatçılara örnek oluyor ve aynı haklardan istediklerini açıkça söyleyerek kendilerini açığa çıkartıyorlar. Kanûn-ı Esâsî'nin yürürlüğe girmesiyle de yasal bir kurum oluyorlar. Kanûn-ı Esâsî asıl şeklini 1909 yılında alıyor.

Artık cemiyetin dış merkez-i umumisi Paris'ten İstanbul'a naklediliyor. Ama İttihat ve Terakki 1908 yılında iktidar olmuyor; ta ki Babîâli Baskını'na kadar.

İlber Ortaylı: Örgütlüler, ama muhalefette kalıyorlar.

bu duraklamadan istifade ederek kaçışıp dağılmakta olan halkla beraber on beş, yirmi adım kadar uzaklaşabildiği sırada revolverinde daha dört kurşun kalmıştı." Süleyman Külçe, *Firzovik Toplantısı ve Meşruiyet* (haz. İsmail Dervişoğlu, İsmail Küçükkılıç, 2013), s. 71-72.

Erol Şadi Erdinç: Evet. Bu dönemde cemiyetin karşısına Halâşkâr Zabitan diye bir örgüt çıkıyor.

Alper Çeker: Nedir bu Halaskâr Zabitan?

Erol Şadi Erdinç: Kurtarıcı Zabitler. Bunlar, durumdan memnun olmayan subaylar. Bu, üç dört tane zabitin sağa sola mektuplar yazarak birtakım insanları tehdit ettiği bir kuruluş. Buna ileride yine değineceğiz.

Konumuza dönecek olursak, İstanbul'da "şariat isteriz" naralarıyla bir ayaklanma çıkıyor. Bunun üzerine İstanbul'a Kanûn-ı Esâsî'yi korumak ve kollamak üzere iki tabur asker geliyor. Orduda memnun olmayanlar var, alaylı ve mektepli çatışması var, çünkü İttihat ve Terakki mektepliye esas alıyor. Bu nedenle durumu bozulan alaylılar var. Mesela, Yedi Sekiz Hasan Paşa.¹⁸ Lakabı, attığı imzadan gelir. İmzası Osmanlıca yedi ve sekiz sayılarının yan yana yazılmasından oluşur.

18 20 Mayıs 1878 tarihinde Ali Suavi, birkaç yüz muhacir ile Çırağan Sarayı'nı basmış ve Sultan Murad'a karşı bir darbe girişiminde bulunmuştur. Ancak Beşiktaş Zabıta Amiri Yedi Sekiz Hasan Paşa, askerlerle olay yerine gelmiş, Ali Suavi'nin başına sopayla vurarak onu öldürmüştür. Askerler 23 muhaciri öldürmüş, kalanlarını esir almıştır. Bkz. Hüseyin Çelik, *Ali Suavî ve Dönemi* (1994), s. 382.

31 Mart Ayaklanması

Hareket Ordusu subayları. 1- Mahmud Şevket Paşa, 2- Hüseyin Hüsni Paşa, 3- Enver Bey, 4- Niyazi Bey, 5- Ali Rıza Paşa.

—•—

Erol Şadi Erdinç: İttihad-ı Muhammedi diye bir cemiyet var, ilk toplantısını Ayasofya'da yapıyor. Bu cemiyeti, Kıbrıslı Derviş Vahdeti kuruyor. *Volkan* gazetesi bunların yayın organı. Herkes bunların ayaklanması karşısında büyük bir şaşkınlık içinde. Abdülhamid bu tür bir hareketi tasvip edecek bir adam değil, bunu kaynaklardan da görüyoruz. Ali Fuad Türkgeldi'nin hatıralarında bu görülür.¹⁹

19 “31 Mart Vak’ası ibtidâen İsmail Canbulat imzasıyla ‘*Meşrutiyet mahvoldu*’ ibaresiyle İstanbul’dan çekilen bir telgrafnâme ile Selânik’e ihbar olunması üzerine Hareket Ordusu’nun tertibine kıyam edilmişti... O sırada Selânik’ten hareket eden ordu hatve hatve İstanbul’a yaklaşmakta, Sultan Hamid ise bunlara silâhla mukabele etmek istememekte olduğundan vürûdlarında iki asker arasında müsademe vukuuna mahal kalmamak üzere beyn el-havas tedbir düşünülerek Şeyh ul-islâm ile Fetvâ emininin ve birinci ve ikinci fırka kumandanlarının kışlalara gidip, gelen asker dahi kendi kardeşleri olduğundan bunlara silâhla mukabele ve müdafaada bulunmamaları için efrad-ı askeriyei ikna ile tahlif etmeleri kararlaştırılmış ve birinci ordu kumandanı Nâzım Paşa meclis-i vükelâya celb ile karar-ı vâki kendisine tebliğ olunmuştur.” Ali Fuad Türkgeldi, age., s. 29, 31.

İsyancılar Ali Kabuli Bey'i parçalıyorlar, daha başka şiddet eylemleri yapıyorlar.

İlber Ortaylı: Yanlışlıkla, Hüseyin Cahit'e benzettikleri için Şekip Arslan'ı vuruyorlar. Abdullah Cevdet'in *İç-tihad* dergisine de saldırıyorlar. Aslında memleketin çok karışık bir dönemidir bu, komünist bile çıkıyor.

Erol Şadi Erdinç: Selanik'te hemen bir redif taburu hazırlanıyor ve bu hareketi bastırmak üzere İstanbul'a geliyorlar. Bunun başında Hüseyin Hüsnü Paşa var. Kurmay Başkanı da Mustafa Kemal. Çatalca'ya geldiklerinde Mahmud Şevket Paşa komutayı ele alıyor. Hareket Ordusu adlı bu birlik, 31 Mart diye bilinen isyanı bastırıyor.

İlber Ortaylı: Bu orduyla birlikte İstanbul'a Arnavut ve Bulgar çeteler de geliyor –aralarında Türk başıbozuklar da var– ve büyük bir zarar veriyorlar. Ahaliyi çok korkutuyorlar.

Erol Şadi Erdinç: 31 Mart Ayaklanması, II. Abdülhamid'in hal'i için bir gerekçe oluyor. Halbuki herkes, bunda Abdülhamid'in bir suçu olmadığını itiraf etmiştir. Şerif Mardin'i, Ali Fuad Türkgeldi'yi bunlara örnek verebiliriz.

İlber Ortaylı: Mesela II. Abdülhamid bu müdahale sırasında I. Ordu'yu devreye sokmuyor; bunu yapsa ortaklık çok karışır, ama çatışma istemiyor.

Alper Çeker: 31 Mart hareketi, gerici bir ayaklanma mıdır?

İlber Ortaylı: 31 Mart Ayaklanması'na ilerici-gerici denmez. 31 Mart Ayaklanması aynen bugünkü sağa benzer bir eğilimdedir. Bunlar ordunun karşısındadırlar, askeri sevmezler. Çünkü onlara göre asker modernisttir, pozitivist geçinmektedir. Ama bu "ordu, dine karşıdır" lafı doğru değildir. Mareşal Fevzi Çakmak mesela, beş vakit namaz da kılardı, Cuma'ya da giderdi.

Bu bir eğilim, bir düşünce meselesidir. Orduda böyle bir dinsiz görünüm olmamıştır. Ramazan'da komutanların çoğu oruç tutardı. Besmelesiz, duasız yemek olmazdı. Hatta bu bir törendir. Salvolarla "Bismillah" denir, sancak direğine Kur'an çekilir. Bunlar çok açık şeyler; bu nedenle burada ters yoruma lüzum yok.

31 Mart'ta komutanlardan şikâyet eden zavallı askerler var; çavuş, onbaşı gibi rütbelerde bunlar. I. Ordu erkânı aslında padişaha sadıktır. Abdülhamid'in bu orduya emir verip onu Hareket Ordusu'na karşı kullanmaması takdir edilecek bir şey. Bunun üzerinde durmak gerek.

Burada padişaha karşı bir komplo var mı, bunun ispatı gerekir.

Erol Şadi Erdinç: Bu ayaklanmanın ardından II. Abdülhamid'in yerine Sultan Reşad getiriliyor. Sultan Reşad ile İttihat ve Terakki'nin hâkimiyeti daha belirgin hale geliyor. O zamana kadar İttihat ve Terakki yönetime karışmamış, ama bir baskı unsuru olmuş. Bu, Babiâli Baskını'na kadar böyle.

Babîâlî Baskını

Le Petit Journal

ADMINISTRATION
10, rue Lafayette, 10
LES ABONNÉS DE L'ÉTRANGER
S'adresser à l'Administration

5 ^{ليرة}
24^{هـ} Année

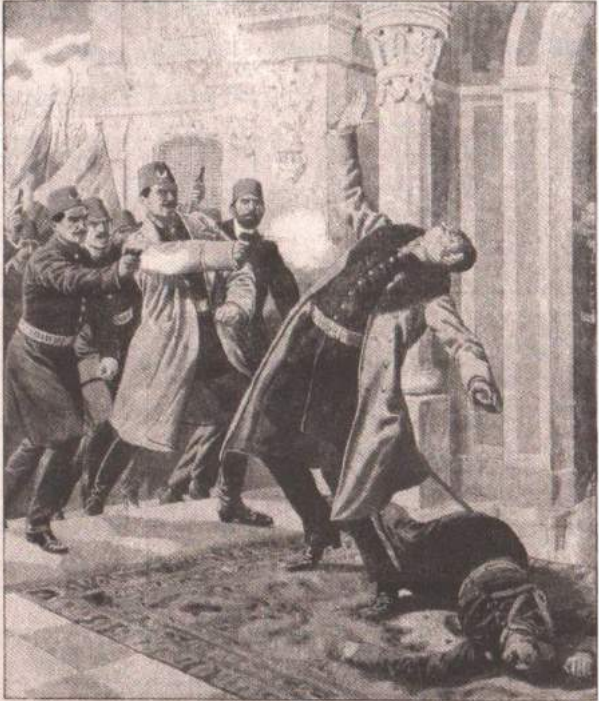
SUPPLEMENT ILLUSTRE

5 ^{ليرة}
N° 1360

ABONNEMENTS

Paris et départements 2 fr. 50
Etranger 3 fr. 50
Région 2 fr. 50

DIMANCHE 9 FÉVRIER 1913

UN COUP D'ÉTAT A CONSTANTINOPLE
Meurtre de Nazim Pacha

Basında Babiâli baskını

—•—

İlber Ortaylı: Balkan Savaşı geçecek, Edirne'yi kaptıracğız, sonra Enver Paşa Edirne'yi geri alacak ve kuvvet kazanacak. Anladınız mı?

Erol Şadi Erdinç: 1908 yılında yapılan seçimlerde mecliste büyük bir çoğunluk elde eden İttihat ve Terakki yine de iktidarı devralmıyor, ama yukarıda söylediğim gibi bir baskı unsuru olarak kalmayı yeğliyorlar.

Cemiyet'e karşı muhalefet başlıyor. Yukarıda anlattığım Halaskâr Zabitan, İttihat ve Terakki'yi korkutuyor ve meclis dışına çekiliyorlar.

Muhalifler, yani Hürriyet ve İtilafçılarca kurulan hükümet, Gazi Ahmed Muhtar Paşa başkanlığında Balkan Savaşları'na girmiş ve kaybetmiştir. Sultan Reşad kabineyi yeniden Kâmil Paşa'ya kurduruyor ve Babiâli Baskını bunun üzerine patlak veriyor. Sadrazam Kâmil Paşa'nın başına Enver Paşa silah dayıyor ve milletin kendisini istemediğini söylüyor. Bunun üzerine Kâmil Paşa istifa ediyor. Enver

Paşa bu sırada 11. Fırka'nın kurmay başkanı, ama İttihat ve Terakki'nin merkez-i umumi üyesi. Bu çok önemli. O zamanki İttihat ve Terakki'nin başkanı yok, merkez-i umumi üyeleri toplantıya başladıkları zaman toplantıyı yönetmesi için gizli oyla bir başkan seçiyorlar. Dışarı karşı imzalanması gereken bir evrak varsa, bunu hangi üyenin imzalayacağı da yine gizli oyla seçiliyor. Bir başkanlık sistemi yok.

İşte Babîâli Baskını budur.

Alper Çeker: Gerekçesi nedir?

Erol Şadi Erdinç: Hükümeti, Edirne'yi Bulgarlara verme niyetinde olmakla suçluyorlar. Bu darbeyi yapanlar, Talât Paşa'nın çevresindeki birkaç kişi ve 11. Fırka kurmay başkanı olan, beyaz atına binmiş Enver Paşa.

Bunu en iyi Ali Fuad Türkgeldi anlatır. Pencere yanında otururken gürültüler duymuş ve "Sadrazama karşı bir şey mi oluyor?" diye sormuş. Durumu öğrenince kapıların kapatılması emrini vermiş, ama İttihatçılar çoktan içeri girmiş.

Nâzım Paşa diye biri var, Balkan Savaşları'nda başkomutanlık seviyesine kadar gelmiş. Kâmil Paşa ile arasında çekişme var, başarısızlıklar Nâzım Paşa'ya yüklenilmek isteniyor. İttihatçılar Nâzım Paşa'ya sadaret teklif etmişlerdir.

Baskın sırasında İttihatçılar mukavemetle karşılaşıyor. Çatışma olmuş. Nâzım Paşa şiddet kullanıldığını

görünce toplantı salonundan çıkıp İttihatçılara, “Bana verdiğiniz söz bu muydu?” diye tepki veriyor. Bunun üzerine Yakup Cemil²⁰ silahı çekiyor ve kendisini vuruyor. Bu işin olduğu yıl, 1913.²¹

Sadrazam Kâmil Paşa istifasına “cihet-i askeriyeden gelen teklifle istifa ettim,” kaydını koyduruyor; Enver Paşa buna itiraz ediyor, “cihet-i askeriye ve halktan ge-

20 “Yakup Cemil Bey Teşkilât-ı Mahsusa’da çalışan tipik bir fedai idi. Babîâlî Baskını sırasında Harbiye Nâzırı Nazım Paşa’yı öldürmüştü. Kafkasya’ya gönderilen 2 bin kişilik Teşkilât-ı Mahsusa ‘çetesi’ne başkanlık etmiş ve Ardahan ve Batum’u işgal ederek meşhur olmuştu. Cessur, saldırgan, hırslı, söz dinlemeyen bir ihtiyat zabiti (binbaşı) olan Yakup Cemil Bey, Enver Paşa’nın çok yakın arkadaşıydı ve onun Harbiye Nâzırı olması için çalışmıştı. Kendisini, Talât Paşa’ya karşı olan grubun başı sayıyordu.” Tarık Zafer Tunaya, age., s. 280.

21 “Muhafızlığa tayinimin ertesi günü Nazım Paşa merhumun cenaze merasimini yaptırdım. Merasimin pek parlak olmasına bilhassa itina etmiş, İstanbul’da bulunan bütün askerî erkân ve ümeranın (general ve amiraller ile ordunun üst rütbeli subayları), nazırların, mülkiye memurlarının ve ecnebî devletler askerî ataşelerinin cenazeye iştirak etmeleri lüzumunda ısrar etmiştim.

O gün hava mağmumdu. Kalbimde derin bir yeis vardı. Bulgarlar Çatalca önünde, Yunan donanması Çanakkale Boğazı’nı kapamış, büyük devletlerin harb gemileri, her dakika İstanbul’u işgale hazır olarak, Beşiktaş önüne demirlemiş, biz devlet idaresini, âciz ve meskenet âmillerinin elinden kurtarabilmek için kanunî bir çare bulamamışız, bir hükümet darbesi yapmışız. Ve bunun neticesi olarak Harbiye Nazırı ve bahusus ordunun başkumandanı olan bir zatın ölümüne sebep olmuşuz ve bütün bu teşebbüslerden, fedakârlıklardan sonra, memleketi kurtarabilip, kurtaramayacağımız meçhûl!..” Cemal Paşa, *Hatıralar*, “İttihat-Terakki ve Birinci Dünya Harbi” (1959), s. 21.

len,” diye düzelttiriyor, Sultan Reşad bu istifayı kabul ediyor ve Mahmud Şevket Paşa sadarete geliyor.²²

- 22 “...Kâmil Paşa’nın hazırladığı nota tasarısı şu esaslara dayanıyordu: Edirne şehrinin yönetimi büyük devletlerce ‘kabul ve tasdik’ edilecek bir mutasarrıfa havale edilecektir. Şeyhülislâmın atadığı bir müftü ve halkın seçtiği bir idare meclisi mutasarrıfın başkanlığında çalışacaklardır. Şehirde gereği kadar polis ve jandarma bulunacaktır. Osmanlı askeri şehirden çıkarılacak ve gereksiz kalan istihkâmlar kaldırılacaktır.” “Bu ana çizgilere dayanan tasarı İttihatçılar tarafından kamuoyuna ‘Kâmil Paşa Edirne’yi Bulgarlara terk ediyor’ şeklinde tanıtılmıştır. Bu durumu Dahiliye Nâzırı tüm ülkeye bir genelge ile duyurmuştur.” “Birkaç dakika içinde, eylemin ilk işaretleri görüldü. İttihatçı liderler Babîâli binasını (bugünkü İstanbul Valiliği) basmışlardı.” “Enver Bey, İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi’nin karşısındaki Menzil Kumandanlığı’ndan çıkmış, özel olarak hazırlanan bir kır ata binerek, çevresinde İzmitli Mümtaz, Yakup Cemil ve Mustafa Necip Beylerin de bulunduğu bir kortejin ortasında Babîâli’ye doğru ilerlemeye başlamıştır.” “Ara sokaklardan birer ikişer, tanınmış İttihatçılar da kafileye katılmaktadır. Sokaklar tenhadır.” “Tam bu sırada, Ünlü İttihatçı hatip eski mebus Ömer Naci Bey, Nafia Nezareti merdivenlerine çıkarak, ateşli sözler söylemeye başlamıştır. Konuşmacı, ‘Edirne’mizi Bulgarlara teslim karar veren hükümeti’ hedef alıyor, herkesi Babîâli’ye yürümeye davet ediyordu.” “Enver Paşa, Yüzbaşı Yakup Cemil, Mümtaz Necip, Hilmi ve Sapançalı Hakkı Beylerle Babîâli Sadaret kapısından salona girmişlerdi. Talat Bey ve Midhat Şükrü Bey de onları izlemişti.” “Harbiye Nâzırı Nazım Paşa, olup bitenleri anlamak için hızla dışarı çıkmıştır. Karşısında, kendisine vaatlerde bulunan İttihatçıları görünce, sert ve küfürlü sözler söyler. Enver Paşa, esas vaziyet olarak Harbiye Nâzırı’na bazı şeyleri anlatmak isterse de, Yakup Cemil Bey, ‘sağ elini paşanın sırtının gerisinden ani bir şekilde uzatarak sağ şakağına’ ateş eder. Ve Nazım Paşa yere serilmiştir.”

“1913 yılı Ocak ayının, 23. (Perşembe) günü ikindiye yakın, İttihatçıların baskını gerçekleşmiş ve beş on dakika içinde beş ölü verilmiştir.”

“İttihatçılar Sadr-ı âzamı arar. Meclis-i Vükelâ odasına girerler. Nâzırlar çeşitli yerlere saklanmışlardır. İhtiyar sadr-ı âzam, tek başına yerinde oturmaktadır. Baskıncıları soğukkanlılıkla karşılar.”

“Enver ve Talat beyler, istifasını istemektedirler. Kâmil Paşa, ‘cihet-i askeriyeden’ gelen baskıyı belirterek yazar. Fakat İttihatçılar ‘ahali’ sözcüğünü de eklemesini isterler. Onu da kabul eder.” Tarık Zafer Tunaya, age., s. 513, 514, 515.

“Başımı pencereye çevirince önlerinde irili ufaklı çocuklar olduğu halde sarıklı sarıksız birtakım adamların tekbir alarak Bab-ı âliye doğru gelmekte olduklarını gördüm. Sadr-ı âzama ‘*Bugün miting mi var? Ellerindeki bayraklarla birçok adamlar Bab-ı âliye doğru geliyorlar,*’ dedim. ‘Yok öyle bir şey’ diyerek telgrafnâmeysi okumaya devam etti. Fakat gittikçe gürültü artıyordu. Başımı çevirip de baktığımda ‘İçeriye girmek üzere parmaklıklara tırmanıyorlar efendim, parmaklıklardan aşıyorlar,’ deyince, ‘*Haberveriniz de kapıları kapasınlar,*’ dedi. Düşündüm ki bunların erbab-ı kıyam olduklarına şüphe yok; ibtida sadr-ı âzaman odasına hücum edecekleri de muhakkak şu halde durmak nefsimce büyük tehlikeyi müciib. Hemen haber vermek bahanesiyle odadan çıktım; aradaki odada kapı ağaları ve hademeler toplanıp ‘*Bu başımıza gelenler nedir?*’ diye ağlaşıyorlardı. Hariçteki büyük sofada da şangır şangır camlar kırılıyor, silâhlar atılıyordu. Deniz tarafındaki elçi odasına gittim; orada Maliye Nâzırı Abdurrahman Efendi ve Telgraf ve Posta Nâzırı Mosoros Kikis Bey ile Doyçe Bank direktörleri ve Almanya sefareti baştercümanı avans müzakeresiyle meşgul oluyorlardı. Odaya girince bir köşeye sığınarak netice-i hâle intizar eyledim. Sofadan daha şiddetli silâh ve ‘Ay’ diye birinin feryadı işitildi. Odacılar gelip Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa’yı vurduklarını haber verdiler. Gerçi Bab-ı âlide bulunan asker yetiştirse de Nallımescid önünde silâh çatarak hiçbir harekette bulunmadı.”

“Mosoros Kikis Bey de ‘Ah, madam şimdi Paris’te bu vak’ayı duyarsa benim için kim bilir ne kadar telâş eder’ diye oda içinde dolaşıyordu. Bir müddet sonra Şeyh ul-islâm Efendi ile Reşid Bey de bizim bulun-

İlber Ortaylı: Sırlar ve Bulgarlar birbirine düşünce, Enver Paşa bundan yararlanıp Edirne'yi geri aldı. Ama buranın ikinci fatihi oldu, bu çok önemli bir şey. Enver Paşa boş bir adam değildir.

Erol Şadi Erdinç: Evet, buna katılıyorum. Ölümünden korkmuyor bir kere, gözü kara. Bir çingene kadına fal baktırıyor, kadın buna, “Senin kaşında beyazlık var, bu cihangirlik alametidir,” diyor. Ömrü boyunca bu söze uygun yaşıyor.

Babîâli Baskını'na dönecek olursak: Babîâli Baskını ile İttihat ve Terakki doğrudan hâkimiyeti almıştır. Mahmud Şevket Paşa'ya hükümeti kurduruyorlar. Mahmud

duğumuz odaya geldiler. Şey ul-islâmın hal ve tavrında bir eser-i telâş görünmüyordu.”

“Odacılar Tal'at ve Enver Beylerin sadr-ı âzamın yanına gelerek kendisine istifa teklif eylediklerini ve Enver Bey istifanâme-yi alıp saraya götürdüğünü haber verdiler. Ondan sonra hâricteki gürültü azaldı. Bu aralık Kâmil Paşa beni nezdine çağırıp *'Enver ile Tal'at geldiler, istifa teklif ettiler. Yazdığım istifanâmede 'cihet-i askeriyyeden vuku bulan teklif üzerine, diye yazmış olduğum halde 'ahali' tabirini de ilâve ettirdiler'* dedi ve evvelce kendisine tevdî ettiğim telgrafnâme-yi iade eyledi. Bu Kâmil Paşa ile son mülâkatım oldu. Okunmaz bir yazı ile yazılmış olan istifanâmenin sureti berveçh-i âtidir:

Huzûr-Âli-i Hazret-i Pâdişâhî[ye]

Ahali ve cihet-i askeriyyeden vuku bulan teklif üzerine huzûr-ı şâhânelerine istifanâme-i âcizânemin arzına mecbur olduğum muhat-ı ilm-i âli buyuruldukta ol babda ve katıbe-u ahvalde emr ü ferman hazret-i veliyy ül-emr efendimizindir. 10 Kânun-ı sâni 328

Sadr-ı âzam Kâmil” Ali Fuad Türkeldi, age., s. 77-79.

Şevket Paşa suikast sonucu ölünce,²³ Sait Halim Paşa ka-

- 23 “Kabine aleyhine bir hükûmet darbesi yapılacağı, bhusus Mahmud Şevket Paşa ile bana ve Talât Bey’e suikast edileceği hakkındaki ihbarlar her dakika artıyor ve memurlarım faaliyetle çalışıyorlardı. Bu def’aki tertibat bilhassa İngiltere Sefareti baştercümanı Fitz Maurice ile askerî ataşesi Binbaşı Tyrrel tarafından himaye ve teşvik ediliyordu. Kâmil Paşa zamanında Polis Umum Müdürlüğü Siyasî Kısım Müdürlüğü’nde bulunmuş olan Muhib Bey, Çerkez Yüzbaşı Kâzım, Bahriye Yüzbaşılarından çekilmiş Şevki, Gümülcineli İsmail ve daha bunlara benzer kimşelerin bu suikast tertibatına meşgul oldukları haber veriliyordu. Ben kendilerini o kadar yakından takib ediyordum ki, âdetâ gizli memurlarımdan bazıları onların arasına sokulmağa bile muvaffak olmuşlardı.”
- “Umumi Karargâh Üçüncü şubesinde Binbaşı Saadullah ve Kemal Beyleri görmek için üst kata çıktım. Bir nizamname hakkında Kemal Bey’le görüşüyordum. Aradan henüz bir çeyrek saat ya geçmiş veya geçmemişti. Harbiye Nezareti meydanından, bir kalas tahtasına büyük bir çekiçe vurulduğu zaman hasıl olan sedaya benzer bir seda, muntazam ve muttarid fasılalarla beş def’a işitildi. Zaten her ân bir vak’a bekleyen kulaklarım bir anda sedanın geldiği pencereye dikildi. Kemal Bey’e sordum:
- ‘Acaba tabanca sesi mi?’
- ‘Hayır! Hiç zannetmem. Ya kilim silkiyorlar veyahud çivi çakıyorlar,’ dedi.
- Fakat bu cevap beni teskin etmemişti. Her ân nahoş bir havadis bekliyordum. Beş dakika sonra kapı açıldı. Sadık hizmetçim Ramazan telaşla içeri girerek:
- ‘Paşayı vurdular,’ diye bağırdı.
- Yaverim Yüzbaşı Hilmi yanıma koşmuştu:
- ‘Yürüyünüz!’ emrini verdim ve kendimi Nezaret meydanına attım. İlk malûmatı alabilmek için Merkez Kumandanlığı’na gidiyordum. Tam köşeyi döneceğim sırada, askerî inzibat mülazımlarından (teğmenlerinden) birini gördüm.
- ‘Câni tutuldu mu?’ dedim.
- ‘Bilmiyorum efendim!... Asker almağa gidiyorum!’ cevabını verdi.
- ‘Asker alıp ne yapacaksın? Haydi şimdi cinayet mahalline yalnızca git-

bineyi devam ettiriyor. Yani İttihat ve Terakki, darbe ile yönetime el koyuyor.

Babîâli Baskını, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk defa hükümet düşürme eylemidir. Bütün kabineyi kısıtıp düşürmüşler ve Mahmud Şevket Paşa'nın sadrazamlığında kendi hükümetlerini getirmişler. Ama Mahmud Şevket

meli, canileri kaçmağa ve saklanmağa muktedir olmaksızın, yakalama-
lı' dedim.

Aldığım emrin şiddeti karşısında şevke gelen mülazım, takdire şayan bir çeviklikle cinayet yerine koştu ve aradan beş dakika geçmeden – ben otomobil ile vak'a mahallinden geçerken– Topal Tevfik isminde bir şahsı yakaladığını ve bunun canilerden biri olduğuna emin olduğunu, diğerlerinin de otomobil ile kaçtıklarını öğrendiğini söyledi.”

“Cinayet çarşamba günü yapılmıştı. Perşembe günü cenaze merasimi yapıldı. Cuma günü de hakkın inayetiyle canilerin reisi olan Çerkez Kâzım ve refiklerinden birkaçını Beyoğlu'nda Pire Mehmed Sokağı'nda kısıdırarak yaverim Yüzbaşı Hilmi'nin şahadeti ve polis merkez memurlarından Samuel Efendi'nin sonradan topal kalmasını neticelendirecek surette yaralanması pahasına hepsini tevkif ettirdim ve Örfi Harb Divanı sorgu hey'etine teslim ettim.”

“Sorgu ve mahkeme neticesinde sabit oldu ki, fırka veya grup halinde veya münferid şahıslar olarak birçok muhaliflerin müşterek veya aynı gayeye hâdım müteferrik çalışmaları neticesinde evvelâ İttihad ve Terakki'nin mühim şahsiyetleri aleyhine bir suikasd icrasından ve bu suretle memleketi hükûmetsiz bıraktıktan sonra, Zatı Şahane üzerinde icra edilecek tesirler sayesinde Müşir Şakir Paşa'yı sedaret kaymakamlığına (sadriazam vekillğine) tayin ettirmek ve onun riyaseti altında bir muvakkat kabine vücade getirerek üç gün üç gece İttihad ve Terakki'nin bütün ferdleri aleyhine bir katlıâm tertib etmek ve sonra kabineyi Kâmil Paşa'nın veyahud Prens Sabaheddin'in reisliği altında teşkil eylemek hususlarına karar verilmiş.” Cemal Paşa, age., s. 36, 47-48-49, 51-52.

Paşa çok katı bir asker. Askerliği siyasetten ayırıyor. Oysa İttihat ve Terakki'den askerleri geri çekersen ortada ne kalır? Hiçbir şey. İttihat ve Terakki orduya dayanıyor, onun için çok başarılı.

Derken Mahmud Şevket Paşa bir suikast ile ölüyor. Bu suikastın arkasında da Hürriyet ve İtilaf taraftarı Topal Tefvik ile arkadaşları var.

Mahmud Şevket Paşa sabahtan öğlene kadar Beyazıt'ta, bugün İstanbul Üniversitesi olan Harbiye Nezareti'nde çalışıyor. Öğleden sonra oradan çıkıp Babıâli'ye geliyor. Her gün aynı saatte. Suikastçılar, paşanın arabası geçerken bir tabutla yolu kesiyorlar, araba da cenazeye hürmeten duruyor. O sırada silahlarını çekip ateş ediyorlar. Mahmud Şevket Paşa'nın üzerinde mitralyöz bulunan bu arabası günümüzde Askerî Müze'dedir. Mahmud Şevket Paşa ağır yaralı bir halde Harbiye Nezareti'ne götürülmüş ve burada ölmüştür.

Mahmud Şevket Paşa'nın ölümü üzerine Sait Halim Paşa önce vekâleten, ertesi gün de asaleten kabinenin başına getirilmiştir. Artık İttihat ve Terakki'nin doğrudan hâkimiyeti başlıyor.

İlber Ortaylı: Bu durum, Cihan Harbi'ne kadar sürer.

I. Dünya Savaşı ve Cemiyetin Sonu

Talât Paşa

Erol Şadi Erdinç: Derken İttihat ve Terakki ülkeyi I. Dünya Savaşı'na sokuyor.

Burada şu farkı ortaya koymak gerek: Kanûn-ı Esâsî'nin ilan edildiği ve cemiyetlerin yasallaştığı 1908 yılından 1913 kongresine kadar İttihat ve Terakki siyasi bir cemiyet. Bir merkez-i umumisi var. Bu merkez-i umumide oturumu yönetecek olan kişi gizli oyla seçiliyor. Ama fırkalaştıktan sonra, İttihat ve Terakki bir başkan ve yönetim kurulu seçiyor.

İlber Ortaylı: Başkan, Talât Paşa.

Erol Şadi Erdinç: Talât Paşa denince akan sular durur.

1913'ten sonra İttihat ve Terakki artık bir siyasi partinin bütün özelliklerine sahip.

İlber Ortaylı: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da ilk toplandığı yer, İttihat ve Terakki kulübüdür;

adamlardaki gayreti düşün artık. Şehrin kenarında, istasyona doğrudur bu kulüp binası. Önü de meydandır, ta vilayete kadar açıktır.

Erol Şadi Erdinç: Evet.

Dönelim cemiyetin son bulması meselesine... İttihat ve Terakki, 1918 yılının Kasım ayında kendisini feshetmiştir.

Alper Çeker: Neden?

Erol Şadi Erdinç: Savaştan yenik çıkıyorlar ve korkunç bir İttihatçı düşmanlığı hüküm sürüyor. Bir kısmı yargılanıyor, bir kısmı da kaçıyor. Kaçanlar iki gruba ayrılır. Bunların bir bölümü emperyalizme karşı silahlı mücadeleyi seçiyor, Enver Paşa bunlardan. Diğerleri propaganda ile mukavemeti savunuyor, bu da Talât Paşa grubudur.

İlber Ortaylı: Kalanların da bir bölümü Mustafa Kemal'i bekliyor ve onu benimseyip hareketine katılıyorlar.

Erol Şadi Erdinç: Kâzım Karabekir mesela, bir taraftan İttihatçı yemini etmiş, bir taraftan da Misak-ı Milli için mücadele ediyor.

Erol Şadi Erdiñç: I. Dünya Savaşı'nın temelinde sanayi inkılâbının getirdiğı birtakım yeni şartlar vardır. Sanayi inkılâbını tamamlamış ülkeler Çarlık Rusyası, İngiltere, Fransa ve Almanya'dır. Mesela İngiltere, 1905 yılında donanmasında artık majestelerinin gemilerinde akaryakıt kullanılacağı yönünde bir karar alıyor. Kömüre göre nakli kolay ve daha verimli.

Yine sanayi inkılâbını tamamlayan ülkelere Almanya, Abdülhamid'den Berlin-Bağdat Demiryolu hattı imtiyazını alıyor. Almanya demiryolunun geçtiğı yerlerde maden arama hakkına sahip.

Almanya'nın Bağdat'ta ne işi var? Buradaki Fransız ve İngiliz hâkimiyetini kontrol altında tutmak istiyorlar. Biz emperyalizmi, üretim fazlasının bir başka ülkeye aktarılması olarak tanımlıyoruz. Osmanlı İmparatorluğu da münbit bir pazardı. Çünkü, el imalatı vardı. Fabrika imalatı karşısında el imalatı dayanamaz. Osmanlı'nın sanayii gelişmedi.

Fransa, bütün Akdeniz sahillerinde üretim fazlasını pazarlıyor. Ruslar, fabrika üretimine müşteri olsunlar diye mujiklere serbestiyet verdi.²⁴ I. Dünya Harbi'nin sebebi işte bu devletler arasındaki çekişmedir.

24 Rusya'da "mujik" tabir edilen köylüler 1861 yılına kadar köleydiler. Üzerinde yaşadıkları topraklarla birlikte alınıp ve satılırlardı.

Bir tarafta Almanya ve Avusturya-Macaristan; diğerk tarafta İngiltere, Fransa ve Rusya. Karşılıklı iki blok.

Burada Osmanlı İmparatorluğu hem büyük bir pazar hem de savaşta kimden yana olacağı meselesi var. Sait Halim Paşa, Meçlis-i Mebusan tahkikatına verdiği cevapların birinde, Yunanistan'ın bile bizimle ittifak etmediğini söylüyor.

Bütün bu devletler Almanya'nın başına üşüşünce, bu kuvveti dağıtması gerekti. Osmanlı İmparatorluğu'nda da Enver Paşa gibi bir taraftarı var, çünkü Enver Paşa Almanya'da ateşe militerlik yapmış. Alman sanayiine hayran.

Bizim İngiltere'ye parasını verip yaptırdığımız iki gemi var, *Sultan Osman* ve *Reşadiye*. İngiltere parasını aldığı halde savaşta kullanırız diye bunları vermemiş. Buna karşılık Almanya bize iki gemisini gönderiyor: *Goeben* ve *Breslau*.

Bu gemiler gelirken, İngiliz ve Fransız gemilerinden müteşekkil bir güç bunların arkasında, yetişebilirler, ama yetişmiyorlar. Bu çok enteresan.

Gemiler Çanakkale'den geliyorlar. O zamanki savaş hukukuna göre silahlarını boşaltmaları lazım ya da karasularımızın dışına çıkmaları gerekir. Ama biz, bunları satın aldığımızı söylüyoruz.

İşte bu iki gemi başımıza dert oluyor. İstanbul'a geldikten sonra büyük bir tehdit unsuru oluyorlar. Hatta

Sait Halim Paşa, ifadesinde bunlara dert olmasınlar diye Marmara Denizi'nde manevra yaptırdıklarını, amiralin günün birinde Karadeniz'de bir manevra yapıp gelmek istediğini, ama Rusya topraklarını bombalayıp döndüklerini anlatıyor. İşte bu, savaş sebebidir. Rusya bizimle savaşa giriyor. Rusya girince Fransa ve İngiltere de girmiş oluyor.

Almanya da kendi başına toplanan kuvvetleri dağıtmak için bizimle ittifak yapıyor. Yani, Osmanlı İmparatorluğu'nu bir nevi kurban etmiş oluyor. Osmanlı da yedi cephede savaşa girmiş oluyor.

Savaş sırasında bir üçlü yönetim kuruluyor: Talât Paşa, Enver Paşa ve Cemal Paşa. Enver Paşa harbiye nazırı ve başkumandanı. Cemal Paşa da bahriye nazırı ve 4. Ordu kumandanı. Savaşı bu üçlü idare ediyor, diğerlerinin hiçbir şeyden haberi yok.

Mesela Cemal Paşa, bahriye nazırı ve 4. Ordu kumandanı olarak İttihat ve Terakki'nin ne kadar maceracı olduğunun göstergesidir; çünkü Mısır üzerinden çölü aşıp Süveyş Kanalı'na gidiyor. İngilizler toplara hareket imkânı veren bir ray sistemi yapmışlar. Bizde öyle şeyler yok ki. Bizim asker suya hasret.

4. Ordu Kumandanlığı'ndan alınan Zeki Paşa, İttihat ve Terakki'nin bu çılgınlıklarını çok ağır bir dille eleştiren savaş raporları yayınlamıştır.

İlber Ortaylı: Valla bu savaşı girme işini petrole bağlamaya gerek yok. İttihatçılar görüyor ki Reval Konferansı'nda üçlü ittifak meydana gelmiş ve büyük devletler kendi aralarında Osmanlı'yı bölüşmüş. Bir tarafta Almanya-Avusturya bloku, diğer tarafta İngiltere-Fransa-Rusya bloku var. İtalya ilk başta Almanya-Avusturya tarafında görünmüş, ama daha sonra kaçmıştır. Zaten, aslında Avusturya'nın olduğu tarafta İtalya olmaz.

Bir de Balkan devletçikleri var: Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan gibi. Sırbistan savaşı ilk giren ülkedir. Avusturya ile mücadelesinden harp çıkmıştır. Bulgaristan, bu kadar Slavlık politikasına, rusofilliğe rağmen tuhaf bir biçimde Almanya tarafında savaşı girmiştir. Bulgarların bu tuhaf Almancı dış politikası yüzünden o kadar para ve asker boşa gitti.

Böyle bir dünya var ve İttihatçılar imparatorluğun bölüşülmesinden korkuyorlar. “Bölüşülmemesi için ne yapmalı?” diye soruyorlar. Var kuvvetle İngiltere-Fransa-Rusya blokuna girmek istemişlerdir. Yani İttihatçıları burada körü körüne Almancılıkla suçlayamaz kimse. Kaldı ki Almanya da bunları almak istemiyordu.

Balkan Harbi'nde bizim ordumuz ne yazık ki döküldü. İngilizler de bu nedenle, “Sizin ordunuz bitmiş,” diyerek bizi istemediler. İşe yaramayan müttefik, düşmandan beterdir. Bu açıdan İngilizler kendince haklı da.

Aynı kanaat Almanya’da da vardı, özellikle bahriyelilerde. Alman bahriyelileri iyi asker değildir, Almanya da deniz ülkesi değildir. Alman bahriyelileri zorluklar içindeki, kızığa çekilmiş Türk bahriyelilerini tanıyorlar; olumsuz kanaatleri buradan geliyor. Buradaki Alman Büyükelçisi Hans von Waggenheim de öyle, “Kesinlikle olmaz!” diyor. Kayzer bunu “Sen, sus bakalım!” diye haşlamış.

Fakat hem Almanya’da hem de Avusturya’da kara askerleri, “Hayır, bunlar iyi askerdir,” diyor ve bizi alıyorlar.

Şimdi burada Enver Paşa çok seviniyor, “Biz bunlarla olduk, artık her şeyi yaparız, kaybettiğimizi kazanırız” düşüncesi doğuyor. Oysa Balkanlar’ı geri almak mümkün mü? Yunanistan ve Bulgaristan faktörünü kaale alması gerekirdi. Orta Asya’yı almayı hayal ediyorlardı... Nasıl alacaklar?

Burada İttihatçılara yöneltilmesi gereken genel eleştiri şudur: Ordunu modernize ettin, kuvvetlendirdin. Peki, hâlâ daha niye korkuyorsun? Sana saldırırlarsa savunmanı yapacak güçtesin.

Böyle düşünenler iyi askerlerdi, iyi kurmaylardı, ama bu insanlar azınlıktaydı. Bunların, yani “savaşa girmeyelim” diyenlerin kimler olduklarını biliyoruz.

Bir müddet sonra Marne cephesinde olup bitenlerden dolayı Almanya’nın matah bir şey olmadığı anlaşıldı, ama buna rağmen savaşa girdiler.

Şöyle bağlamak istiyorum: İttihat ve Terakki paylaşılma korkusuyla girdi savaşa. Birileriyle ittifak kurarsak bu dertten kurtuluruz havası hâkimdi üzerlerinde. Bunun üzerinde durmak gerek.

Alper Çeker: I. Dünya Savaşı'ndaki bu Sarıkamış meselesi, Şevket Süreyya Aydemir'in mübalağası mıdır, yoksa doğruluk payı var mı?

Erol Şadi Erdinç: İttihat ve Terakki, 1915 yılında bir Türkçülük hareketi başlatır: Büyük Turan hayali. Büyük Turan, Hazar Denizi'nin kuzeyinden başlayıp ta Orta Asya'yı kapsayan bir alandır. İttihat ve Terakki burayı fethedecek. Bu evrede artık unsurların birliğinden vazgeçilmiş, Türklere ve Müslümanlara dayanılmıştır. Bu da İttihat ve Terakki'nin felaketi olmuştur. İran'ı zapt ediyoruz, ama Rusya harekete geçince Irak'tan asker çekiyoruz. Asker yazlık elbiselerle Doğu'nun kış koşullarında donmuştur. Bir ordu mahvolmuştur. Osmanlı tarihinde bu savaştan pek bahsedilmez, çünkü Enver Paşa yasaklamıştır. Büyük bir başarısızlık örneğidir.

Teşkilat-ı Mahsusa ve Ermeni Tehciri

زیا گوک آلب

تورکلیشک
اسلاملاشمق
معاصرلاشمق

استانبول
تقریباً ۱۰۰۰
۱۹۱۸

Ziya Gökalp'in *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* adlı kitabı.

—•—

Alper Çeker: I. Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa'nın büyük bir rolü var. Bu örgütü anlatır mısınız?

Erol Şadi Erdinç: Şimdi, Teşkilat-ı Mahsusa, öncelikle İstanbul'u korumakla yükümlü bir kuruluş. Daha sonra Ermeni tehciri ile ilgili çok önemli çalışmalar yapıyor. Teşkilat-ı Mahsusa, Harbiye Nezareti'ne bağlıdır.

Alper Çeker: Enver Paşa'nın şahsına bağlı değil mi?

Erol Şadi Erdinç: Hayır, Harbiye Nezareti'ne bağlıdır. Harbiye nazırı kimse ona bağlıdır.²⁵ Doğu'daki Erme-

25 "Teşkilât-ı Mahsusa'nın kuruluş tarihini tam olarak saptamak güçtür. Bir kaynağa göre, Enver Paşa'nın teşkilâtın kurulmasına ilişkin gizli bir emir yayınladığı 5 Ağustos 1914'e kadar, Teşkilât-ı Mahsusa kendi adıyla resmî bir kimlik kazanmamıştı. Ne var ki, Cemal Paşa hatıralarında Teşkilât-ı Mahsusa'nın 1913'te Batı Trakya'yı işgalinden bahseder. Cemal Paşa'nın bu ifadesi, Enver Paşa'nın kendisine kıyasla Batı Trakya'daki olaylara daha yakın olmasına bağlanmıştır. Ne olursa

nî olaylarına son vermiştir. Yeri gelmişken bu olayların

olsun, çoğu kaynak şu konuda görüş birliği içindedir: Teşkilât-ı Mahsusa, Enver Paşa'nın ve çalışma arkadaşı Süleyman Askerî'nin idare ettiği ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Batı Trakya'ya ilişkin kararlarını uygulamakla görevli bir örgütün büyüyüp gelişmesiyle meydana gelmişti. Söz konusu örgütte, Eşref ve Selim Sami Kuşçubaşı, Çerkez Reşit ve Hüsrev Sami de bulunuyordu." Philip H. Stoddard, *Teşkilât-ı Mahsusa* (2003), s. 54.

Ahmet Tetik'in şu satırları, Erol Şadi Erdinç'in sözlerini doğrular niteliktedir: "Divan-ı Harb-i Örfi Mahkemesi'nin 27 Nisan 1919 günü yapılan ilk duruşmasında okunan kararnamede, İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelenlerinin oluşturduğu sanıklara ağır suçlamalarda bulunulur. Bunların arasında, birtakım hilelerle, oyunlarla Cihan Harbi'ne girmeyi bir 'emr-i vâki' haline getirdikten sonra, gizli gayelerini harp esnasında hayata geçirmek düşüncesiyle, "özel ve gizli" eylemlerle hareket edecek şekilde, 'İstanbul'da iştigal etmek üzere Teşkilat-ı Mahsusa' adı altında meydana getirdikleri 'bir komite'nin yaptıklarından sorumlu tutulmaları öncelikli yer alır. Mahkemenin 'kararname'sinde, bu komite bünyesinde bulunanların karıştıkları iddia edilen eylemler, olaylar anlatılır. Kararnamenin sanıkların yüzlerine karşı okunmasının ardından konuşan mahkeme başkanı Nâzım Paşa, sözlerini tamamlarken, anlatılan eylemlerde 'mühim roller icra eylediklerinin' iddia edildiğini belirterek, savcılık tarafından bunların açıklanıp ispatlanacağını söyler.

Duruşmada söz alan sanık avukatlarından Celaledin Arif Bey, davaya ilişkin hukukî dayanaklarla ilgili ayrıntılı bilgi verdikten sonra, Teşkilat-ı Mahsusa konusuna değinir. Savcının iddiasında dile getirdiği İttihat ve Terakki Partisi ile Teşkilat-ı Mahsusa arasındaki münasebeti reddeder. Celaledin Arif Bey, Teşkilat-ı Mahsusa'nın her şeyden önce birtakım askerî ihtiyaçlara dayanılarak, doğrudan Harbiye Nezareti bünyesinde yer alan bir daire olduğunu vurgular. Diğer daireler gibi, buranın da işlerini yürüten rütbeli ve sivil personeli vardır dedikten sonra şu soruyu sorar: 'Bu dairenin işlerini yürüten kişiler arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden bazılarının bulunması, acaba

da sebebini anlatayım: 1878'deki Berlin Antlaşması'nın bir maddesine göre Doğu illerinde bir ıslahat yapılması gerekiyor. II. Abdülhamid bu planları hasıraltı etmiş. Ermeniler de büyük devletlerin dikkatini çekmek için Doğu'da birtakım ayaklanmalar çıkarmışlar. Osmanlı Bankası baskını falan hep bu amaçla yapılıyor. Büyük devletlerin Osmanlı'ya müdahalesini istiyorlar.

Daha sonra, I. Dünya Savaşı sırasında Ruslar bizimle savaşa girince, Rusların yanında birtakım eylemlerde bulunuyorlar. Hatta Rus ordusunda asker oluyorlar. Fransa, Fransız üniforması altında ölmüş Ermeniler için bir anıt dikti.

Alper Çeker: İlber Hocam, sizin İttihatçıların gerçekleştirdiği Ermeni Tehciri konusundaki sözleriniz hep çarpıtıldı. “Ermeni Tehciri hukuki bir meseledir, bunu hukukçuların tartışması gerekir,” dediniz, ama basın bunu “Tarihçilerin tartışması gerektiğini söylüyor,” diye değiştirerek sundu.

Ermeni Tehciri neden hukukçuların tartışması gereken bir mesele?

Teşkilat-ı Mahsusa'yı devletin resmî dairelerinin dışında tutabilir mi?” Ahmet Tetik, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi Cilt I: 1914-1916* (2014), s. 1-2.

İlber Ortaylı: Çünkü bu “jenosid” tabiri II. Dünya Savaşı’ndan sonra yapıldı. En büyük özelliği makalede şamil (öncesini kapsayan) olmaması, yani zaman aşımı yok. Bu birinci sebep.

İkinci olarak, bir de bu suçun tarifi var. Yapılan şey bu tarife uyuyor mu? Bu da çok önemli. Türk cemiyetinde Ermeni ırkına karşı bir düşmanlık, önyargı, tahrip planları var mıydı? Bunlara bakmak lazım. Bunlar gerçekleşmedikçe bir katliamdan, milletlerin karşılıklı çatışmasından, “jenosid” diye bahsetmek mümkün değildir.

Bunun üzerinde bir kavga yapılmaktadır. Hukukçular, bu kriterleri ya kısmen bilmezlikten geliyor ya da gerçekten anlamıyorlar. Mesela Amerikalıların, tarihe karşı müthiş bir yüzeysel bakışı vardır; adam Yahudidir, ama Yahudi holokostunu bilmez.

Biri kalktı, jenosid diye kitap yazdı; bana kalırsa bu çok ayıp bir şey. Amaç burada kendini kurtarmak, bu yapılan samimiyetsiz ve doğru değil.

Alper Çeker: Tehcirle ilgili olarak, 1915 yılından sonra özellikle İngiliz basınında Almanya’ya karşı büyük bir tepki var. Almanlar da bunun üzerine Johannes Lepsius adlı Protestan misyoneri görevlendiriyorlar. Lepsius, Ermeniler arasında Protestanlığı yaymakla uğraşan biriyken, Alman Dışişleri Bakanlığı’nın verdiği tahrip edilmiş,

sansürlenmiş ya da değişikliğe uğratılmış belgelerden oluşan *Almanya ve Ermenistan 1914-1918 Diplomatik Belgeler Derlemesi* adlı kitabı yayımlıyor.

Bu telaşın nedeni nedir? Almanların tehcirle ne ilgisi var?

İlber Ortaylı: İngilizler bu tehciri Almanların yaptırdığını söyler, ki bu doğrudur. Çünkü durdurma emaresi gördükleri anda, Türklere “devam” demişlerdir. “Aldığınız antibiyotik yetmez. Dozunu artırın ve devam edin,” demişlerdir. Mesela falanca yerde ahali Ermenilere, “Görünüşte Müslüman olun da bu iş bitsin,” demiş. Zara’da, Kayseri’de bunun örnekleri vardır. Ama Almanlar bunu kabul etmemiş, “İhanetleri, orduyu arkadan vurmaları mümkündür,” demişler. Gerçi ileride ortaya çıkabilir, ama bunlarla ilgili yazışmaları da yok etmişlerdir.

Alper Çeker: Biraz da İttihat ve Terakki’nin fedailer teşkilatından söz edelim mi?

Erol Şadi Erdinç: Böyle bir teşkilat yok. Fedailer, cemiyetin birinci çöküşten sonra nizamnamesine koyduğu bir madde.

Bu dönemde daha önce uzun uzun anlattığımız Ahmed Rıza ve Mizancı Murad çekişmesi vardır. I. Jön Türk

Kongresi'nden sonraki yeniden toparlanma evresine ait nizamnamede cezalandırma şartları var. Her kim İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne zarar verirse, mutlaka cezalandırılır. Ama bu zararın derecesine göre cezası da para ya da ölüm olur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin işlediği cinayetlerin esası budur. O zamanki bütün genç subaylar fedai idi. Fedailik, gönüllülük esasına dayanıyordu. Fedai olan biri, ölümü baştan kabul eder.

Alper Çeker: Talât Paşa, Enver Paşa ve Cemal Paşa, savaştan sonra bunlara ne oldu?

Erol Şadi Erdinç: Talât Paşa Almanya'da bir Ermeni suikastçı tarafından öldürüldü.²⁶ Cemal Paşa Erivan'da öldürüldü, ama Ermeniler tarafından değil. Afganistan'a gidip Rusya'ya karşı bir bağımsızlık hareketi başlatacaktı, ama Rus gizli servisi onu öldürdü. Enver Paşa da Tacikistan'da Ruslara karşı savaşıırken öldü.

Talât Paşa ve Bahaeddin Şakir, Almanya'da küçük bir dükkân açıyorlar. Ortak bir tencere kaynıyor, hepsi ondan yiyorlar. Paraları yok, böyle idare ediyorlar. İtti-

26 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. *Talât Paşa Cinayeti Davası/Tutanaklar* (2008).

Johannes Lepsius bu davaya Alman devleti tarafından bilirkişi tayin edilmiş ve katilin serbest bırakılmasını sağlamıştır.

hatçılar arasında hırsız olmaz, eğer biri hırsızlık yaparsa, onu en yakın arkadaşı öldürür.

Alman hükümeti bunlara en küçük bir yardım yapmadı, hatta korumaları bile yoktu. Talât Paşa öldürüldüğünde ayakkabısının altı delikti.

Alper Çeker: Osmanlı entelektüelleri arasında İttihatçılık yaygın mıydı?

Erol Şadi Erdinç: Tabii ki. O zamanki aydınların hepsi İttihatçıydı. İttihat ve Terakki tek kurtuluş yolu olarak görülüyordu. Ziya Gökalp²⁷ mesela, fırkanın ide-

27 “1909 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Selanik Kongresi’ne Diyarbakır temsilcisi olarak katılan Ziya Gökalp, imparatorluğun bu batı sınırındaki şehrinde doğudakinden çok farklı bir sosyal çevre ve düşünce atmosferi ile karşılaşır.”

“İttihat ve Terakki Fırkası merkez azası olan Ziya Gökalp, o devirde yapılan birçok sosyal reformların da öncüsü ve tasarlayıcısıdır.” Mehmet Kaplan, “Ziya Gökalp’in Hayatı ve Eserleri Hakkında Birkaç Söz”, Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* (1970) içinde, s. III, IV.

“Geniş programın ikinci bölümü başarısız uygulamalar ve denemelerin konusu olmuştur. Buna savaşlar neden olmuştur. 1918 yılında da Hazer ötesine gitme girişimleri artmış, hattâ Almanlarla bu konuda şiddetli savaşlar yapılmıştır.

“Turancılık Türkiye’de yapılması tasarlanan Yeni Hayat [Ziya Gökalp] uyarlamalarından çok daha cazip gelmiş, özellikle kumandanlar arasında bu fikir benimsenmiş, nihayet Enver Paşa tarafından da başarısızlıkla denenmiştir.

“Osmanlı Türklerinin görevi, Ziya Gökalp’e göre, büyük bir Türk dev-

oloğuydu. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* adlı kitabında İttihat ve Terakki'nin ideolojisini yazmıştır. Bunu *Türkçülüğün Esasları* takip eder. *Doğru Yol* ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin programının izahıdır.

Yusuf Akçura da Türkçülüğü savunuyor, ama İttihat ve Terakki ona fazla yüz vermemiş.

letin kurulmasıdır. Çağdaş Türk tarihinin karizması bu olacaktı ve insanları, kumandanları devlet adamları bu Turan 'İlhanlığı'nda çıkacaktı." Tarık Zafer Tunaya, *age.*, s. 389.

Cumhuriyetin Kuruluşu ve Tasfiyeler Dönemi

Türkiye Büyük Millet Meclisi

—•—

Alper Çeker: Cumhuriyet kuruldu, karşımızda bu sefer de İzmir suikast girişimi davası var.

İlber Ortaylı: Bunlar hemen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na sızıyorlar, Kâzım Karabekir'in partisine.²⁸ Ama İttihatçıların bir yarısı da Cumhuriyet Halk Fırkası'nda, bu unutulmamalı.

Alper Çeker: İzmir suikast girişimi davasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın sivil kurucuları idam ediliyor.

Erol Şadi Erdinç: Benim kanaatimce İttihat ve Terakki hâlâ duruma hâkim, el altından bazı işler yapıyorlar.

28 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu, kapatılması ve kurucularının İzmir suikast girişimi bahane edilerek idam edilmesi konusunda şu iki kitap okunabilir: Erik Jan Zürcher, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet-Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* (1924-1925) (çev. Gül Çağalı Güven), Nevin Yurdsever Ateş, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*.

Mustafa Kemal de İttihat ve Terakki'yi, onun çalışma tarzını biliyor. Çünkü bazı suikastlarda hep başarılı olmuşlardır. İttihat ve Terakki'nin Mustafa Kemal'i bertaraf etmesi işten bile değildi. Mustafa Kemal çok tedbirli bir adam. Bir ayağını sağlam basmadan, diğerini kaldırması mümkün değil.

İzmir Suikastı davası doğrudan doğruya İttihat ve Terakki'nin tasfiyesidir. İttihatçılar burada yargılanmış ve önemli bir kısmı asılmıştır. İttihat ve Terakki'nin geri kalan siyasi takipçileri Ankara'da yargılanmıştır. Ankara'da şu dört kişi asılmıştır: Dr. Nâzım, Ardahan mebusu Hilmi Bey, Nail Bey ve Cavid Bey. Bu idamların gerçekleştiği 1926'dan itibaren İttihat ve Terakki artık yoktur ve ertesi yıl Atatürk *Nutuk*'u okur. Bu da Cumhuriyet'in bildirisi-
sidir.

Alper Çeker: Cumhuriyet döneminde 1960'tan itibaren darbeler furyası başlıyor. Bu darbeleri yapanlar, İttihat ve Terakki zihniyetini sürdürmekle suçlandılar. İktidarı halka vermemek, tepeden inmecilik vs.

İlber Ortaylı: Bir kere Demokrat Parti'de, Cumhuriyet Halk Partisi'nde olduğundan daha fazla İttihatçı var. Bu nedenle söylediğin yaklaşım doğru değil. Bu tip tasnifleri İdris Küçükömer yapardı, ama bunların hepsi

aynı adamlardır.²⁹ Hepsinde İttihatçılık hem vardır hem de yoktur. Devletin üst kadrosu daha İttihatçıdır.

Erol Şadi Erdinç: Başta Celal Bayar vardı mesela. Cemiyette görev almıştır.

Bir de şu var, İttihat ve Terakki’de hırsız yoktu, ta sonuna kadar. Mesela Kara Kemal’in³⁰ elinde cemiyete ait milyonlar var. Kendisi sigara tiryakisi, ay sonunda parası bitiyor. Cemiyetin parasına elini sürmek yerine arkadaşından borç alıyor. Kara Kemal öyle yanlış anlatılmıştır ki. Kemal Tahir’in *Kurt Kanunu* adlı romanında tasvir ettiği Kara Kemal uydurmadır, malzemeye getirdiği yorum da kötüdür.

29 “Gerçekten de İttihad ve Terakki Fırkası, tarihi Batıcı bürokratik geleneği temsil edecekti. Hürriyet ve İtilaf ise daha çok yine tarihi yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden doğup gelen *muhalefet cephesine dayanacaktı; temsil etmeyecekti.*”

“1908 Meşrutiyeti ile İttihad ve Terakki Cemiyeti, imparatorluğa hâkim olmuştu. Devlet cemiyetin eline geçmişti. *Fakat Osmanlı Devleti’ni ele geçirmek, toplumu ele geçirmek değildi. Oysa onlar toplumu, daha doğrusu halkı elde edeceklerine, devleti elde etmek istemekteydiler ve bu yoldan elde edilen ya da kapılan devlet, kurtarılabilir sanılıyordu.*” İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması* (1989), s. 79, 82-83.

30 Kara Kemal, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin en önemli isimlerinden biridir. Milli Mücadele sırasında Karakol teşkilatını kurup Anadolu’ya cephane ve subay akışını sağlamıştır. İzmir suikast girişimi davasında mahkûm olunca intihar etmiştir.

İttihatçılar yalnızca vagon ticaretinden suçlanmıştır, ama onda da kabahatleri yoktur. Savaş sırasında nakliyat sorun olduğu için vagon izne bağlıydı. Diyelim ki İzmir'den İstanbul'a mal getireceksin, üç tane vagon talep ediyorsun. Ama devlet sana iki vagon vereyim diyor. Bunları alıyorsun, birini kullanıyorsun diğerini de fahiş fiyatla başkasına kiraliyorsun. Bunda İttihatçıların ne günahı var?

İşte bu nedenle iki zihniyet kıyaslanamaz. Cumhuriyet döneminde bal tutan parmağını yalıyor.

Alper Çeker: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Ermenilerle arası nasıldı?

Erol Şadi Erdinç: İttihat ve Terakki'nin kuruluşu ayrı, yaptığı kongreler ayrıdır. İttihat ve Terakki'nin kuruluşunda Ermeni yok, ama cemiyetin dayanağı ittihad-ı anasır, yani bütün unsurların birleşmesi. Ermeni, Rum vs. ayrımı yok. Hatta I. ve II. Jön Türk kongrelerinde Rum ve Ermeni kuruluşları görev almıştır.

1907'deki II. Jön Türk Kongresi'nde Rum, Ermeni ve Türk cemiyetleri şekil yönünde anlaşamadıkları için her biri kendi alanında müstakil çalışmayı kabul etmiştir, ancak amaçları birdir: Abdülhamid yönetimine son vermek.

Masonlar

Maliye Nazırı Cavid Bey

—•—

Alper Çeker: İlber Ortaylı'nın girişte sorduğu masonlar meselesini açar mısınız?

Erol Şadi Erdiñç: Osmanlı'da masonluk o kadar etkin değıl. İttihatçılar, Abdülhamid'e karşı toplantılarını rahat yapabilmek için mason localarında toplanmışlardır.³¹ Çünkü Abdülhamid'in hafiyeleri oralara giremiyor.

Ancak İttihatçıların bir kısmı da mason locasına kaydını yaptırmıştır; mesela Talât Paşa, Maliye Nazırı Cavid Bey³², Şeyhülislam Hayri Efendi. Talât Paşa günümüzde

31 "Selanik, Makedonya'nın merkezi sayılan bir deniz kentidir. Batı'nın serbestliğine ve kozmopolitliğine –çokulusluluğuna– uygun bir giysi olarak bir ticaret ve siyaset merkezi. Tarihsel gelişmeler içinde yeni bir etkin unsur buraya yerleşmiş ve bu Akdeniz kentine hâkim olmuştı. Yalnız ticaret alanında değıl, aynı zamanda hürriyetçi gelişmeler ve mücadeleler safında yer almıştı. Bu etkinliğini özellikle kapalı kuruluşlar olan ve gizli olarak kapitülasyonların gölgesinde çalışan mason localarında göstermekteydi." Tarık Zafer Tunaya, age., s. 37.

32 "1875'te Selanik'te doğan Cavit Bey, Dönme camiasından tüccar Recep Naim Efendi'nin oğludur. On yaşında babasını kaybeden Cavit Bey;

bile masonlar için çok büyük bir isimdir.

Masonlar arasında o dönemde korkunç bir dayanışma vardı, üyelerini hep önemli yerlere getirdiler. O zamanlarda mason olabilmek için mesleğinin zirvesinde olman gerekiyordu. İlerleyen yıllarda iki mason locasının rekabeti yüzünden buralara ayaktakımı doldu.

...
annesi Fatma Hanım tarafından yokluklar içinde yetiştirilir. İlk tahsilini, Selanik'te Şemsi Efendi Mektebi'nde, ortaöğrenimini de, Feyzi Sübyan Rüştîyesi'nde yapar. Daha sonra İstanbul'a giderek İstanbul Lisesi'nde ve Mülkiye'de okur. Mülkiye'den 1896 senesinde pekiyi (aliyyülâlâ) dereceyle mezun olur. 1896'da on dokuz yaşında iken, Ziraat Bankası Muhasebe Kalemî'nde göreve başlar. Bir yıl sonra, 1898'de Maarif Nezareti İstatistik Kalemî'ne atanır. Yine o sene Mektubi Kalemî'ne geçer..."

"Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin teşkilatlanmasında ve Selanik mason locasında aktif bir rol alan Cavit Bey, cemiyetin İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşmesiyle 1907'de bu cemiyetin üyesi olur ve faaliyetlerini burada sürdürür."

"1917 yılı başlarında, özel teşebbüsü geliştirip güçlendirmeyi amaçlayan Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın kuruluşunu gerçekleştiren Cavit Bey, Talât Paşa'nın 10 Şubat 1917'de sadrazamlığa gelmesinden bir süre sonra da maliye nazırlığına getirilir. Savaşın kaybedilmesinden sonra Talât Paşa kabinesi yerine kurulan Ahmet İzzet Paşa kabinesine, ısrarlar üzerine, maliye nazırı olarak girer." Polat Tunçer, *İttihatçı Cavit Bey* (2010), s. 3-4, 5, 9.

Bilim Dünyası ve İttihat ve Terakki

Alper Çeker: İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında bazı akademik çalışmalar yapıldı. Bunlardan biri, Tarık Zafer Tunaya'nın *Türkiye'de Siyasal Partiler* adlı kitabının üçüncü cildi. Bir de Feroz Ahmad'ın *İttihat ve Terakki (1908-1914)* adlı kitabı var. Bunlar hakkındaki görüşleriniz neler?

Erol Şadi Erdinç: İttihat ve Terakki hakkında şimdiye kadar ortaya konmuş dört başı mağmur, bilimsel bir eser yok. Benim hocam olan Tarık Zafer Tunaya şöyle der: "İttihat ve Terakki, üç defa yargı organlarının karşısına çıkmış, ama bilimsel alanda daha yargılanmamıştır."

Böyle bir çalışma için Tarık Bey uğraş verdi. Her konuda olduğu gibi bu alanda da öncülük yapmış ve oldukça işe yarar bir kitap yazmıştır. Kitabı çok önemlidir ve yeni kuşaklar tarafından aşılması gerekir.

Feroz Ahmad, 1908 ve 1914 arası dönemi inceler. Bundan öncesi, yani Jön Türk dönemi için, özellikle dü-

şünceleri yansıtan, Şerif Mardin'in *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908* adlı kitabı var. Son olarak, M. Şükrü Hanioğlu'nun *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük* adlı kitabı vardır. Bu eserlerden Şerif Mardin'inki çok önemlidir.

Alper Çeker: İlber Ortaylı'ya da İttihat ve Terakki üzerine kaleme alınan literatür hakkındaki görüşlerini sormak istiyorum.

İlber Ortaylı: Valla bu literatür, "ittihatçı" ve "non-ittihatçı" diye ayrılır; bu kadar basittir. Bu yazılanların çok büyük bir noksanı vardır: İnsanlar ya İttihatçıdır ya da İttihatçı değildir. Bu nedenle kaleme alınan eserlerde delilleri falan zorlarlar.

Bu, Türk tarih yazıcılığı için vahim bir netice doğurdu, ki bence utanılacak bir şeydir: İnsanlar gerçekten soğukkanlı bir tarih okumak istediklerinde ecnebilere müracaat ediyorlar. Bu çok açık bir şey. Sol versiyon için Feroz Ahmad tercih edilir mesela... Bernard Lewis okunur. Hatta bugün bile yabancılar okunur. Bir ara Fransız tarihçileri okurlardı... Paul Dumond falan.

Bunların bir kısmı hakikaten belge zenginliği getiren, çalışkan adamlar. İster istemez soğukkanlı oluyorlar. Ama bu durum bir memleketin tarih yazımı için ayıptır.

Tarihin yorumlanmasına soğukkanlı bir biçimde cevap veremedik. Tarafgir olduğumuz çok açık. Benim konuyla ilgili görüşlerim bunlardır.

Alper Çeker: Sayın Erol Şadi Erdinç ve İlber Ortaylı; tarihimizin, çok önemli olmasına rağmen büyük oranda karanlıkta kalmış sayfalarına getirdiğiniz yorum, sarf ettiğiniz emek ve ayırdığınız zaman için sizlere teşekkür ediyorum.

Dizin

31 Mart Ayaklanması 55, 57,
58, 59

A

Abdülaziz 26, 33

Abdülhamid II. 21, 32, 33,
34, 35, 41, 43, 44, 45, 49,
51, 52, 53, 57, 58, 59, 60,
77, 87, 98, 101

Abdülmecid 14, 16, 17, 49

Abdullah Cevdet 31, 32, 38,
44, 58

Afganistan 90

Ahmad, Feroz 105, 106

Ahmedilik 18

Ahmed Celaleddin Paşa 43, 44

Ahmed Muhtar Paşa (Gazi) 63

Ahmed Rıza 36, 37, 43, 44,
50, 89

Ahmed Samim 45

Akçura, Yusuf 92

Ali Bey (İngiliz) 36

Ali Kabuli Bey 58

Ali Kemal 28

Ali Rıza Paşa 56

Ali Suavi 26, 54

*Almanya ve Ermenistan 1914-
1918 Diplomatik Belgeler
Derlemesi* 89

Ankara 75, 96

Atıf Efendi (Mülazım) 52

Ayasofya 57

Aydemir, Şevket Süreyya 82

B

Babîâli Baskını 53, 60, 61,
62, 63, 64, 65, 66, 67, 68,
70, 71

Bahaeddin Şakir 44, 90

Balkan Savaşı 63, 64, 80

Batı Trakya 85, 86

Bayar, Celal 97

Bedirhan Paşa 32

Berlin 18

Berlin Antlaşması (1878) 87

Berlin-Bağdat Demiryolu 77

Breslau (savaş gemisi) 77

Brindisi 40

Buhara 39

Bulgarlar 27, 58, 64, 65, 66,
68, 80

Büyük Turan hayali 82, 91, 92

C - Ç

Caferdem Paşa 17

Carbonari Teşkilatı 30, 39, 40

Cavid Bey 28, 96, 100, 101,
102

Celaleddin Arif Bey 86
Cemal Paşa 65, 70, 79, 85, 90
Cenevre 32
Comte, Auguste 37
Cumhuriyet Halk Partisi 28,
92, 95, 96
Çakmak, Fevzi 59
Çanakkale 52, 65, 78
Çatalca 58, 65
Çerkez Kâzım (Yüzbaşı) 69, 70
Çerkez Reşit 86

D

Damat Ferit Paşa 38
Demokrat Parti 28, 96
Derviş Vahdeti (Kıbrıslı) 57
Doğru Yol (Gökalp) 92
Dr. Nâzım 36, 44, 96
Dr. Robinet 37
Dumond, Paul 106
Dünya Savaşı, I 71, 73, 75,
77, 82, 85, 86, 87
Dünya Savaşı, II 88

E

Ebussuud Efendi 19
Ebüzziya Tefvik 16
Edirne 63, 64, 66, 68
Enver Paşa 48, 51, 56, 63, 64,
65, 66, 67, 68, 76, 78, 79,
81, 82, 85, 86, 90, 91
Ermeni tehciri 83, 85, 87
Ermeniler 85, 88, 89, 90, 98
Eşref Kuşçubaşı 86
Eyüp Sabri Bey 51

F

Fahri Bey 52
Filiki Eteriya 24, 27, 35
Fuad Paşa 48

G

Galata Köprüsü 45
Galip, Recai 34
Ganesco 26
Goeben (savaş gemisi) 78
Gökalp, Ziya 84, 91
Görüp İştittiklerim (Ali Fuad
Türkgeldi) 33, 57, 68
Gümülcineli İsmail 69

H

Hacı Rıfat 52
Halaskâr Zabitan 54, 63
Hanioğlu, M. Şükrü 106
Hasan Sabbah 18
Hareket Ordusu 51, 56, 57,
58, 59
Hayır Beğ 19, 20
Hayri Efendi (şeyhülislam) 101
Hazar Denizi 82, 91
Hilmi Bey 96
Hürriyet gazetesi 16
Hürriyet ve İtilafçılar 63, 71,
97
Hüseyin Ağa (Mülazım) 52
Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey
28, 58
Hüseyin Daim Paşa 16, 17
Hüseyin Hilmi Paşa 34, 53

Hüseyin Hüsnü Paşa 52, 56, 58
Hüsrev Sami 86

I - İ

Irak 32, 82
İbrahim Temo 10, 31, 32, 35,
40
İçtiḥad dergisi (A. Cevdet) 58
İğdemir, Uluğ 16, 17
İran 39, 82
İshak Sükûṭî 31, 32, 36
İsmail Canbulat 57
İsmail Efendi (Kütahyalı, Şeyh)
17
İsmailiye 18
İstanbul 19, 39, 40, 51, 53,
54, 57, 58, 65, 78, 85, 86,
98, 102
İtalya 39, 40, 80
İtalyan kömürcüleri 39
İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti
57
İttihad-ı Osmani Cemiyeti 35,
36, 37, 41
İttihat ve Terakki Cemiyeti
15, 19, 27, 28, 32, 36, 37,
38, 40, 41, 42, 43, 44, 45,
47, 49, 50, 51, 52, 53, 54,
56, 60, 63, 64, 65, 66, 67,
68, 70, 71, 75, 76, 79, 80,
81, 82, 86, 87, 89, 90, 91,
92, 95, 96, 97, 98, 101,
102, 105, 106
İttihat ve Terakki (1908-
1914) (Feroz Ahmad) 105

İzmir Suikast Girişimi davası
95, 96, 97
İzmitli Mümtaz 66

J

Jön Türk Kongresi, I (1902)
36, 50, 89, 98
Jön Türk Kongresi, II (1907)
51, 98
Jön Türkler 21, 36, 40, 41,
49, 50, 105
Jön Türklerin Siyasî Fikirleri
1895-1908 (Ş. Mardin) 32,
106

K

Kahire 41
Kâmil Paşa 63, 64, 65, 66, 67,
68, 69, 70
Kara Kemal 97
Karabekir, Kâzım 76, 95
Karadeniz 79
Karagöz ve Hacivat oyunları
19
Kayseri 89
Kemal Tahir 97
Klementi (Farmason ajanı) 33
Konya 36, 37
Kuleli Vakası (1859) 16, 18, 25
Kuleli Vak'ası Hakkında Bir
Araştırma (Uluğ İğdemir)
16, 17
Kumkapı Yürüyüşü (Ermeni-
ler) 53
Kuran, Ahmed Bedevi 40

Kurt Kanunu (K. Tahir) 97
Küçükömer, İdris 96, 97
Külçe, Şüleyman 53

L

Lago, Antonio 40
Lepsius, Johannes 88, 90
Lewis, Bernard 106

M

Mahmud Paşa (Damat) 49
Mahmud Şevket Paşa 56, 58,
66, 68, 69, 70, 71
Mardin, Şerif 26, 32, 37, 43,
58, 106
Marmara Denizi 79
Marne cephesi 81
Masonluk 15, 33, 39, 40,
101, 102
Maurice, Fitz 69
Mazzini, Giuseppe 40
Mehmed Reşid 31, 32, 35
Mekke 20
Mektup (Mustafa Fazıl Paşa)
26
Meşveret 37, 42
Mevlânâ Rıfat 45
Mısır 79
Misak-ı Milli 76
Mithat Paşa 33, 43, 48
Mizancı Murad 42, 43, 44,
50, 89
Muhib Bey 69
Murad IV. 19
Murad V. 33

Mustafa Fazıl Paşa (Damat)
25, 26, 42
Mustafa Kemal (Atatürk) 51,
58, 76, 96
Mustafa Necip Bey 66

N

Nail Bey 88
Nallımesjid 67
Namık Kemal 16, 25, 26, 33,
48
Napoli 40
Nâzım Paşa 57, 64, 65, 66,
67, 86
Nazlı Aliye Hanım 28
Niyazi Bey (Sakallı) 48, 51, 56
Nureddin Efendi (Şehzade) 33
Nutuk (Atatürk) 96

O

Odessa 27, 35
Orta Asya 39, 81, 82
Ortadoğu 18
Osmanlı Bankası baskını 87
Osmanlı Hürriyet Cemiyeti
51, 102
*Osmanlı İttihad ve Terakki Ce-
miyeti ve Jön Türklük* (Hani-
oğlu) 106

P

Prens Sabahaddin 36, 48, 49,
50, 70

R

Resne 52
Reşad Efendi (Şehzade) 52
Reşad (Sultan) 60, 63, 66
Reşadiye (gemi) 78
Reval Konferansı 80

S - Ş

Sadri Bey 40
Sait Halim Paşa 69, 71, 78, 79
Sarıkamış (harekatı) 82
Selanik 39, 51, 53, 57, 58, 91,
101, 102
Selim Sami Kuşçubaşı 86
Sırbistan 80
Sırlar 68
Sultan Osman (gemi) 78
Süveyş Kanalı 79
Şakir Paşa (Müşir) 70
Şekip Arslan 58
Şemsi Paşa 52, 53
Şurayı Ümmet 42

T

Tacikistan 90
Talât Paşa 51, 64, 65, 66, 67,
68, 69, 74, 75, 76, 79, 90,
91, 101, 102
Tanzimat 16, 25
Tapınak Şövalyeleri 18
Terakki ve İttihat Cemiyeti 50,
51
Terakkiperver Cumhuriyet Fır-
kası 95

Teşkilat-ı Mahsusa 65, 83, 85,
86, 87

Tetik, Ahmet 86, 87
Topal Tefvik 70, 71
Tunaya, Tarık Zafer 27, 37,
40, 65, 67, 92, 101, 105
Türkçülüğün Esasları (Ziya
Gökalp) 91, 92
Türkgeldi, Ali Fuad 10, 33,
57, 58, 64, 68
*Türkleşmek, İslamlaşmak, Mu-
asırlaşmak* (Ziya Gökalp)
84, 92
Tyrrell (Binbaşı) 69

V

Volkan gazetesi 57

W

Waggenheim, Hans von 81

Y

Yakup Cemil 65, 66
Yedi Sekiz Hasan Paşa 54
Yeni Osmanlılar 23, 25, 26,
33, 40, 43
Yenikapı Mevlevihanesi 21

Z

Zara 89
Ziya Paşa 33
Zeki Paşa 79

Belgeler

فیاتی - ۱۰ - باز، مدو

توزیع مرکزی

استانبولده : شهزاده باشنده عثمانلی اتحاد و ترقی
جمعیتی ایکنجی قلوبیدر

کوندریلورسه - آیریجه پوسته اجرانی آرافقسزین -
آرزو ایدیلان مقدار همان کوندریله جکدر .

قلوبمزجه هرسته تربیت و ادانکده اولان
مواعظ دینه نك برنجی ، اکر ، یده عین
شرائطله وایکیشر عروس بیناه نومدریدیر .

تشکیل و بونلره واردات تأمینله فعالیتلری اسبابی
احضار ایتدیله جقدر .

ماده : ۳۳ تجارت قانوننک وبالخاصه آنونیم
شرکتلرینه عائد موادک احتیاجات حاضره به کوره
تنظیم و تعدیلی طلب اولنه جقدر .

ماده : ۳۴ ممالک عثمانیه نك بالعموم معاملات
صحبیه سی عهده صلاحیت و مسئولیتنده اولق اوزره
داخلیه نظارتنه مربوط بر صحبیه مدیریت عمومیه سی
تشکیل ایله صحت عمومیه نك محافظه سی و عال و امراض
مسئولیه نك منم سرایتنی متکفل نظامنامه تدوین
وقطعی تدبیرلر تطبیق اهمیتله طلب اولنه جقدر .

ماده : ۳۰ ممالك عثمانیه ده اراضینک حقوق تصرفیه وانتقالیه بی احکام فقهیه به مستند قانونلرله محفوظ بولندیقندن اموال غیر منقوله نك کیفیت تعرف و اصول انتقالجه تبدل زمان ایله حس اولسان احتیاجاته مبنی اجراسنه لزوم کورینه جك تعديلات تیسیرکاریده ینه علم فقه اساس و مأخذ اتخاذا اولنه رق قری اها لیسيله چفجیلرک حالاً واستقبالاً ضیق معیشته دوچار اوله ملرنی تأمین ونه نری تکلیف اولنه جق اموال غیر منقوله قانوننك بواساسلره ابتنا ایندیراسی طلب اولنه جقدر .

ماده : ۳۱ صنایع وتشبثات ملیه نك علی قدر الامکان حمایه وزراعت وتجارت وصنایعك ترقی وایساطنه مانع اولان احوالی رفع وازاله ایله مملکتك اقتصاداً ترقیسنی وعمراتی تأمین وتکفل ایده جك اولان اسبابك وجوده کتیراسی تکلیف اولنه جقدر .

ماده : ۳۲ بورس ، تجارت ، زراعت وصنایع او طه لر ی تکثیر ویکدیگرندن مستحل اوله رق

ایدیله جک آقچه مقابلنده ینه بانقهجه رهن ایملک
اوزره اراضیه محتاج اولان کویلیله ترلا اشتراسی
خصوصاتی ده تأمین ایستدیر یله جک و علی الاطلاق
تأمینات مقابلنده بانقهیه عرض ایدیلم املک و اراضینک
تخمین قیمتده نبت عادله کوزه دلسی تکلیف اولنه.
بقدره زراعت بانقه لری کویلیله طرفندن دیپوزیتو
ایدیله جک و یا ادراکی حالنده تأمینات اوله رق
کوستریله جک اولان بالعموم محصولات ارضیه مقابلنده
دخی کویلیله آقچه اقراض و حساب جاری کشاد
ایتمسی طلب اولنه بقدر .

ماده : ۲۸ امراض ساریه حیوانیه نک منع
توسی و حیوانات اهلیه نک تکثیر و اصلاح جنسک
تأمین ایچون احتیاجات مملکت ایله متناسب مواد
قانونیه تکلیف اولنه بقدر .

ماده : ۲۹ اغنام رسومنک طرح و جبا یتنده
وزمان تعدادنده مناسبت اقلیمیه و موقعه و فی محلییه
کوره تعداد زمانسک تعیین و اغنام رسومنک ده نبت
عادلهیه ارجاعی تکلیف اولنه بقدر .

ماده : ۲۴ دولتک احوال مالیہ سی مساعده
بخش اولنجه اعشارک یوزده اونه تریزنه چالیشله جقدر .
ماده : ۲۵ بوکون غایت نبتنر وعدالتنر
بر ویرکو اولان تمتع ویرکوسنک بر نبت عادلہ یه
افراغی ایچون قانون مخصوص تنظیم اولنہ حق واشبو
قانونک بھمہ حال اجابہ تشیلی اسبابنہ دہ توسل
ایدیلہ جکدر .

ماده : ۲۶ چفتجیرنہ اوراجیلر ، آلیقجیلر
ویاریمجیلر آره سندہ کی مناسباتی تنظیم وتعیین ایدہ جک
برقانون نشر ایتدیریلہ جکدر .

ماده : ۲۷ زراعت بانکہ لرینک الیوم اقراضاتہ
وضع ایتدیکی قیودات تعدیل ایتدیریلہ جکدر .
زراعت بانکہ لری اقراضاتنک درجہ کفایہ یه ابلاغی
ایچون سرمایہ سنک تزیینی ایلہ برابر زراعت بانکہ لرینہ
یومتصدی تأمین ایدہ جک بر شکل اقتصادی ویریلہ
جکدر . آلات وادوات زراعیہ و تخم و چفت
حیواناتی تدارک ایچون چفتجیلرہ آچہ اقراضی واقراض

ماده : ۲۲ مدارس علمیه نك اصلاحی و طوغریدن طوغری به اوقاف اداره سنده بولنان مؤسسات دینه و علمیه نك اعماری جفنده قانونلر تنظیم ایندیریله جکدر . اوقاف نظارتیده بر معارف شعبه سی تشکیلله کویزده جامع و خصوصی مکتبلر اعمار و اداره ایدلسی ایچون تکلیفده بولنیله جق و نظارتك مالیه دن مطلوبی اولان مبالفك اوقافك احتیاجات مبرمه سنه صرف ایدلك اوزره تسویه سنی تأمین ایده جك بر ماده قانونیه طلب اولنه جقدر .

قسم اقتصادی و عمرانی

ماده : ۲۳ اعشارك قد استرو اصولك تعمیمی صورتیله اراضی ویرکوسی شكنه قلب و افراغی برغایه ایسه ده هنوز بونك زمانی حلول ایتمدیکندن اصول جباتیده کی محاذیر حاضره نك ازاله سی و مکلفینك بوبابده کی شکایتلرینك رقی نهیه متوقف اولدینی سربعاً تدقیق ایدیلهرك بوبابده بر قانون نشر ایندیریله جکدر .

برر سلطانی وایکنجی درجه ده مرکز زده مکاتب
اعدادیه تأسیس ایدیله جقدر . مکاتب ابتدائیه
عمومیه دن معدود اولان مکاتب رشديه نك قضاالرده
اولدینی کی قابلیتیه کوره و تدریجاً هر ناحیه مرکزنده
دخی کدادینه و قسم اناته مخصوص بالعموم مکاتبك ده
وسائط موجوده نسبتنده اصلاح و تکثرینه
چالیشله جقدر .

ماده : ۲۰ مکاتب ابتدائیه و تالییه ده منحصراً
خدمت تعلیم ایله مشغول بر ملک معلمین تأسیس
ایدیله جك و قدم و اهلیت اعتبار یله معلملرك معاشرلی
تزیید اولنه جقدر . معلملرك صورت تعیین و عزل
و ترقیمی حقنده بر قانون تکلیف ایدیله جقدر .

ماده : ۲۱ ملی حیات عرفانمزه سلیم
برانکشاف ویرمك اوزره بر انجمن دانش تشکیلی
و مکتبده تدریس ایدلک اوزره السنه مختلفه دن کتابلر
تألیف ایدله جك بر هیئت تعیینی و بالاموم کتبخانه لرك
اعمار و ادامه انتظاملری و پایتختده مکمل بر کتبخانه
ملی تأسیسی تکلیف اولنه جقدر .

عمده اتخاذ اولنشد. تحصیل ابتدائی مکاتب عمومیه ده اولسون ، خصوصیه ده اولسون مجبوری و مکاتب عمومیه ده مجانیدر. مکاتب ابتدائیه به معلم یتشدیرمک اوزره ولایات و ایجاب ایدن لوا مرکز لرنده لیلی دارالمعلمینلر تأسیس ایدیله جکدر . مکاتب ابتدائیه عمومیه ده ترکیه نکه یالکیز لسان اوله رق تدریسی مجبوری اولمقله لسان تدریسی ، هر مملکت آنا لسانیدر. مکاتب رشديه دخی داخل اولقی اوزره مکاتب تالیه و عالیه عموم تبعه عثمانیه اولادینه کشاده بولندیریله جق و بو مکتبلرک مصارف تأسیسه دائمه لری عمومی بودجه ده تسویه ایتدیریله جکدر .

ماده : ۱۹ . مکاتب تأسیندن اول معلم یتشدیرمه نکه اهمیتی ولزومی نظر دفته آلنه رق هرشیدن اول مملکتک تدریسات تالیه و عالیه جه محتاج اولدینی معلملری یتشدیره جک صورتده استانبوله بر دارالمعلمین عالی تأسیس و ولایتلرده ایکنجی درجه ده دارالمعلمینلر تکثیر ایتدیریله جکدر . معارف نظارتی طرفندن علی التدریج مهم اولان مراکزده

جدوللر کسادى کي مملکتده برآن اول معورى
 انتاج ايده جک صنایى وزراى و عمرانى خصوصات
 حقنده تدابير اتخاذينه صلاحيتدار اوله جقلردر. شهر
 وقصبه لرك محى و عمرانى احتياجاتك حقيه تسويه سى
 ايجون ققراى اهالى بى قطعياً تضيق ايتمه جک صورتده
 بلديه وارداتك تزیدی تأمين وضابطه صحیه و بلديه يه
 متعلق مواده مجالس بلديه يه صلاحيت قضائيه اعطا
 و اجراآت بلديه يى تسهيل ايده جک صورتده بلديه
 قانوننامه سنده تعديلات اجرا اولنه جقدر .

قسم معارف

ماده : ۱۸ قانون اساسيده مصرح اولدینی
 وجهله عثمانلى ملتک تربیه سیاسیه و اهلیه لری سیاق
 واحده جريان ایتک ايجون خصوصى وجاعات
 مکتبلى اوزرنده حکومتک نظارت و تفتیشی بولونمق
 فقط هیچ بر عنصرک لسان مادر زادی ایله اعتقادیات
 وادیاتنه تعرض و مداخله ایتمه مک قضیه سى ده

ولایات قانوننامه سنه مواد مخصوصه علاوه ابتدایله .
جکدر .

ماده : ۱۶ عشائرک صورت اسکانی و عشائر
ایله مسکون اولان عمله لک صورت اداره سی حقنده
نظامات اداریه تنظیمی صلاحیتک قوه اجرایه
ویرلسی تکلیف اولنه جکدر .

ماده : ۱۷ هرولایتک خصوصی بودجه سی
اوله جق وولایته عائد معارف تخصیصاتی وطریق
بدلات نقدیه سی حصه سی اوله رق تعین ایدن مبالغ ،
ولایته کی زراعت بانقه لرینک نمتی ، ولایته تکلیف
عمومییه ضمیمه آئینسنه مساع ویریله جک رسوم
خضمه واردات ولایت جمله سندن اوله جکدر . ولایتلرده
حکومتک اقتصاداً ترقیسی و عمراتی تأمین و تکفل
ایده جک اسبابک وجوده کتیرلسی وزراعت نقطه
نظرندن هر درلو ترقیاتک تأمینن بالخاصه التزام اولنه جق
وطریق الشا آئنده مکلفیت بدنییه اصولی دخی قبول
ایدیله جکدر . ولایتلر استقراض عقیدینه و کوچک
تمتياز لر احداثه و کول و بطاقل لک تییمی ونهرلرده

اداری و عکری استعداد و قابلیت اولان نواحینک قضالره و یا قضالرك الویه به تحویل و تبدیلی و بعضی قری و نواحینک الیوم تابع بولونقلری مرکزدن فك ارتباطلریله قریب و مناسبت جهتله دها موافق مرکزله ربط والحاقی الحاصل تقسیمات ملکیده صورت عمومیه ده تعدیل و تبدیلندن زیاده معاملات و مراجعت رسمیه دن اهالینک مظهر تسهیلات اواخی کافل تدابیر وضو و ممکن اولدینی قدر مواد عمرانیه و اقتصادیه ده ولایت عائد صلاحیت و مأذونیتک قسماً لویه ولوادن قضایه توزیمی صورتیه بوجی موادک سرعتله و قطعاً حل و تمثیقی تکلیف اولنه جقدر .

ماده : ۱۵ ناحیه مدیرلرینک تدریجی صورتده توظیفی و ناحیه داخلنده انضباط و آسایشک تأمین ایچون هر ناحیه مرکزنده برژاندارمه ضابطی و ایجابنه کوره پولیس مأموری و مسائل شرعیه و حقوقیه ده و قسماً مواد جزائییه ده صلاحیتدار نائب و صلح حاکی و برمال مأموری بولندیرلمسی و قریه و محله مختارلرینک صورت مناسبه ده توظیفی اسبابینک استکمالی ایچون

ماده : ۱۲ قاپیتولاسیونلرك الغاسی اسبابنك
استكمالنه چالیشیله جقدر .

قسم اداری

ماده : ۱۳ قانون اساسینك برنجی ماده سیله
مؤید اولدینی وجهله ولایتلرده مختاریت سیاسییه و یا
اداریه بی احساس ایده جك هر نوع تظاهراتی اتحاد و ترقی
جمعی قبول ایتمز. بناءً علیه ولایاتك امر اداره سنده
اصول اداره ده کی رابطه موجوده فك و اخلال اولنماق
شرطیله قانون اساسینك یوز سکزنجی ماده سنده
موضوع بحث اولان توسیع مأذونیت و تفریق وظائف
اصولك تمامی تطبیق و ولایاتك بالخاصه عمرانه متعلق
محتاج اولدقلى قوانین و نظاماتك برآن اول نشری
تأمین ایدیله جقدر .

ماده : ۱۴ ولایاتك حال حاضرده کی تقسیمات
ملکیه سی ناحیه ، قضا ، لوا و ولایت اولق اوزره
درت درجه اولوب بواساس محافظه ایدلك شرطیله

ماده : ۹ جنس و مذهب تفريق ايدىلىكسىزىن
هر كس مساوات و حریت تامه يه مالك و عين مكافيته
تابعدر . بالجملة عثمانلىلر قانونده و مملكتك حقوق
و وظائفنده مساوى اولوب عموم تبعه نك اهليت
و قابليتلىرىنه كوره مناسب اولان مأمورىتلره قبولنده
اعتنا ايتديريله جكدرد .

ماده : ۱۰ و مدت عثمانیه و سطوت عسکریه یی
تأیید و تأمین ایدیه يك صورتده و بالعموم تبعه حقنده
اخذ عسکر قانونی نشری تصریح ایديله جكدرد . دولتک
بین الدول وضعیت سیاسیه و جغرافییه سیله متناسب
بر صورتده قواى بریه و بحریه سنك تنظیم و تنسیقه
اعتنا اولنه جق و خدمت عسکریه نك اردونك تعلیم
و تکملنى اخلال ایتیه جك بر مدته تزیلی تکلیف
ایديله جكدرد .

ماده : ۱۱ ممالك عثمانیه ده معروف اولان
ادیانك سربستی اجراسی و جماعات مختلفه يه ویرلمش
اولان امتیازات مذهبییه نك کماکان جریانی اساسلری
تماماً محفوظ قاله جقدرد .

دوامنی تأمین ایندیره جك اولان نظامنامه داخلینك
يلاك اجتماعده بهمه حال تنظیمی تكلیف اولنه جقدر.

ماده : ۷ قانون اساسینك معدل اوتوزبشنجی
ماده سنك] وكلا ایله هیئت مبعوثان آره سنده اختلاف
اولان ماده لردن برینك قبولنده وكلا طرفندن اصرار
اولنوبده مبعوثان جابندن اكثريت آرا ایله ومكرراً
رد ایدلدیكى حالده وكلائك تبدیلی ویاخود مجدداً
واوچ ماه طرفنده انتخاب اولونمق اوزره هیئت
مبعوثانك فسخی حقوق پادشاهی جلاه سندنندرتا صورتنده
تعذیلی تكلیف ایدیله حك زججك فسخنده هیئت
اعیانك موافقتی شرطی معتبر اولیه جقدر .

ماده : ۸ افراد سائره اك حقوق اصلیه سندن
اولدینی حالده قده تشریعیه انضالنی ایله غیر قابل
تألیف اولان صلاحیتلرك ممنوعیتنه دائر قانون
اساسیه بر ماده ادخال اولنه جقدر . مبعوثلرامتیاز
طلبنده بولنه میه جق ، مبعوثلقدن استعفا ایتدكدن
سكره آلتی آی مرور ایتهدن مأموریتنه تعین
ایدیله میه جقدر .

مانع اوله بيله جك ادنا برمداخله نك جهت حكومتدن وقوعنه ميدان براقيه جق وجهله تعديل طلب اولنه جقدر.

ماده : ۴ هیئت اعیان ، مبعوثان عددینك ثلاثی تجاوز ایله مه مك شرطیله وقانون اساسینك آلتمش ایکنجی ماده سنه توفیقاً تعیین اولنه جقدر .

ماده : ۵ مجلس ملینك هرايكي هیئتینك بر سنه ده لا اقل درت آی دوام ایتمك اوزره تشرین ثانی ابتدا سنده بلادعوه تجمع ایتمی و مجلسك عندالحاجه وقتندن اول كشاد و یامدت معینه اجتماعك تمدید و یاخود موقه تعطیل و تکرار اجتماعه دعوتنك حقوق حضرت پادشاهی میانه ادخال اولنمی تکلیف اولنه جقدر .

ماده : ۶ مبعوثلردن هر برینه پهر سنه اجتماعی ایچون ویریلان تخصیصاته مقدار مناسب ضمیات اجراسی و فقط لیدی الاقتضا مدت اجتماعك طرف حضرت پادشاهیدن تمدیدی حالنده فضله تخصیصات ویرله می و مجلس مبعوثانده مذاکراتك انتظامی و مبعوثلرك

عثمانی اتحاد و ترقی جمعیتک بیک اوپوز بکرمی
یری سنه سنک دردیجی قونفره شجه تنظیم
اولناه سیاسی پروغرامیدر

قسم سیاسی

ماده : ۱ تبعه دولت عثمانیه دن اولان ویکرمی
بش یاشنی اکمال ایدن هر عثمانلینک برنجی درجه ده
انتخاب حقنی حائر اولسی تکلیف اولنه جقدر .

ماده : ۲ اوصاف مطلوبه بی حائر هر عثمانلینک
ممالک عثمانیه نک هریرندن کندیسنی مبعوث انتخاب
ابتدیرمکه حقنی اولسی تکلیف اولنه جقدر .

ماده : ۳ انتخاب مبعوثان حقنده موجود
اولان قانوننامه نک برنجی وایکنجی ماده لرده کی اساسلره
کوره تنظیمی و انتخاباتک کمال سربستی ایله جریانه

عثمانی

اتحاد و ترقی جمعیتک

۱۳۲۷

مذهبی سیاسی ردغرامی

✽✽✽✽✽

شهزاده باشنده اتحاد و ترقی ایکنجی قلوبی طرفندن
ایکنجی دفعه مابع و تمثیل ابتدیرلشددر .

✽✽✽✽✽

فیثائی ۱۰ پاره در

✽✽✽✽✽

استانبول — طنین مطبعه سی

۱۳۲۷

عثماني

اتحاد و ترقى جمعيتك

۱۳۲۷

مذسى سياسى مردمى

شهزاده باشنده اتحاد و ترقى ايكنجى قلوب طرفندى
ايكنجى دفعه مابع و تمثيل ايتديرلشدر .

فيشاقى ۱۰ پاره در

استانبول — طين مطبعهسى

۱۳۲۷

Osmanlı
İttihad ve Terakki Cemiyeti

1328

Senesi Siyasi Programı

Şehzade Başında İttihad ve Terakki İkinci Kulübü
Tarafından İkinci Defa Tab ve Temsil Etdirilmiştir

fiyatı 10 paradır

İstanbul-Tanin Matbaası

1328

فَتَانِ ۱ غروندو

فودبول ، بيسېقت، كشاف قلوبلری كې ادمان قلوبلری
تشکیل ایدیه جکدر .

ماده ۷۵ — اشبو نظامنامه نك اجراسی وموقع
تطبیقه وضی مراکز عمومی یه عاڈدر .

ماده ۷۱ --- سنجاق مرکزلی خارچنده قلوب
تأسیسی مرکز عمومینک رأینه وابسته در .

تشکیلات مربوطه

ماده ۷۲ — فرقه نك مرکز سلطنتده بر بویوک
محفلی اوله جقدر . بو محفل مرکز عمومینک تحت نظارتنده
بولنه جقدر . مبعوثان واعیان وسائر ارکان و اعضای
جمعیت محفله بردخولیه وتعهدات نقدیه سنویه ایله داخل
اوله جقدر در .

ماده ۷۳ — بویوک شهرلرده آیروجه اصناف
و عمله قلوبلری کشاد ایدیه جقدر بولرده ده محیطک
ذهنیت واحوال اجتماعیه سنه کوره اسباب استراحت
نظر دفته آله جقدر . قار ومسکرات ممنوعدر . بولره
یالکیز جمعیت افرادی داخل اولمازلر ، سائر اهالی ده
دوام ایده بیلیر .

سنجاق هیئت مرکزیه لری بورالره ارباب اقتدار
وذکائی مناوبه کوندیرر . بولر برارقداش کبی قلوب
افرادیه مذاکره ومحاوره ده بولنورلر ، مذاکره وتعلیم
صورتیه فکرلرینک تنویرینه خدمت ایدرلر .

هیئت مرکزیه لر بالخاصه بوخصوصه اعتنا ایتمکله
مکلفدرلر .

ماده ۷۴ --- فرقیه مربوط اولارق آیریمجه
آوجیلق ، ناشانجیلق یاریش ، وکورش وجرید وینجی لک ،

اجراسی ایچون کرک هبه طریقله کرک اشترا صورتیه
عهده سنه کچن علی العموم اموال منقوله نك تصرفی مرکز
عمومی به مودوع در . هیأت مرکزیه نك ایجار و سائر
کبی تصرفاتی مرکز عمومی به وکالت و اضافتله در .

ماده ۶۸ ----- تحصیلات هیئت مرکزیه لریک مسئولیتی
تحتنده تحصیلدارلر یاخود معاونلر و مخبرلر واسطه سیله
اجرا اولنه جقدر .

ماده ۶۹ -- قلم عمومینک مصارفی مرکز عمومی
طرفندن تسویه ایدیلیر .

قلوبلر

ماده ۷۰ هر سنجاق مرکزیه هیئت مرکزیه نك
اداره سی آلتنده اولق اوزره بر قلوب بولور . قلوبك
منتخب هیئت اداره سی بولونموب هیئت مرکزیه اعضا سندن
بری یاخود اعضای جمعیتدن سائر بر ذات قلوب مدیرلکنی
ایفا ایدر .

قلوب، قونفرانسلر و هیئت مرکزیه جه لزوم کور بلن
سائر اجتماعلر ایچون بر معهدره بوکی اجتماعلر و قوعوندن
برایکی کون اقدام خصوصی ایسه افراد جمعیته، عمومی ایسه
بوتون خلقه اعلان ایدیلیر .

قلوبلر داخل مملکت سیاحتلر ترتیبه دلالت
ایده جکدر .

هیئت مرکزیه نك مقری قلوبدر .

ماده ۶۲ — امور جمعیتہ عائد کافہ محررات .
جمعیتک مهریلہ بالتختیم کاتب عمومی و کاتب مسئول
طرفندن امضا ایدیلہ چکدر .

ماده ۶۳ — فرقیہ منسوب اولان مبعوثلر مدت
تعطیلیہ نك ثلاثدن نصفنه قدر برمدت طرفنده دائرہ
انتخابیہ سنی یا خود محال سائرہ بی زیارت ایدرک دینی ،
اجتماعی ، اقتصادی خطابه لر ایرادینہ و فرقیہ نك مقاصد
عمومیہ سی حقنده ایضاحات اعطاسنه مجبوردر .

جمعیتک واردات و معاملات مالیہ سی

ماده ۶۴ — جمعیتک منابع مالیہ سی افرادینک
شهریہ وارداتندن اعطاسنی متعهد بولوندینی یوزده برابله
هه طریقيله وقوعبوله جق تبرعاتدن و جمعیتک اموال
غیرمنقولہ سی حاصلاتندن و اعیانک سنوی یوزده آلتی
و مبعوثانک یوزده اوچ ویره چکلی عائدات و اعانات
مقتنہ سندن عبارتدر .

ماده ۶۵ — مرکز عمومی و مرکز جمعیتک
معاملات مالیہ سندن مسئول اولدیغندن و زنده دارلر مرکز
عمومی و هیئت مرکزیه لرك قراری اولدقجه هیچ برانجه
قبض و صرف ایدہ منلر .

ماده ۶۶ — بانکہ لرله و سائر مؤسسات مالیہ
و تجاریہ ایله اوله جق معاملاتده مرکز عمومی مهریلہ
محاسبہ سی و کاتب عمومی امضالری بولنه چکدر .

ماده ۶۷ — جمعیتک مقصد اتحاد ایندیکی خصوصک

هیئت مرکزیه و هیئت اداره لرك مدت انتخاب و تعیینلری
بر سنه در .

ماده ۵۳ -- تشکیلات جمعیته عائد هر نوع انتخابات
رأی خفی و اکثریتله اجرا اولونور. نظامنامه و پروگرامك
تعديلی اعضای موجوده نك ثلثان اکثریتله یاپیلیر .

ماده ۵۴ -- مجلس عمومی و مرکز اعضاسندن
بری انفكاك ابتدیی تقدیرده اعضای متباقیه طرفندن
یرینه دیکری انتخاب اولونور .

ماده ۵۵ -- مواد مخصوصه سنده مصرح و طائنی
ایفاده تكاسل ایدن هیئتلر مافوقلری طرفندن اسقاط
ویرلرینه دیکرلری تعیین ایدیلیر .

ماده ۵۶ -- قونفره لره داخل و مرکز لره اعضا
اولقی لاقبل برسنه اقدام جمعیته دخول ایله مشروطدر.
ماده ۵۷ -- قونفره لرك ایلاك اجتماعنده اکثریت
تشكل ایتدیکی تقدیرده اعضای سائر دعوت ایدیلیر .
دعوتی متعاقب وقوعبوله حق اجتماعده موجود اعضا ایله
انتخاب اجرا ایدیلیر .

ماده ۵۸ -- هر مرکز موظف ویا فخری کاتب
و وزنه دار استخدام ایده ییلیر .

ماده ۵۹ -- اكمال مدت ایدن اعضانك یکیدن
انتخابی جائزدر .

ماده ۶۰ -- مرکز عمومی اعضالری کی مفتش
و موظف کاتب مسئولرینك مأمور ، مبعوث اوله سی
و تجارت ایله اشتغال ایلمسی ممنوعدر .

ماده ۶۱ -- جمیتك مرکز عمومیسيله مرکز لرك
وجود نمونه سی وجهله برر مهری اوله جقدر .

ماده ۴۶ --- یاپیله جق پروپاغاندارل حقنده مجلس عمومینک ویردیکی قرار علیهنه معکوس جریانلر حصوله کتیرنلر مجلس عمومی قراريله جمعیتدن اخراج ایدیلیر .

ماده ۴۷ --- جمعیتی منافع شخصیه سنه آلت اتخاذ ایدنلر، عیاشلق ، قاربازلق ، دولاندیریمچیلق، سرقت ، سؤاستعمال، ارتکاب واختلاس کبی مغایر اخلاق احواله جرأت ایدنلر هیئت مرکزیلر قراريله جمعیتدن اخراج اولونور .

ماده ۴۸ --- خفی جمعیتلر ، سیاسی فرقه لرله انتساب ایدنلر هیئت مرکزیلر قراريله جمعیتدن اخراج اولونور .

ماده ۴۹ --- جمعیتک آهنگ اخوت و اتحادینی نفاق و تفرقه القایا خود طرفدار پیدا ایدهرک اخلاص ایتمک ایسته ینلر هیئت مرکزیلر قراريله جمعیتدن اخراج ایدیلیر .

ماده ۵۰ --- علی العموم اخراج قرارلری مرکز عمومی به بیله دیریلیر . اخراج اولسانلرک مرکز عمومی نزدنده حق مراجعت واستینافی واردر .

مواد عمومی

ماده ۵۱ --- قوتقره لرده و مرکز لرده جریان ایدهرک مذاکراتک نتیجه سی صورت مخصوصه ده طوتیله جق ضبط دفترلرینه تحریر وزیرلری اعضای موجوده طرفندن امضا ایدیلهر جکدر .

ماده ۵۲ --- مجلس عمومی و مرکز عمومی ایله

و معاونانردن و هیئت اداره اعضالردن ترکب ایدر .
 ماده ۴۱ ولایت قونفره سی اوتوز مایسده
 مرکز کاتب مسئول و هیئت مرکزیه اعضالریله دواثر
 کاتبلرندن و دواثر قونفره لریله شیله ، قرتال ،
 ککبوزه قضالرینک وکیللرندن ترکب ایدر . بوقونفره نك
 مدت انمقادی ووظیفه سی ، صلاحیتی سنجاق قونفره لری
 کی اولوب انجق مجلس مشترک وظیفه سنی اشبو قونفره
 ایفا ایدر .

ماده ۴۲ — هر داتره بلدیهدده برقلوب بولنه جق
 و بوقلوب هیئت اداره معرفتیه اداره اولنه جقدر .

مفتشالر

ماده ۴۳ — معاملات عمومیه جمعیتی تفتیش
 و مرکز لرك آره سنده تأمین انتظام ایچون تعلیماتنه
 مخصوصنه توفیقاً صلاحیتی حائز مرکز عمومینک مفتشالری
 واردر .

ماده ۴۴ — مفتشالر مرکز عمومی طرفندن تعیین
 ایدیلیر ، تفتیش داتره لرینک تعیینی مرکز عمومی به عائددر .

انضباط

ماده ۴۵ — جمعیتجه قرارلاشدیریلان ناصردلر
 علیهنه رأی ویرنلر ، و معکوس جریانلر حصولنه چالیشانلر
 هیئت مرکزیه قراریله جمعیتدن اخراج ایدیلیر .

مستقل سنجاقلرله استانبول ولایتنده مجلس مشترک
وظیفه‌سی قونفره ایفا ایدر .

ماده ۳۷ — مجلس مشترک ، مجلس عمومی
ولایتک انعقادندن لاقل اوچ کون اول اجتماع ایدر .

استانبول تشکیلاتی

ماده ۳۸ — استانبول وملحقاتی بر دائره بلدییه
اولق حیلله سنجاقلر مثللو بر مرکز طرفندن اداره
اولنور .

کاتب مسئول و هیئت مرکزیه سی سنجاق کاتب
مسئولی و هیئت مرکزیه لری صلاحیتنی حائزدر . انجق
استانبول مرکزی کندیسنه مربوط و سمترل تشکیلاتنه
مرجع اولق اوزره هر دائره بلدییه بر کاتب ایله بر
هیئت اداره یه مالکدر .

ماده ۳۹ — هیئت اداره لر هیئت مرکزیه طرفندن
منتخب و مرکز عمومیه مصدق بر کاتب ایله دائره
قونفره سندن انتخاب ایدیلرک دوت کیشیدن ترکب
ایدر .

ماده ۴۰ — مدت اجتماعی بش کونی تجاوز ایتمامک
ومنحصراً علی امور نافع و بلدییه سیله تشبثات خیریه
وملیه سنه دائر تأملاتده بولونمق و ولایت قونفره سنه وکیل
انتخاب ایتک اوزره هر دائره بلدییه ده نیساک اون بشنده
بر قونفره انعقاد ایدر . بو قونفره هر سمت اعضاسنک
بالاجتماع انتخاب ایده جکلری برر وکیل ایله کاتب مسئولی

وقوعبوله جق تكليفات حقنده اتخاذ قرار و هيئت مركز-
 يهك بر سنه لك معاملات ماليه سنى تدقيق و سنه آتیه
 بودجه سنى تصديق ايدر . لوانك بر سنه لك حیات جاریه
 و احوال و ترقیات اجتماعیه سیله احتیاجات آتیه سی
 و جمعیتك نظامنامه و پروگرامنه دائر ملاحظات و مطالعاتی
 حقنده عمومی قونفریه ویرلك اوزره بر لایحه احضار ایدر .
 لوا داخلنده کی بلدیله لك تشبثات اعماریه و صحیه سی
 ایچون برر پروگرام تنظیم و مجلس عمومی ولایت قضالر
 طرفندن وقوعبوله جق تكليفاتی مذاکره ایلر و مركز
 عمومینك تصدیقنه عرض ایدلك اوزره هیئت مركزیه
 اعضا سنى و عمومی قونفره و مركز ولایتده انعقاد ایده جك
 مجلس مشترك مراخصلریخی انتخاب ایلر .
 ماده ۳۵ — قونفره لر کاتب مشول طرفندن
 کشاد اولنور .

مجلس مشترك

ماده ۳۶ — لوا قونفره لرینك اقتصاده ، معارف
 و عمرانه عائد یا په جنی مقررات اساس اتخاذ ایدیلرلك فرقه یه
 منسوب اعضا لك مجلس عمومی ولایتده تعقیب ایده جکلری
 پروگرامی تنظیم ایتمك اوزره مركز سنجاغنده کاتب
 مشولارایله لوا قونفره لرندن منتخب مراخصلردن مرکب
 بر مجلس مشترك تشکل ایدر .
 فرقه یه منسوب مجلس عمومی اعضا لری مجلس
 مشترك اعضا ی طبیعیه سندنر .

عمومی قونفره نك وظيفه سی

ماده ۳۲ --- عمومی قونفره فرقه نك اساسات سیاسیه سنه داتر قرار ویرر . پروگرام و نظامنامه یی تنظیم و تعدیل ایدر . اجراآت حکومته داتر احتیاساتی بیلدیرر . مجلس عمومی طرفندن تکلیف ایدیلن مواد و مراکزدن ارسال ایدیلن لایحه لرله اعضادن بری طرفندن زقوعبوله حق تکالیف حقنده اتخاذ قرار ایدر .

جمعیتك امور مالیه سنی تدقیق ایدر . صوك اجتماعه مجلس عمومی اعضای منتخبه سیله رئیس و کاتب عمومی و مرکز عمومی یی انتخاب ایله وظیفه سنه ختام ویرر .

لوا قونفره لری

ماده ۳۳ — لوا قونفره لری جمعیتك دوره فعالیت کیردیکی ایلك کونه تصادف ایدن اوچ مایسده لوا مرکز لرنده انعقاد ایدر . مدت اجتماع اون بش کونی قطعاً تجاوز ایتمز . لوا کاتب مسئولر ایله معاونلردن و مخبرلردن و مرکز لواده هر سمت اعضاسنك انتخاب ایده جکری بر مرخص ایله دیگر قصبه لرده کی افرادك انتخاب ایده جکری برر مرخصدن ترکب ایدر .

لوا قونفره سنك وظيفه سی

ماده ۳۴ — هیئت مرکزیه و مرخصلر طرفندن

قونفره لر

ماده ۲۶ — عمومی و عملی هر سنه ایکی نوع قونفره عقد اولنور .

عمومی قونفره

ماده ۲۷ — عمومی قونفره اتحاد و ترقی جمعیتک تاریخ تأسیسی اولان بش ایلولده انعقاد ایدر . مجلس عمومی اعضا سیله جمعیتک مفتش و کاتب لر ندن و لو ا قونفره لر ی صرخصلریله فرقه یه منسوب اعیان و معبوثاندن ، کذلک جمعیه منتخب غزته لر و کیل لر ندن ترکب ایدر .

ماده ۲۸ — قونفره لر ی نک عدم انعقاد ندن طولای ی عمومی قونفره یه صرخص انتخابنه موفق اوله میان لوالر صرخصلری نی هیئت مرکزیه لر انتخاب ایده جکدر .

ماده ۲۹ — قونفره لر ه اعضا اوله جق ذات بهمه حال یکرمی بش یاشنی اکمال ایتمش اوله جقدر .

ماده ۳۰ — ایلك اجتماعده قونفره نك دوای مدتیجه مذاکراتی اداره ایتمک اوزره بررئیس اول ایکی ده رئیس ثانی صره سیله انتخاب ایدیلیر . کذلک ایلك اجتماعده وظیفه کتابتی ایفا ایتمک اوزره اوچ کاتب انتخاب اولنور .

ماده ۳۱ — قونفره وظیفه سنی تسهیل ایچون ایجابی قدر انجمنلر انتخاب ایدیلرک بونلر مواد عمومی یی احضار ایلر و پیدرپی قونفره اجتماعات عمومی ه سنده مواد مذکوره مذاکره و اتخاذ قرار اولنور .

مخابرلرک وظیفه سی

ماده ۲۳ --- مخابرلر مرکزله اعضای جمعیت آره سنده واسطه تبلیغ و تبلیغ اولور. افراد جمعیتی تکثیر و اعضایی ثبت دفتر ایدر. جمعیت دخیول ایدر جکلری قبول ایلر. مقصد جمعیت دایر وقوع بوله جق مساعی مختلفه ایچون ایجاب ایدن قومیسونلری تشکیل و انتخابات زماننده آرای توحید و اعضایه وظیفه تودیم و عائدات جمعیتی بالتحصیل مرکزله ارسال ایلر. هر اوچ آیدر بردفعه منتظماً تشکیلاتک درجه ترقیسی و جمعیتک وضعیتی و طرز مساعی و فعالیتی حقنده مرکزله راپور تقدیم ایدر.

جمعیت دخیول و انتساب

ماده ۲۴ --- جنایتله محکوم و سوء احوال ایله مشتهر اولمیان و اون سکزی یاشنی اکمال ایدن هر عثمانلی ساکن اولدینی محکک معاون و یا مخابرینه بالمراجعه جمعیت دخیول اولور. قبول ایدلیانلر هیئت مرکزیه به مراجعت ایدر. هیئت مرکزیه لر قبول و عدم قبولی حقنده قرار قطعی اعطا ایدر.

ماده ۲۵ --- فرقه مک پروغرامنی قبول و فعالیت انتخابیه اشتراکی تعهد ایدن غزته لر و زمهره لر هیئت مرکزیه لره مراجعت ایدرک فرقه به انتساب ایدر. فقط غزته لرک فرقه به انتسابی کندیلرینک فرقه مک واسطه نشر. افکاری اولدیلرینی افاده ایتمز.

ایدر . اعضای ثبت دفتر و جمعیت دخیول ایده جککری
قبول ایلر .

مقصد جمعیت داتر وقوعبوله جق مساعی مختلفه
ایچون ایجاب ایدن قومیسونلری تشکیل و انتخابات
زمانلرنده ارای توحید و افراد طرفندن ویریله جک
عائداتی منتظماً تحصیل و مرکز ارسال ایلر .

معاونلرک وظیفه سی

ماده ۲۱ — معاونلر مرکزله هیئت اداره و هیئت
اداره ایله اعضای جمعیت آره سنده واسطه تبلیغ و تبلیغ
اولور . هیئت اداره بی اقتضاسنه کوره طولار ، هراوج
آیده برکله تشکیلاتک درجه ترقیسی و سمنی داخلنده
جمعیتک وضعیتی و طرز مساعی و فعالیتی حقنده کاتب مسئوله
براپور اعطا ایدر .

ملحقات تشکیلاتی

ماده ۲۳ — درجه جسامت و اهمیتلرینه کوره
بو یوک کوچوک قصبه لرده (۱۷) نجی ماده ده ذکر ایديلن
صورته جمعیتک مخابرلری بولنور . جسم قصبه لر سمتره
آیریله رق هر سمنه بر مخابر و بو مخابرلرک مساعیسی
جمع و توحید و مرکزله مناسباتی تأمین ایچون
برده سر مخابر تعیین اوانور . بر مخابر بولسان عمار
بالطبع طوغریجه مرکزله مخابره ایدر .

عمومی طرفندن وقوعبولان تبلیغات احکامنه توفیق حرکت ایدر . اوراق وارده ایله روزنامه و اعضا طرفندن درمیان ایدیله جک تکالیف حقنده اتخاذ قرار ایلر ؛ سنجاق داخلنده کی بالعموم اعضای جمعیقی نمونه سی وجهله ثبت دفتر ایدر . واردات جمعیقی هر طرفدن جلب و جمع و مرکز عمومینک حصه سی ارسال ایدر . بالعموم صرفیات حقنده اتخاذ قرار ولوا قوافره سی ایچون بر سنه لک اجرا آتی و معاملات حسابیه یی و آتی ایچون تکالیفی حاوی راپوری احضار ایدر . هر نوع انتخاباتده موفقیت اسبابی تأمل و تأمین ایدر . اعضای جمعیتک تکثیری و بینلرنده کی مناسبانک ادامه سی اسبابنه توسل و کندیلرینک طرز مساعی سیاسیلرینی تنظیم ایدر .

سنجاق مرکز لرنده کی تشکیلات

ماده ۱۹ --- سنجاق مرکزی سمنلره تقسیم اولنور ، هر سمت بر هیئت اداره یه مالکدر . هیئت مرکزیه طرفندن تعیین ایدیله جک بر معاون ایله سمت اعضا سی طرفندن منتخب درت اعضا هیئت اداره یی تشکیل ایدر .

هیئت اداره نک وظیفه سی

ماده ۲۰ .. هیئت اداره هیئت مرکزیه لرك تبلیغاتنه توفیق حرکت و افراد جمعیتک تکثیرینه غیرت

طرفندن انتخاب ايديله جك درت الى التى اعضا ايله كانب
مسئولدن تركب ايدر. لزومى حالنده ابكى اعضائك علاوه
قبولى هيئت مركزيه نك صلاحيتى داخلنده در.

كاتب مسئولك وظائفى

ماده ۱۷ — كاتب مسئول اعضاى جمعيت وسائر
ايله تماس ايدر. سنجاق داخلنده كى تشكيلاتى لى الاقتضا
تفتيش وتنظيم ، هر اوج آيد بر كره تشكيلاتك درجه
ترقيسى و جمعيتك وضعيتى و طرز سى و فعاليتى حقنده
مركز عمومى يه راپور تقديم و مركز عمومى نك تبليغاتى
ايضا ايدر .

هيئت مركزيه نك منتظماً اجتماعى تأمين و روز -
نامه سنى تنظيم ايدر . هيئت مركزيه ايله بالذا كره
مخبرلرى تعيين و كند يلر نى تنوير ايدر. سنجاق داخلنده
فرقه حياتى حال تيقظ و انتباه ده طوتار. لى الايجاب
متين فلر ترتيب ايدر . مسائل مهمه - ياسيه و قانونيه ده
فرقه نك اظهاراتى تأمين ايدر .

انتخابات زماننده تمليات نامه مخصوص احكامنه توفيقاً
اجراى فعاليت ايدر .

هيئت مركزيه لرك وظائفى

ماده ۱۸ هيئت مركزيه هفته ده بر كره منتظماً
ولزوم كور و ل كجه ده ا ز ياده اجتماعات عقد ايدر ، مركز

صورت انتخاب و تعیین

- ماده ۱۰ - قونفره اولاً رئیس عمومی بی، ثانیاً کاتب عمومی بی، ثالثاً طقوز کشیدن مرکب مرکز عمومی اعضا لرخی، رابعاً یکری کشیدن مرکب مجلس عمومی اعضای منتخبه سنی انتخاب ایدر. مرکز عمومی اعضا لرله کاتب عمومی مبعوث واعیان اولیه جقدر.
- ماده ۱۱ - وکیل عمومی ایله معاونلردن مرکب قلم عمومی هیئت رئیس عمومی طرفندن انتخاب اولنور.
- ماده ۱۲ - مجلس عمومی به رئیس عمومی موجود بولونمیدنی زمان وکیل عمومی، اوده بولونمیدنی حالده کاتب عمومی ریاست ایدر.
- ماده ۱۳ - مرکز عمومینک بر هیئت تحریریه بی وارددر. بوهیته ریاست ایدن باش کاتب مجلس عمومینک وظیفه کتابتنی ایفا ایدر.

سنجاق تشکیلاتی

- ماده ۱۴ - دائرة انتخابیه اولاق حسیله جمعیتک هر سنجاقدہ بر مرکزی وارددر.
- ماده ۱۵ - هر سنجاق مرکز عمومیه تعیین ایدیلن بر کاتب مسئول ایله بر هیئت مرکزی طرفندن اداره اولنور.
- ماده ۱۶ - هیئت مرکزی هر سنجاق قونفره لری

سیاسیه ایله لدی الاقتضا مذاکره وائتلاف ایدر ، لوا
مرکز لر ایله مخابره جریان ایتدکدن صوکره مبعوث
نامزد لرینی تقرر ایتدیرر، مجلس عمومی قونفره نك محل
اجتماعی تعیین و ملاحقانه تبلیغ ایدر .

قلم عمومینك وظیفه سی

ماده ۸ — قلم عمومی فرقه هیئت تشریعیه سنك
انتظامی تأمین ایدر و ایجاب ایدن ایضاحات و ارشاداتده
بولنور .

مرکز عمومینك وظیفه سی

ماده ۹ — مرکز عمومی پایتخت و طشره تشکیلاتی
اداره و آره لرنده کی مناسباتی ادامه ایدر ، اقتضا ایدن
محللرده یکیدن تشکیلات وجوده کتیرر ، مرکز عمومی
مرکز لر و کاتب مشول و مفتش لر ایله مخابره ایدر، مفتش
و کاتب مشول لرینی تعیین و هیئت مرکزیه لرینی تصدیق
و معاملات عمومی تفتیش ایدر. الحاصل کافه معاملات
جمعیتی تنظیم و حسن اداره ایله مکلفدر. ارشاداتده بولنق
اوزره کرک مبعوثان اعضا سندن کرک خارجدن خطبا
کوندرر، رساله لر، غزته لر، مجموعه لر واسطه سیله فرقه نك
افکارینی نشر و مدافعه ایدر و ایتدیرر . فرقه نك امور
مالیه سی مرکز عمومینك تحت مشولیتنده جریان ایدر.

اداره اوانور. مجلس مذکور قوه تشریعیه خارجنده کی تشکیلات ایله مشغول وبرکاتب عمومینک ریاستنده منعقد بر مرکز عمومی به و برده قوه تشریعیه ایله اشتغال وبر وکیل عمومینک تحت نظارتنده اجتماع ایدر بر قلم عمومی به مالکدر .

ماده ۵ — مجلس عمومی اعضای طبیعی و اعضای منتخبه دن مرکبدر . اعضای طبیعی مرکز عمومی و قلم عمومی هیئتلیله قاینه ده بوانان فرقه به منسوب اعضا لدر . اعضای منتخبه سی قونفره طرفندن هر سنه انتخاب ایدیله جک اعضا در .

ماده ۶ — مجلس عمومی هر آی منتظماً وقت معینده اجتماع ایدر. مرکز عمومی و یا قلم عمومی و یا خود مجلس عمومی لزوم کوسر دیکي تقدیرده مجلس عمومی فوق العاده اوله رق اجتماع ایدر .

مجلس عمومینک وظیفه سی

ماده ۷ — مجلس عمومی اتحاد و ترقی پروگرامنک تطبیقنه و فرقه نك اداره سنه متعلق مواد عمومی حقه ده اتخاذ مقررات ایدر، مرکز عمومی و قلم عمومی طرفندن بتودیع ایدیلن موادی تدقیق و مطالعه در میان ایدر ، فرقه نك مجلس مبعوثانده و مجلس مبعوثان خارجنده کی تشکیلاتنه عینی استقامت و جریانلرک ویرلسنی تأمین ایچون پروپاگاندا ایدیله جک خصوصاتی تعیین ایدر، فرق

اتحاد و ترقی جمعیتی نظامنامه سیدر

ماده ۱ --- اتحاد و ترقی جمعیتی، پروگرام و آتی الذکر نظامنامه بی قبول ایدن افراد عثمانیه و غزته لر و زمهره لر دن مرکب بر فرقه سیاسیه در .

ماده ۲ - اتحاد و ترقی فرقه سی مجلس مبعوثانده پروگرامی تطبیق ایده جک برا کثرت وجوده کتیرمک ایچون بالخاصه مبعوث انتخاباتنده استحصالی موفقیته چالیشه جنی کبی هر نوع مجالس انتخابیه ده دخی مقاصد سیاسیه و اقتصادی و اداریه سی ترویج ایندیرمک ایچون ده انتخابات ساثره ده وظیفه تنویر و ارشادی ایفا ایده جکدر .
ماده ۳ - جمعیتک مرکزی استانبولده در .

تشکیلات

ماده ۴ --- اتحاد و ترقی فرقه سی بر رئیس عمومینک تحت اداره سنده متشکل بر مجلس عمومی طرفندن

اداره سنده بولنان مؤسسات دینه و علمیه نك اعماری
حقنده قانونلر تنظیم ایتدیریله جکدر . اوقاف نظارتنده
بر معارف شعبه سی تشکیلیله کویلرده جامع و خصوصی
مکتبلر اعمار و اداره ایدیلسی ایچون تکلیفده بولونیله جقدر .
ماده ۴۷ اناث سلطانیه لر یله دارالمعلماتلر تزید
ایدیله جکدر .

ماده ۴۸ — مکاتب طایه و تالیه نك ایجاب ایدن
شعباتی ایچون اجنبی متخصصلر جلب اولونه جقدر .

مکاتب سلطانی و عالیہ نک مصارف تأسیسہ دائمہ لری
عمومی بودجه دن تسویه ایتدیریلہ جکدر .

ماده ۴۳ — مکاتب تأسیسندن اول معلم یتیشدیر.
مه نك اهمیتی ولزوی نظر دقتہ آله رقی هرشیدن اول
مملکتك تدریسات تالیه و عالیہ جه محتاج اولدینی معلمری
یتیشدیرہ جك صورتده استانبولده بردارالمعلمین عالی
تأسیس و ولایتلرده ایکنجی درجه ده دارالمعلمینلرتکثیر
ایتدیریلہ جك و علی التدریج مهم اولان صراکزده برر
سلطانی و ایکنجی درجه صراکزلرده مکاتب اعدادیه
تأسیس ایدیلہ جکدر . بالعموم مکاتبده تربیة دینیہ
و دینیہ اهمیت مخصوصه ویریلہ جکدر .

ماده ۴۴ — مکاتب ابتدائیه و تالیه ده منحصرأ
خدمت تعلیم ایلہ مشغول برمسلك معلمین تأسیس ایدیلہ جك
وقدم و اهلیت اعتباریلہ معلمرك معاشلری تزید
اولونه جقدر . معلمرك صورت تعیین و عزل و ترقیسی
حقنده برقانون تکلیف ایدیلہ جکدر .

ماده ۴۵ — ملی حیات عرفانمزه سلیم برانکشاف
ویرمك اوزره برانجمن دانش تشکیلی و مکاتبده تدریس
ایدیلک اوزره السنه مختلفه اوزرینه کتابلر تألیف ایدہ جك
برهیئت تعیینی و مهم و نافع آثار اجنبیه نك لسانمزه نقلی
ایچون برترجه انجمننك تشکیلی ، بالعموم کتبخانه لرك
اعمار و ادامه انتظاملری و پای تختده مکمل برکتبخانه
ملی تأسیسی تکلیف اولونه جقدر .

ماده ۴۶ — مدارس علمیه نك احتیاجات عصریه
موافق بر صورتده اصلاحی و طوغریدن طوغری به اوقاف

اصولنك رفعيله مكلفيت عسكريه نك بدنأ ايغاسنه دأثر
برقانون تنظيمي تكليف اولونه جقدر .

ماده ٤١ — بلديه لرك تزويد وارداتنه وشهر لرك
عمران و ترقيسه مداري اولان امتيازات ومساعدا
بلديه نك اعطاسني تسهيل ايده جك وبو بابده اليوم موجود
اولان مشكلات فعليه يي رفع ايله يه جك براسول وقاعده
ساله نك اتخاذه صرف غيرت اولنه جنى كبي بلديه نك
صلاحيت اجراييه سيده توسيع وتأمين ايديله جقدر .

قسم معارف

ماده ٤٢ — قانون اساسيده مصرح اولدني وجهله
عثمانلي ملتتك تربيه سياسي و اهليه لري سياق واحده
جريان ايتك ايچون خصوصي و جماعت مکتبلى اوزرنده
حكومتك نظارت و تفتيشي بولمق فقط هيچ برعصر ك
لسان مادرزادي ايله اعتقادات وادبياتنه مداخله ائمه مك
قضيه سيده عمده اتخاذاولونمشدره . تحصيل ابتدائي مجبوري
و مكاتب عموميه ده مجانيدر . مكاتب ابتدائية عموميه
وتاليه ده تور كجه نك يالكز لسان اولارق تدريس مجبوري
اولقه برابر هر محلك آنا لساني لسان تدريس اولاجقدر .
مكاتب ابتدائية پروغراملى سائر محلاك ممتدنه ده اولدني
كبي رشدی تحصيلني ده احتوا ايده جك صورتده ترتيب
و محللارينك احتياجاتنه كوره بو پروغرامله زراعت
وتجارت وصنعته عائد معلومات تذييل اولونه جقدر .

عامه نك تحت محافظه قويده بولونسي امرنده بالجله شعبات اداره نك جدى صورتده اصلاحى و مأمورين حكومتك بو غايه بى تعقيب ايتلرينك تأميننى اتحاد و ترقى اقدم وظائف بيلديكندن شعبات اداره نك جدى قيتيش آلتنده بولنديرلسى ايچون متخصص مفتش لر جلب و استخدام اولونه جقدر .

ماده ۳۵ — نواحينك معارف ، آسائش و امور نافه محليه و صحيه امرنده صلاحيتنى توسيعاً نواحى قانوننامه سى تكليف اولونه جقدر .

ماده ۳۶ — تقسيمات ملكيده بعض قراء نواحى و قضالك و الخ اليوم تابع بولندقلرى مركزدن فك ارتباطلريله قريت و مناسبت جهتيله داها موافق مركزلره ربط و الحاقى و مصالح و معاملات عامه نك م نه تسهيلات اواسى نقطه نظرندن تقسيمات مذكوره نك تصحيحى مطلوبدر .

ماده ۳۷ — عشا ترك صورت اسكانى و عشاثر ايله مكون اولان محلا ترك صورت اداره سى حقنده قوانين و نظامات تنظيمى تكليف اولونه جقدر .

ماده ۳۸ — صحت عموميه بى اك چوق تهديد ايدن ايصيته ، فرنكى ، ورم و امراض ساثره مستولييه قارشى شدتلى مجادله ده بولنقى و موفق اولقى ايچون هر درلو فداكارلىق اختيار اولونه جقدر .

ماده ۳۹ -- مأمورينك ترقيسى ، تقاعدى ، عزلى و تحويلى حقنده بر قانون تكليف اولونه جقدر .

ماده ۴۰ -- اليوم موجود اولان بدل نقدى

ویارمچیلر آراسنده کی مناسباتی تنظیم و تعیین ایده جک
بر قانون نثری تکلیف ایدیه جکدر .

ماده ۲۹ — امراض ساریه حیوانیه نك منع توسی
وحیوانات اهلیه نك تكثیر و اصلاح جنسك تأمین ایچون
احتیاجات مملکت ایله متناسب مواد قانونیه تکلیف
اولونه جقدر .

ماده ۳۰ — تشویق صنایع قانوننك موقع تطبیقه
وضی تسریع اولونه جقدر .

ماده ۳۱ — بورسہ ، تجارت ، زراعت و صنایع
اوله لری تکثیر و یکدیگرندن مستقل اولارق تشکیل
و بونلره واردات تأمینله فعالیتلری اسبابی احضار
ایتدیر یله جکدر .

ماده ۳۲ — تجارت قانوننك وبالخاصه آنونیم
شرکتلرینه عائد موادك احتیاجات حاضره یه کوره تنظیم
و تعدیلی طلب اولونه جقدر .

ماده ۳۳ — دفتر خاقانی معاملاتی حقنده کی قوانین
موجوده نك حسن تطبیقی تأمین ایده جک صورتده
معاملات مذکورہ ایچون برطرز تفتیشك و تدابیر سائرہ نك
احداثی تکلیف ایدیه جکدر .

قسم اداری

ماده ۳۴ — وطنمزك هر شیدن زیاده اصلاحات
اداریه یه احتیاجی واردر . احتیاجات و مصالح اهالینك
هر صورتله مظهر حمایه و تسهیلات اولسی و حقوق و امنیت

داخلیہ لرینی تنظیم خصوصاً و صندہ بو او جاقلره صلاحیت
مخصوصه و بریللی تکلیف اولنه جقدر .

ماده ۲۳ — دولتك احوال مالیہ سی مساعده بخش
اولونجه اعشارك يوزده اونه رتیرلنه چالیشیله جقدر .

ماده ۲۴ — اعشارك قاداترو اصولك تقسیمی
صورتیله اراضی و برکوسی شکلنه قلب و افراغی زمانه
قدر تخمینی و یا سائر صورتله اصول جباتیده کی محاذیر
حاضره نك ازاله سی و مکلفینك بو بایده کی شکایتلرینك رفی
طلب ایدیله جقدر .

ماده ۲۵ — بوگون غایت نسبتسز وعدالتسز
برویرکو اولان تمتع و برکوسنك برنسبت عادلیه افراغی
ایچون قانون مخصوص تنظیم اولونه جق و اشبو قانونك
همه حال اجانبه تشمیلی اسبابنده نوسل ایدیله جقدر .

ماده ۲۶ — زراعت بانکه سنك البوم اقراضاته
وضع ایتدیکی قیودات تعدیل ایتدیریله جقدر . زراعت
بانقه سی اقراضاتك درجه کفایه به ابلاغی ایچون سرمایه سنك
تزییدی و احتیاجاته گوره ولایاته توزیمی ایله برابر
زراعت بانکه سنه بو مقصدی تأمین ایده جك برشکل
اقتصادی ویریله جك و محصولات اوزرینه اقراضات اجرا
ایدیله بیله جقدر .

ماده ۲۷ — اغنام رومنك جبايت و اغنامك
تعدادی زمانك مناسبت اقلیمییه و موقعه و فی محلیه
کوره تعیینی و اغنام رسمنك ده نسبت معتدله به ارجاعی
تکلیف اولونه جقدر .

ماده ۲۸ — چیفتجیلر ، اوراجیلر ، آیلیقجیلر

ماده ۱۷ — اليوم موضوع اولان حرب ویرکوز.
سئک مدت معینه سی ختام بولدقدن سوکره ایجاب ایدن
تعدیلات ایله استیفاسنه دوام و دونمایه تخصیص ایدیلسی
تکلیف اولونه جقدر .

قسم اقتصادی

ماده ۱۸ — زراعتک ترقی و انکشافی ایچون
اوجوز فائضی اوزون تقاسیطل سرمایهنک ارباب زراعته
تأمین و تدارکی مقصدیله ملکتمزده اعتبارءقار « قره دی
فونسیه » بانکه سی تأسیس و کشادینه غیرت اولونه جقدر .

ماده ۱۹ — احتیاجات حاضره مدنییه غیره موافق
اولان معاملات تجاریه وعادییه یی تحدید و اشکال ایدن
مواد قانونیه نک تعدیل تکلیف اولونه جقدر .

ماده ۲۰ — زراعتک آلیجی صائیجی شرکترینه
قارشى منافعى مشترکاً و حکومتک معاونتیه مدافعه ایتمک
و احتیاجات زراعیه لرینی مشترکاً تدارک ایده یلمک مقصدیله
زراعت سندیکه لرینه مخصوص قانون لایحه سی تکلیف
اولونه جقدر .

ماده ۲۱ — در سعادته کی تصرف و امنیت
سندوقلرینک اهالییه بخش ایتدکلری منافى تشبیل
داخل ولایاتده بوکی سندوقلر تأسیس ایتدیریله جکدره .

ماده ۲۲ — اصناف جمعیتلری مستفل حرفت
اوجاقلری ماهیتنده اولارق رسماً طائیله جق و امور

ماده ۱۲ — قانون اساسيڭ اوتوز آلتىنجى
مادهسى « مجلس عمومى منعقد اولدىنى زمانلرده احتياجات
عاجله و ضرورت مېرمه ظهور ايتدىگى تقديرده قانون
اساسى احكامنه و انتخاب قانوننه مفاير اولماق اوزره
هيئت وكلا طرفندن ويريلن قرارلر هيئت مبعوثانك
اجتماعيله ويريله جك قراره قدر باراده سنيه موقتاً قانون
حكم و قوتنده اولوب ايلك اجتماعده هيئت مبعوثانه
توديع ايدىلك لازمدر. » طرزنده تعديل تكليف
اولونه جقدر .

ماده ۱۳ — ديوان عاليده تعقيب ايديله جك اصول
محاكمه و وكلاڭك وظيفه و مسئوليتنه متعلق قانونك سرعته
ياپىلمسى تكليف ايديله جقدر .

ماده ۱۴ — ديوان حرب عرفيلرك صورت تشكيلنه
واصول محاكمه سنه دائر بر قانون تنظيمى تكليف اولونه جقدر.

ماده ۱۵ — قانون اساسيڭ تفسير قوانيڭنه متعلق:
« بر ماده قانونيه نك تفسيرى لازم كلكده امور عدليه
متعلق ايسه تعيين معناسى محكمه تميزه و اداره
ملكيه يه دائر ايسه شوراي دوله و اشبو قانون
اساسيدن ايسه هيئت اعيانه عاڭددر. » ديه محرر اولان
يوز اون يدنجى ماده سنك طيى تكليف اولونه جقدر.

ماده ۱۶ — قانون اساسيڭ اوتوز سىكزىنجى
ماده سنك « نتيجه استيضاحده هيئت مبعوثانك اكثريت
آراسيله حقنده عدم اعتماد بيان اولنان ناظر ساقط
اولور . رئيس وكلا حقنده عدم اعتماد بيان اولدىنى
حاله هيئت وكلا هپ بردن سقوط ايندر. » ديه محرر
اولان فقره لرينك طيى تكليف اولونه جقدر .

ماده ۶ - - - مجلس مبعوثانك مدت اجتماعيه سې
اولان درت آي تمديد اولونسه دخي مبعوثانك تخصیصات
سنويه سنك تزید اولونماسی تکلیف اولونه جقدر :

ماده ۷ - - - والیر، متصرفلر، قائم مقاملر بولندقلری
دائرة انتخابیه ده کی مأموریتلرندن مفارقت ایتدکن درت
آي کچمدکجه انتخاب ایدیله ضرلر . وبوعنوعیت خلافده
اولارق واقع اولان انتخابك حکمسر اولدینی حقنده ماده
تکلیف اولونه جقدر .

ماده ۸ قانون مخصوص ایله معین حق استغفایه
مالک بری، بحری و ژاندارمه اصر اوضا بطائی استغفالرندن
کذلك درت آي کچمدکجه مبعوث انتخاب ایدیلدیه جکی
تکلیف اولونه جقدر .

ماده ۹ - مبعوث اولانلر مبعوثلقدن انفکاک
ایتدکن آلی آي کچمدکجه مبعوثلقدن اولکی مأموریتلرندن
داها یوکک موقعی بر مأموریته تعیین ایدیلدیه جکی
تکلیف اولونه جقدر .

ماده ۱۰ مجلس اعیان اعضالریله مبعوثلرک
دولتله مشترک المنفعه و یا دولتک طوغریدن طوغرییه
معاونت مالیه سندن مستفید شرکترلده خدمت و وظیفه
قبول ایتملی و طوغریدن طوغرییه خزینة مالیه دن
تأدیاتی مستلزم معاملات و تعهداته کیریشملری ممنوع
وعکسی حرکت اعیانلقدن و مبعوثلقدن سقوطی مستلزمدر .

ماده ۱۱ - - - بر مبعوث عینی زمانده اوچدن زیاده
دائرة انتخابیه ده ناضردلکنی وضع ایدیه جکی حقنده
ماده تکلیف اولونه جقدر .

چالیش. یله جق ویا لگز مدت اجتماعك لاقل درت آی
اولسی ایچون حکومت طرفسیدن یکی تکلیف واقع
اوله جقدر. [۱]

ماده ۵ -- درت ماه طرفنده مجدداً انتخاب اولونمق
واجتماع ایتك اوزره هیئت مبعوثانك لدی الاقتضا فسخی
حقوق حضرت پادشاهیدن اولسی تکلیف اولونه جقدر.

[۱] ۱۳۲۸ سنه سنده مجلس مبعوثاندن اعیانه
تودیع ایدیلاں قانون اساسی مواد معدله لایحه سی
صورتیدر .

ماده ۷ -- اوتوز بشنجی ماده موجبجه هیئت مبعوثانك لدی
الاقتضا فسخی و مدت تأجیلیه و تعطیلیه لك مجموعی مدت اجتماعیه سنویه لك
نصفی تجاوز ایتمك و او سنه اجتماعیه طرفنده مدت اكمال ایتك اوزره
تأجیل و تعطیل حقوق مقدسه حضرت پادشاهیدندر .

ماده ۳۵ -- وكلا ایله هیئت مبعوثان اره سنده اختلاف اولونان
ماده لردن برینك قبولنده وكلا طرفندن اصرار اولونوبده مبعوثان
جانبندن اکثریت آرا ایله و مکرراً رد ایدلدیکی حالده وكلا لك تبدیلی
ویا خود مجدداً و درت آی طرفنده انتخاب واجتماع اولونمق اوزره هیئت
مبعوثانك فسخی حقوق پادشاهی جله سنندندر . فقط هیئت جدیده
مبعوثان اولکی هیئتك رأینده ثبات و اصرار ایدره مجلس مبعوثانك
رأی و قرارینك قبولی مجبوری اوله جقدر .

ماده ۴۳ -- مجلس همومینك ایکی هیئتیه بهر سنه تشرین ثانی
ابتداسنده و تأجیل و قوع بولمق ایسه مدت تأجیلیه لك اقتضاسندن بلا
وعدۀ اجتماع ایدر و یا اراده سنیه کشاد ایدیلر . مدت اجتماع آلتی
آیدر و بو مدتك ختامنده مجلس ینه با اراده سنیه قنایدر . بوهیئت لردن
بری دیگرینك بولونمق دینی زمالرده منعقد اوله ماز . مجلس مبعوثانك فسخ
ایدلدلدیکی حالده درت آی صکره اجتماع ایده جك اولان هیئت جدیده لك
اجتماعی بر اجتماع فوق العاده حکمنده اولوب مدت ایکی آیدر و قابل تعدید
اولوب تأجیله تابع دکلدر ۶۹ نهمی ماده ده محرر اولان درت سنه دن
عبارت مدت مأموریتی تشرین ثانی ابتداسنده باشلار .

ماده ۷۳ -- قانون اساسینك ۷۳ نهمی ماده سی ملقادر .

اتحاد و ترقى جمعيتك سياسى پروغراميدر .

قسم سياسى

ماده ۱ — اتحاد و ترقى فرقه سنك سياست اداريه سى
توسيع مآذونيت و تفريق وظائف اساسه متنددر .

ماده ۲ — اتحاد و ترقى فرقه سى ، سياست
اقتصاديه مليه نك استقلالنى مشكلاته قوياں واجبيله
تعلق ايدن امتيازات واستثنائات ماليه و اقتصاديه يى رفعه
چايشه جنجى على العموم قاپدولا سيونلرك دخی قالدیر یلسی
اسبانجی استكمال ایتدی اك مقدس غایه عد ایدر .

ماده ۳ — اوصاف مطلوبه يى حائز هر عثمانلینك
ممالك عثمانیه نك هریرندن کندیسنى مبعوث انتخاب
ایتدیرمكه حق اولسی تكلیف اولونه جقدر .

ماده ۴ — مجلس مبعوثانك دعوتى ، تأجيل ،
تعطیلی ، تمدیدی و سائر حقه نده ۱۳۲۸ سنه سنده
مجلس مبعوثانك ثلثان اکثریتيله قبول و مجلس اعیانه
تودیع ایدیلن قانون اساسینك فقره لريله اوتوز بشنجی
ماده معدله نك اعیانجه قبول و کسب قانونیت ایتدیر یلسنه

عثمانلی اتحاد و ترقی جمعیتی

پروگرام و نظامنامه سیدر

۱۳۲۹ سنه سی عمومی قوتقره سنده تنظیم و قبول اولونمیشدر

استانبول

۱۳۲۹-۱۳۳۱

[مطبعة خیریه و شرکاسی]

عثمانلی اتحاد و ترقی جمعیتی

پروگرام و نظامنامه سیدر

۱۳۲۹، سنه سی عموی قوللر مسنده تنظیم و قبول اولونشدر

استانبول

۱۳۲۹-۱۳۳۱

[مطبعة بخیره و شرکاس]

Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti

Program ve Nizamnamesi

1329 senesi umumi kongresinde tanzim ve kabul
olunmuştur

İstanbul

1329-1331

Matbaa-i Hayriye ve Şürekası

خلاصه ، وظائف دہانیہ نک ایفای ایچون نہ نبی تأسیسات
 و تشکیلاتہ احتیاج وارسہ جملہ سنی باہمی ، جامعہ دن محروم اولان
 کو بلرده و محلہ لردہ جامعہ انشا ایتدیرمک ، مدرسہ سز موقعا لردہ
 مدرسہ لر تأسیس ایتک و بوتون بو وظائفک حقیقہ ایفای ایچون ده
 علی العموم ، امورین دینیہ و متیین علیہ نک مرفہا ہاشامہ سنی تأمین
 ایدہ جک مستوفی معاشرلہ اقدار لرینہ چالیشق جملہ وظائفند .

کوریلور که مشیخت اسلامیة ، امور دینیہ بی حسن اداره ایچون امام ، واعظ ، خطیب الی آخره کبی مأمور لرله مفتیلر ، مدرسلر و علوم دینیہ متخصصی یتشدیرمک ضرورتندہ در .

او حالده ، بو مأمورلری و متخصصلری یتشدیرمک ایچون ملکی و اختصاصی مدرسلر تأسیس ایتمه سی اقتضا ایدر . بو کون موجود اولان مدرسه الواعظین کبی برده مدرسه الاثمه و الخطباء ، مدرسه المؤذنین و القراء ، مدرسه المشایخ تشکیلی لازم اولدینی کبی بونک فوقنده اوله رق بر مدرسه المدرسینک تأسیسی ده الزمدر . مدرسه المدرسین ، عربیات ، تفسیر ، حدیث ، کلام ، فقه کبی شعبه لری محتوی اولمالیدر .

مشیخت اسلامیة نک بر وظیفه سی ده طرق علیہ بی غایه اصلیه لری داخلندہ برر عامل اجتماعی حالته قویغه جالیشمق و تکیه لری حقیقه برر مؤسسه تربیویه حالته کتیرمکدر .

بو وظیفه لر دن باشقه ، مشیخت اسلامیة نک اجرا ایده بیله جکی بر خدمت ده ممالک اسلامیة نک هر طرفه کوندرمک ایچون بر طاقم امنای دین یتشدیرمک و بونلری اعلا ی دولت ایچون انجاب ایدن برلره کوندرمکدر .

بو وظیفه لر خار جنده ، فتوی امانتی طرفندن بر (محیط فتاوی) ، مجلس متکلمین طرفندن بر (علم کلام) ، مجلس مشایخ طرفندن بر (علم تصوف) کتابلری تألیف ایتدی برمک ، تاریخ ، فقه ، تاریخ کلام ، تاریخ تصوف ، سیر نبویه ، تفسیر و محیط احادیث کبی احتیاجات عامه دن اولان کتابلری تألیف یا خود عربجه دن ترجمه ایتدی برمک ایچون بر (تألیف و ترجمه انجمنی) تأسیس ایله مک ده جله وظائفندر .

کتابلرکده کفایتسزلکی در . بو کتابلر ، آنحق محقق علما طرفندن یازیله بیلیر . بناءً علیه کرك اهلیتی امام و واعظلرله کفایتلی علوم دینیه معلملرینک یتیمه سی ، و کرك محققانه عقائد و علم حال کتابلرینک یازیله سی مشیخت اسلامیه نك همتلی برلشته وابسته در .

مشیخت اسلامیه نك امور دینیه ایله عسم اشتقالتدن حصوله کلن ضررلر ، یالکز جهالت دینیه نك انتشاری و اعتقاداتک بوزوله سندن عبارت اولماشدر ؛ بونک بر نتیجه سی ده اجرای عبادتک و جامعلره مداومتک کتدکجه تناقصه یوز طوتمه سیدر . عجبا تناقص نفوس کی بوتناقصکده برطاقم قابل ازاله سبیلری یوقیدر ؟ مثلاً برجامعه ده امامک خلوق ، خطیک بلیغ ، واعظک حکیم ، مؤذنلرله حافظلرک حسن صوته مالک بولونملری مداوملرینک تزیادینی موجب اولمازمی ؟ حفظ الصحه فکترلرینک حاکم بولوندینی بو دورده ، اوطور و بده آیدست آله بیله جک سهولتی چشمه کاهلر ، رطوبتلی جورابلرله تماس ایدلمه مش نظافتلی سجده کاهلر تأسیس ایتمک امکانی یوقیدر ؟ حاصلی بوکون هعی ، بدیی ، منطقی وجدانلرک استلزام ایندیگی برطاقم تدیرلر واردر که اتخاذه هیج بر دینی محذور اولماقله برابر ، برچوق مادی و معنوی فائده لر واردر . مثلاً ، استانبولده الکتریک قدیللرینک تطبیقله جامعلرک ده هعی ، ده هادی بر وضعیت آلدینی کوریورز .

هر حالده اشکال و کیفیاتی آنحق مرجضجه و متخصصلرنجه تعین ایدیله بیلن بوکی تدیرلرک تطبیقله جامعلره مداومتک کتدکجه آرته جنی شبه سزدر . فقط ، بونلری دوشونوب یاپه بیلیمک دینانی بر صلاحیتی حائر بر مرجع تالینک وجودینه متوقفدر . بو مرجع عالی ایه آنحق مشیخت اسلامیه اوله بیلیر .

عجبی نفریزی استجواب ایدن ضابطلره صوریکز . بو ذواتک بیانته کوره ، کویلو نفرلرک اکثریسی ، پیغمبرینک اسمنی بیلمدیکی کبی ، هانکی مذهبه منسوب اولدیغندن ، امانک اسمی نه اولدیغندن بی خبر بولونیور . بودینی جهالت ، بالکز کویله ده منحصر دکلدرد ، شهرلرده ده فقرا محله لرده خدمتی ، حال مقوله سی کیسه لرده عینی بیلکیزلکی کورورسکز . اساسی علم اولان ، حتی مقلدک ایمانی صحیح طانیمان بر دینک افرادنده بو قدر عمیق بر جهالت دینه نك حکمران بولونمهی ناصل تجویز ایدیه بیلیر ؟

یشدریله نه اعتنا ایدیله یین عضولردن بری ده علوم دینه معلملریدر . بو معلملرک ، علوم ریاضیه و مثبتدن بر آز نصیب آلمش اولان طلبه لری قارشینده کی وضیتری غایت آجیقلیدر . بونلر ، اکثره ، طلبه نك سؤاللرینه ، معقول و منطقی بر جواب اعطاسندن عاجز قاله رق (صوص ، فافر اولدک !) دیمکدن باشقه برشی بایه مقله ، طلبه نظرند ، دینک قدرینی کوجولتمکده درلر .

کنج باشد بولتائلر ، جوابدن عاجز قالامک ، بالذات دین اسلامی ، یوقه معلمک کندیسی اولدیغنی ادراک ایده من ؛ بو صورتله دین معلمک جهالتی ، طلبه نك تزلزل اعتقاداتنه سببت ویرد . بناء علیه مکتبلرده ، اعتقاداتک تزلزل ایتمهی ، عقائد اسلامیه ایله علوم مثبتنه نك قابل تألیف بولونماسندن دکل ، علودینه معلملرینک ایکی جهته ده واقف اولماسنددر . اسلامیت ایله مابعد الطبیعیاتده عقله واجتماعیاتده عرفه استاد لیدین بر دین علوم مثبت ایله هیچ بر زمان تعارض ایتمز .

مکتبلرده علوم دینه تدریسک یوزوقلغنه سبب ، بالکز معلملرک اهلقتزلکی دکل ، عینی زمانده بو خصوصه دائر یازلمش اولان

اسلامیت علم و عرفانه مستند بر دین اولدینی ایچون ، امور دوانیه ده قبول ابتدیی رهبر لر آتجق علما و عرفا در. رهبانیت کی، حکومت روحانیه کی بدعتلردن منز اولان اسلامیتک دوانی تشکیلاتنه مثال آرادیمز زمان بونی منحصراً علمی تشکیلاتده بوله ییلیرز . اسلامیتجه ، دین ، عقلک بر نوع علمندن ، قلبک بر نوع عرفاتندن عبارتدر . مسلمانلرجه مفتی ، علم فقهده متبحر بر طالمن ؛ متکلم ، عقائد اسلامیه ده محقق بر حکیمدن ؛ شیخ ، وجدانیاتده ذائق بر طارندن باشقه بر شی دکلدر . اسلامیتک بو خصوصیت فائزسته بناء درکه مذکور مجلسلره دوانی انجمن دانشلر نظریله باقه ییلیرز . مشیخت اسلامیه ده بو مجلسلردن باشقه ، جوامع مدیریتی ، مدارس مدیریتی ، تکالفا مدیریتی ناملریله اوج مدیریته ده احتیاج وارددر .

شیمدیکی درس و کاللی مدارس مدیریتی وظیفه سنی ایفا ایده . ییلر سده دیکر ایکینک یکیدن تأسیسی لازمدر . چونکه ، شیمدی یه قدر جهنلرک یعنی مدرسلک ، اماملق ، خطیلک ، پوستشینک کی وظیفه لرک توجیهی صلاحیتی اوقاف نظارتنه مائدا بیدی . مشیخت اسلامیه ، بو صلاحیتلری درعه ده ایتدیکی ایچون ، بونلر ایچون اقتضا ایدن اداره لری محتوی دکلدی .

بو صلاحیتلرک و قبیله مشیخت اسلامیه یه ویرلمه مندن حصوله کلن ضررلی نتیجه لری تدقیق ایده لم :

اوقاف نظارتی ، صرف مالی بر نظارت اولدینی ایچون اماملرک ، خطیلرک ، واعظلرک اولجه مدارس مخصوصه ده یقشدیریلوب بمده تعین ایدملری لزومی دوشونه من ، یا خود دوشونه بیله بو اینی حقیه ایفا ایده مزدی . بناء علیه بو وظیفه لری طالبلرک اک لیاقتلیسنه توجیه ایتک اضطرارنده ایدی . بو حالک نه کی بر نتیجه ویردیکنی ،

(ملین ، ۱ تشرین اول ۱۳۳۲)

— ۹ —

لکهن مقاله لوده ، مشیخت اسلامیة نك وظیفه سی امور دہانیہ ایله اشتغال دن عبارت اولدیغنی ایضاح ایتمشدك . امور دہانیہ ، اعتقادات و عبادات نامیلہ ایکی قسمدر .

عبادتلر ، هر محله ادا ایدلمکله برابر ، جماعتله اجرایی اقتضا ایدنلر ، بالخاصه جامعلرده ادا ایدیلیر . اعتقادلرک روحلرده تأسی ، و شرائط عباداتک علمی یا علم طریقله . یاخود حال طریقله در . علمک مرکز تعلیمی مدرسه لر ، حاکم مکتب تربیه سی تکیه لردر . بناءً علیه (جامع ، مدرسه و تکیه) مشیخت اسلامیة نك اداره ایده جکی اوج مهم مؤسسه اسلامیة در .

شیمدی به قدر بو مؤسسه لری اداره ایدن اوقاف نظارتی ایدی . اوقاف نظارتی ، بر نوع مالیه نظارتی اولدیغندن بونلرک بالکمز جهت ماده و مالیه سی تنظیم ایده یلیوردی ؛ جهت علمیه و تربیویه سی مهمل قالیوردی . بو مؤسسه لرک اداره سی ، مشیخت اسلامیة به انتقال ایتمکله ، امور دہانیہ ده یکیدن بر انکشاف و انتظام حصوله کله جکدر . چونکه مشیخت اسلامیة ده امور علمیه و تربیویه ده صلاحیت کامله به مالک ایکی مجلس عالی واردرک اوقاف نظارتنده موجود اوله مازدی . بونلردن بری (فقه انجمن دانشی) ماهیتده بولونان مجلس مشایخدر .

بونلره علاوه ، برده (کلام انجمن دانشی) ماهیتی حائز اولوق اوزره بر (مجلس متکلمین) تأسیس اولونورسه اوچنک برلشمه سندن نام بر علوم دینیہ دارالمساعیسی حصوله کلش اولور .

امور قضائیه سی باشقه باشقه خدمت عامه لر تشکیل ایدر . بناءً علیه هربری ایچون مستقل برنظارت لازمدر .

عدلیه نظارتی امور قضائیه نظارتی اولدینی ایچون علی العموم تشکیلات قضائیه نك مذکور نظارته ربط والحاقي لازم اولدینی کبی مشیخت اسلامیه ده امور داییه نظارتی اولدینی ایچون علی العموم مؤسسات دینییه نك اداره سی ده مشیخت علیایه تودیع اولونمق لازمدر . محاکم شرعییه باشنده مجلس تدقیقات شرعییه وقاضی عنکرک تفکیلاتلری بولوندینی حالده عدلیه نظارتنه الحاق ایدیله جکندن تشکیلات وفعالیتنده کی خصوصیت قطعاً خللدار اولیه جقدر . ذاتاً قانون اساسینک ۱۱۸ نجی ماده سی علی العموم قوانینک تنظیمنده احکام فقهیه نك اساس اتخاذا ایدله سنی تأمین ابتدییکی کبی حقوق مائله نك دیگر احکام حقوقیه به نسبتله دها چوق عضوی برماهیتی حاز اولدینی ده بوتون علمای حقوقیه مالمدر .

امور داییه ایله امور قضائیه نك مستقلاً آیری نظارتلره تودیضدن حصوله کله جک قائده بالکمز توزیع عدالت قطعه نظرندن درکبدر . بوتفریقندن حصوله کله جک الک بویوک منفصله دایات قطعه نظرندن اوله جقدر . چونکه شیمدی به قدر اموال ایتمک ارباحی ومحاکم اهلییه نك اداره سی کبی امور مادییه ایله فرط اشتغالدن امور داییه یی نظر دفته آلمغه وقت بوله مامش اولان مشیخت اسلامیه ، آرتق بو عارضی مشغله لردن قورتوله جی ایچون زنیللی علی اقدینک تعبیری وجهله (امر آخرتمزی محافظه) به حقیله جالیشه بیله جک وامت اسلامیه به لازم کلن تربیه دینییه ویرمه موق اوله جقدر . مشیخت اسلامیه نك بوندن سوکره ایفا ایده جکی وظائف عالیّه دینییه ده کله حک مقاله مزده تشریح ایده جکز .

ترجیح اقبال ، اساساً قوهٔ تشريعيه نك اونه دن بری قانون تنظيمنده
امثال اينديكي براساس اولوب بونك امر افتابه تعاقب يوقدد .

حاصلی ، بوصولك اتخاذيله ، هم فتوانك اميرالؤمينه تصديق
اينديرلمی کي خلاص شرع شريف بر حرکت اختيار ايدلمش اوليور ،
هم ده حكومتك وقوهٔ تشريعيه نك خبری اوله دن باب فتواجه دوضرودن
دوضرويه قانونلر تنظيمی کي هادم مشروطيت بر فعل اجرا اولونويور .
تعدد قضاتك ديكر بر محذوري ده بر دعوی محكمه يه كلكدن
موكره الله مدون بر محلهٔ شرعيه بولونمادي ايجون مسئله نك حكم
قضائيسی فتواخانه دن سؤال ايديله سيدر . بوصولله ، فتواخانه دن
صادر اولان فتوی بالكز ماقبل حقه مابه التطبيق بر قانون ماهيتی
حائز اولويور . حال بوكه قانونلر ، بالكز مابعدلری ايجون مابه التطبيق
اولمق اوزر ، تنظيم ايديلير و بونك تنظيمی حق ده : محصرأ قوهٔ تشريعيه يه
عائددر . فتواخانه بو طرز حرکتيله ، بر تلقی يه كوده تشريعی بروظيفه
ايضا وديكر بر تلقی يه كورده بر نوع - فوق مشاورلکی اجرا
ايدويور . اك بويوك خليفه لر مزدن اولان سلطان رايح ايله اك بويوك
شيخ الاسلام لر مزدن بولان زميللی علی قدينك ميخت سالنامه سنده
مندرج محاوره لری ديات ايله قضاتك صوت قريضي بك اعلا
كوترديكندن باب فتوانك محاكم شرعيه نك حقوق مشاوری اولمسی
قطباً جائز دكلدر . تشريعی بر وظيفه ايضا ايمه سی ايسه يوقاریده بيان
اينده كمز وجهله مشروطيته منافيدر .

تعدد قضاتك بر باشقه محذوري ده عینی ماده حقه بر محكمه
نظاميه ايله بر محكمه شرعيه نك آری آری وبری برينه متناقض
اعلاملر ويرهك حكومت اجرائیه يي مشكل بر موقعهه بر اقمه سيدر .
بوتون بوصايد يغمز شيلر ، عصری بردولته قابل تأليف اولمادي
کي اسلامي بردولته قابل اشتلاف دكلدر . بردولتک امور دؤنيه سيله

خارجاً مستقل اوله مایه جقدی. بوتقدیرجه قاپیتولا سیونلری قالدیرمیشده
هیچ بر-قمز بولونمایه جقدی. محاکم شرعیه نك باب فتوایه ربطنده کی
محدور بوندن ده عبارت رکلدی. معلومدرکه عدلیه نظارتی قوانین
عدلیه مزده ناقص، یاخود ایجابات عصریه به مخالف برقاعده کوردیکی
زمان بر ماده قانونیه لایحه سی تنظیم ایده رک مجلس تشریعی به کونده ریر.
بوماده اوراده عیناً یاخود تعدیلاً تصدیق ایدمکله قایص قانونیه من
علی الدوام اکمال ایدیلیر.

بواحتیاجی، عینله باب فتواده حس ایده کلشدر. بونك ایچون
باب فتوانك اتخاذ ایتدیکی مملکت، احتیاجات عصریه به موافق اولان
برقولی فقه حنفیه مفتابه اوله رق بوله مادیفی تقدیرده (مسائل مجتهد
فیهاده امیر المؤمنین هانکی قول اوزره عمل اولونمسی امر بویورر
ایسه اونکله عمل مقتضی اولور) قاعده سنه اتباعاً یا مذهب حنفیک
غیر مفتابه قوللری آراسنده و یاخود مذاهب اربعه نك دیگر اقسامنه
عائد قوللر میاننده بوله رق تصدیقی خلیفه به عرض ایتمکدر. محاکم
شرعیه نك باب فتواده بولونمسندن تولد ایدن بو طرز حرکت،
نه مشروطیته نه شریعت موافقدر. مشروطیته موافق دکلدر، چونکه
خلیفه نك هر اراده سی بر قانون مایه تنده اولدیفندن، بو طرز حرکتله،
مجلس تشریعی دن کچمه دن قانونلر تنظیم برمیدان آچیلش اولور.
شریعتده موافق دکلدر، چونکه ولایت افتا خلیفه ده اولما بوب
نصوصده در، نصوصک مفسر و مبلغلری ایسه مفتیلردر اجتهاد اجتهدی
نقض ایتدیکی ایچون خلیفه نك اراده سی هیچ برمقی بی شو صورتله
یاخود بو صورتله افتا ایتکه اجبار ایده من. امر اولوالامر، قانون
حکمند. اولدینی وقاضیلر خلیفه نك وکیللری موقضده بولونقلری
ایچون یالکز قاضیلر ایچون مطاعد. او حلاله؛ مسائل مجتهد فیهاده

جماعته موجود امتیازلر خارجنده برنوع (مجلس ملی) و (مشروطیت ملیه) حقاری ویرمکده بیله باس کورمه مشدی .

تشریح ایندیکمز نظریات اداره یه نك ضروری بر نتیجه می دیگر جماعتلر کی برده اسلام جماعتی تشکیل ایتمک اوله جقدی . محاکم شرعیه نك مشیخت اسلامیه به ربطی بوغایه نك برنجی آدیمی اولدینی کی جماعت اسلامیه لر تشکیلی حقنده کی پروژه لرده بونک ایکنجی آدیمی ایدی . جناب حقه جوق شکر که ، بالکز ادرنده تشکیل اولونان جماعت اسلامیه تشکیلاتی دیگر ولایتلره تطبیق ایدلدی . چونکه جماعتک سیاسی بر ماهیتی حائز برنوع نا تمام دولت اولدینی یوقاریکی تحلیللردن آکلاشیلدی . دولتمز ، اساساً خلیفه نك ریاستی آلتنده بر اسلام دولتی ایکن اونک قارشیننده جماعت نامیه بر ایکنجی اسلام دولتی اقامه ایتمه نك نه قدر بویوک محذورلری داعی اولدینی محتاج بیان دکلدرد . بونک ، ایکی تشکیلات اسلامیه آره سنده حصوله کثیره جکی تصادملردن باشقه بر بویوک تهلمکسی ده خارجی و داخلی قایتولاسیونلرک مشروعیتی کندی فعلمزله تصدیق و تأیید ایتمه مز و بناء علیه اونلرک دوامنه راضی اوله مز اوله جقدی . مع مافیه ، جماعت اسلامیه تشکیلاتی باطلماقله برابر اونک قدر مضر اولان دیگر برشی یا بلشدی . یعنی اسلام دینی داخلنده ، دولته تاند حق قضادن باشقه برده باب فتوایه تاند ایکنجی برحق قضا طانیلمشدی . دیمک که تعدد قضایی قبول ایتمک وامور دایمیه بی امور قضائیه دن تمیز و تفریق ایتمک اسلامیتک اساسانه موافق کلیوزدتی . احوالده ، اسلام دولتی اوتهدن بری بعضی آوروپا علماسنک ادا ایندیککی وجهله هیچ بر زمان عصری بر دولت ماهیتی آله مایه جق ، بناء علیه نه داخله ، نه ده

جماعتلر اوزرنده کی حق تفوقی نوعاً تأمین ایدیلش بولونیوردی .
 تنظیماتجیلرک بوبله بر نوع مختاریتی حائر جماعتلر قبول ایتمه سی
 کولاسربستی ادیان عهدنه سینه کوسردکلی احترامدن ایلری کلیوردی .
 بو هیئتلره جماعت دینی نامی ویردکلی کبی مختار بر اقلدقلی احکام
 حقوقیه نه ده (امور مذهبی) نسبه ایدیورلردی . کولاً قائله به عائد
 احکام قضایه امور حقوقیه دن دکلشده امور مذهبی دن ایملش !
 حال بوکه بوتون ارباب علم نظرنده (محکمی بر قوه مؤیده به مالک
 اولان قاعده لر) حقوقی قاعده لر دندر . قائله امورندن قاضینک حضورینه
 عرض ایدیلنه ، محکمه نک قوه مؤیده سینه احتیاج کوسرتمه بن جهتلر
 طبعی امور حقوقیه دن دکلدر . بونلر آراسنده افکار عامه نک قوه
 تأییدیه سینه استناد ایدنلر (اخلاقی) ، اخروی قوه مؤیده به مستند
 اولانلرکده (دینی) بر ماهیتی حائردر .

تنظیماتجیلر (مذهب) کله سنک مهیتدن استفاده ایدهرک بوتون
 بو ایشلره امور مذهبی نامی ویریورلردی . حال بوکه مذهب کله سی
 تمامیه فرانسجه Doctrine کله سنک مقابلدر . هر امامک مذهبی
 (فقهی بر دو قترین) ماهیتده در . بزم امور مذهبی دیدیکمز کبیلر
 حقنده فرانسلر affaires cultuelles تعبیری قوللانیلرلر و مذاهب
 نظارتی موقنده Ministère des cultes تعبیری استعمال ایدرلر .
 culte کله سنک مقابلی (عبادت) اولدیضه کوره بوتعیرلرک دوزرو
 ترجمه لری (امور تعبدیه) و (عبادات نظارتی) اولقی لازم کلیر .
 امور تعبدیه تمامیه امور دینییه معناسه در . او حالده سربستی ادیان ،
 امور تعبدیه نک یعنی امور دینییه نک حریتی دیمکدر . بونک تأمین
 ایچون ، تعبدی زمره لردن سیاسی جماعتلر تشکیل ایدهرک اولنره
 حقوق امتیازلر ویرمک ایجاب ایتمز . حال بوکه عالی پاشا ، ارمنی

ایتمک کفایت، ایدر . بو نیپور (جماعت) کله سیله (امور مذهبی)
 ترکیبدر . جماعت کله سنک مدلولی آکلامق ایچون بزده کی جماعتلرک
 آوروپا دولترلنده کی مناظرلرینه باقم : مثلا ، فرانسه ده پروتستان
 موسوی کلیساری ، پارسده روس و آمریکان قولونیلری وار . فقط ،
 نه بولکلسار ، نه ده بوقولونیلر بزده کی یرلی یاخود اجنبی جماعتلرینه
 بکزه مز . بزده کی یرلی واجنبی جماعتلرک حق قضاری ، امتیازات
 حقوقیه لری ؟ ولایت ماملری موجود اولدینی حالده فرانسه ده یاخود
 پارسده موجودیتنی ذکر ایتدیکمز کلیسا یاخود قولونیلرک بوقیلدن
 هیچ بر حقاری ، هیچ رامتیا لری یوقدر . فرانسه ده کی علی العموم
 پروتستانلر و موسولر ، روسلر و آمریکانلر بوتون مناسبات حقوقیه لرده
 منحصر آ فرانسه دولتنک ولایت قضائیه سنه تابعدر . مع مافیه بو حال
 فرانسه ، یاخود آوروپا به منحصر اولما بوب ژاپونیا کی عصری بر
 دولت ماهیتی آلا ن بوتون مدنی ملتله شاملدر .

یوقاریکی ایضا حاکدن آکلاشیلدی که عصری بر دولته جماعت
 ماهیتی حائر هیئرلر یوقدر و اوله ماز . بونلرک با خدمت همومیلر
 یاخود جمعیت خصوصیه لر حاله افراخی حقوق عامه ایجاباتلنددر ؛
 مع مافیه ، تنظیماتجیلر بویله دوشونمه دیلر . اولره کوره ، عثمانلی دولتی
 فردلردن مرکب بر هیئت دکل ، جماعتلردن مرکب بر متحده ماهیتده در .
 یرلی واجنبی جماعتلر آراسنده برده ، خلیفه نک ریاست دینه می آلتنده
 بر جماعت اسلامییه تصور ایتدکلری ایچون بویله بر (جماعتلر قوفه -
 دراسیونی) کندیلرینه غایت معقول کوزونیوردی . سلطان بو
 قوفه دراسیونک (سوزدهن) ی اوله حق ، خلیفه ایله برابر بطریقار
 وسفیرلر اونک (واسال) لری حکمنده بولونه جقدی . سلطان عینی
 زمانه خلافت صفتنی ده حائر اولدینی ایچون جماعت اسلامییه نک دیگر

بالمکس: دولتمزی عصری بر دولت اولمقدن ده ممکن اولدینی قدر
اوزاقلاشدیرمشلردر .

عصری دولتک اساسی، ملککنده کی بوتون تشکیلاتلری یا خدمت
عمومیه Service public یا خود جمعیت خصوصیه association privée
حاله کتیره دک جمله منی قانونی رابطه لرله کندی مقایزه سنه ربط
ایتمکدر .

خدمت عمومیله لر دولتک رسمی دائره لری حکمنده اولوب ،
جمعیت خصوصیه لر ایسه دولتک قانونه تبعاً و اونک مساعده رسمیه سیله
تشکیل ایتیش هیئر اولدینی ایچون، وجودلری دولتک ولایت عامه منی
تحدید و تقید ایده من. بر دولت، بو غایه نی استهداف ایتدینی تقدیرده
ملککنده کی هر تشکیلات یا واش یا واش فردلری اوزرنده بر نوع
ولایت عامه تأسیس ایده دک فعللاً بر دولت ماهیته استحاله ایدر .
بر تشکیلاتنده ولایت عامه نک موجود اولوب اولمادیغنی کوسترن اجتماعی
میار ، حق قضادر. هانکی زمره نک حق قضایی وار ایسه، اونک
عینی زمانده بر ولایت عامه منی و بناء علیه بر دولت ماهیتی وار دیمککدر.
تنظیمندن مقدم، سفارتخانه لرده و بطریقخانه لرده حق قضا و بناء علیه
بر نوع دولت ماهیتی موجود ایدی . بو قدیم بدعتلرک تأسیسی
مسئولیتی تنظیمات رجانه عطف ایتک دوعرو اوله ماز . راقصا ،
تنظیماتجیلر بو مرضی مؤسسه لری بالذات ایجاد ایتدیلر، فقط، بونلری
مشروع و مقبول کوره دک بر عینقده اسلاملر ایچون ایجاد و تطبیق
ایتدیلر و بو صورته ، تخفیف یا خود ازاله لرینه جالیشه جقلری یرده
قویه و ادامه سنه اقدام ایتیش اولدیلر .

تنظیماتجیلرک نظریات اداریه سنه فوذایده بیلمک ایچون، اصطلاحات
اداریه عدادینه ادخال ایتدکلی ایکی تمیرک مدلولنی تحلیل و تعمیق

افرادى دنيوى بر قوه مؤيده ايله ترهيب اينديكى كورونجه اخروى قوه مؤيده يي واواش واواش اونومغه باشلامشدر. چونكه اقامقامى ده قضا ايشاريله اشتغال واعلامات قضائيه نك تصديق مسئوليتى درعهده اينجه شريعتك والكر احكام قضائيه دن عبارت اولدنى ظنى حاصل اولمى طيعدر. تعدد قضا، احكام دياتك سلامتني اخلاص اينديكى كې خلافت ايله سلطنتي برى برندن آبرى ايكي قوت كې كوسزدېكندن عادتاً مملكتنمزد ايكى نوع حكومت اسلاميه نك موجود اولدنى ظنى حاصل ايتمشدر. بونلك توسيعه بونلردن برى حكومت جسمانيه ، ديكرى حكومت روحانيه كې تلقى ايدنلر، اسلاميتي ده قاتوليكك كې ايكي حكومتلى بردين ظن ايله نلر آز دكلدر .

ايسته تنظيمچيلرك يوقا ريده بيان اينديكمز خطالى اجتهدلري بوكې باطل تلقيلري دوغوره رق دولتمزى واواش واواش اسلامى بر دولت حالتدن چيقارمشدر. كله جك مقاله ده ده تنظيمچيلرك عثمانلى عصرى بر دولت وضعيتدن نه صورتله ده اجوق اوزاقلاشد بر دقلربى ايضاح ايده جكر .

(طنين ، ۳۰ ايلول ۱۳۲۲)

— ۸ —

كچن مقاله ده، تنظيمچيلرك عثمانلى ، (اسلامى دولت) اساتندن نه صورتله اوزاقلاشد بردينغ، شريح ايتمشدك . عجباً ، بو حركتي اختيار ايتلري، دولتمزى عصرى بر دولت حاله كتيرمكه چالشمه لرندىمى اعجاب ايتمشدر؟ آئنده كى ايضاحاتدن آكلانيله جنى وجهله، تنظيمچيلر،

مال منقوم اولدینی قبوله سوق ایدیور . فقط، قضای اسلامک
بونی قبوله مجبور اولمسی، دیانت اسلامیه‌نکده قبول اضطرارنده
بولونمسی اقتضای ایتدیرمز .

افتا ایله قضایی عینی مقامده برلشدیرمک و محاکم شرعیه اعلاماتی
فتوا امانته تصدیق ایتدیرمک قضاء تجویز ایدیلن شیلرک دیانه ده
جائز اولدینی ذهابی تولید ایدیور. بوزهابک دیانت و اخلاق نقطه
نظرندن نه قدر مضر اولدینی ایضاحدن وارسته‌در. اسلامیت بوتون
معالی اخلاقیه‌سی احکام دیانیه‌سند کوسرمشدر. احکام قضاییه هر
دورک ایجاب ایتدیردیکی بر طاقم مسامحات دینه‌در. (بغت بالخیفه
السمحا) بویوران حضرت پیغمبر خفیلکه احکام دیانیه‌یی
وسبخلکه‌ده مسامحات قضاییه‌یی مراد بویورمشلدر .

خفیلر مفتینک بیان ایتدیکی احکام دیانیه دائره‌سند حرکت
ایدنلر، مسامحه‌جیلر ایسه قاضینک مساعدات ضمیمه‌سندن استفاده
ایدنلردر. متصوفه برنجیلره اهل عزیمت، ایکنجیلره اهل رخصت
ناملرینی ویرر. مثلاً، مرور زمانله حق دعوی ساقط اولور ، فقط
حق ساقط اولماز .

اهل رخصت بومساعده قضاییه‌دن استفاده ایده‌رک مرور زمانه
اوضه‌امش بورجلرینی ویرمکدن امتناع ایدر. حال بوکه اهل عزیمت
مفتینک مابه‌التقوانی امر ایدن فتواسنه امتثال ایده‌رک بویله بربورجی
اعطایه شتاپان اولور . برملته اخلاقک حقوقدن عبارت عدولنمی
ناصل برتردی، مضوی ایسه دیانتله قضانک عینی ماهیته تلقی ایدلمسوده
عینی تدنی اخلاقی‌یی اراده ایدر .

ایشته محاکم شرعیه‌نک مشیخته ربطی دیانت نقطه نظرندن بومولم
نتیجه‌یی حصوله کتیرمشدر. عامه ناس قاضیلرکی مشیخت اسلامیه‌نکده

فقهیه نك دیانی و قضائی ناملریله ایکی قسمی حاوی اولامسی و مفتیلر احکام دیانیه نك حبه^۱ لله بملغلی اولدینی حالده قابضیلر احکام قضائیه نك اجرانسه حسب الوکاله مأمور بولونمهلریدر .

احکام دیانیه قوه مؤیده سی منحصر آ اخروی اولان تکالیف دینیهدر ، احکام قضائیه ایسه دنیوی بر قوه مؤیده یه مالک اولان تکالیف دینیهدر . بناءً علیه احکام قضائیه ، (دینی احکام) جنس نك داخلنده ایسه ده (دیانی احکام) نوع نك خارجنده مستقل بر نوعدر . احکام قضائیه بو کونکی اصطلاحه کوره حقوق نامی و بر دیکمز قاعده لردر . او حالده اسلامیه ده ، حقوق احکام دینیهدن معدود ایسه ده احکام دیانیهدن معدود دکلدرد . احکام دینیه اساساً بر در ، فقط قوه مؤیده لرك دنیوی و اخروی ناملریله ایکی نوعی بولونمسی بوا حکامی ضروری اوله رق ایکی نوعه آیرمشدرد . قاضی دنیوی بر نظام و انتظامك تأسیسی و علی العموم اجتماعی احتیاجلرك تأمین و وظیفه سیله مکلف اولدینی ایچون حیاتك هر درلو ایجاباتی نظر دقه آلفه مجبوردر . بوندن دو لاییدر که دیانه^۲ جائز اولمایان بر چوق ایشلری قاضی بالذات اجرایه یا خود باشغلرلی طرفدن اجرانی قبوله مضطر قالمشدر . مثلاً قاض آلف دیانه^۳ هیچ بر صورتله جائز اولمایان بر فعلدر . چونکه نظر دیاننده بوتون مسلمانلر قارده ش اولوب قارده شك قارده شدن قاض آلفه سی هر ملتك اخلاقه کوره معیوبدر . دیانه^۴ قطعاً جائز اولمایان بوفعلی قاضی ضرورات اجتماعیه نك اجباریله بالفعل اجر ایتمکه مجبور قالمش ، یعنی ایتمك تقو دینی ربیع ملزم اصولیله قاضیه ویرمکه مضطر اولمشدر . بونك کبی (لاوضیه للوارث) منطوقجه وارده وصیت ایتمك جائز دکل ایکن قاضی بوکاده نفی ملك طریقله بر نوع مساعدۀ ضمنیه کب ستمکده در . بو کونکی ایجابات قضائیه مکراتك

تنظيماً بچيرك ايكنجه خطاسى ده ايكي نوع حق قضاىك موجوديتى
 زعم ايتمه لر بدر . اونلره كوره ، خلافت ايله سلطنت برزائده مجتمع ،
 فقط برى برندن آيرى ايكي مستقل قوت اولدينى كجي خلافتك باشقه
 حق قضاى ، سلطتك باشقه حق قضاى اولوب برنجيسى خلافتك
 وكيلى اولان مشيخته ، ايكنجيسى ده سلطتك وكيلى اولان صدارته
 مودوع اولق لازم كلير . بونظريه يه استناد آدر كه ۱۲۵۲ تاريخده
 قاضىكرلى و استانبول قاضينى باب مشيخته نقل ايتديلر . قضاة
 شرعيه قاضىكرلره مربوط بولوندينى ايچون بونلرك اورايه انتقاليله
 باب مشيخت قاضيلرك مرجع رسمىي حكمة بگجدي . حالبوكه
 بوتاريخه قدر قاضىكرلر و على العموم قاضيلر صدر اعظمه مربوط
 ايدى . چونكه اسلامته ايكي نوع حق قضا موجود اولماديكى كجي افتا
 وقضا صفتلرى ده عيني ذائده اجتماع ايدمه مژدى . حق قضا منحصر آ
 خليفه يه عائد اولوب خليفه نك و كل مطلقى ده منحصر آ صدر اعظم ايدى .
 قاضيلر خليفه نك و كيللرى اولوب اونك نامنه اجراى قضا ايلدكلرى
 ايچون وكيلى مطلقى طرفندن انتخاب واتها اولونه رق كنديسى جانبندن
 تعيين ايديلرلردى . مفتيلره كلنجه ، بونلر قاضيلر كجي خليفه نك مأمورلى
 اولمايوب اوامر اللهيه نك مبلغلى ايديلر . بناءً عليه موقعلى فايت
 حالى اولوب دنىوى هيچ برآمرك مأمورى اوله مازلردى . بر ذائده
 عيني زمانده افتا ايله قضا اجتماع ايتديكى كجي امام اعظم حضرت تاريله
 زنيلى على اقتدى مفتيك مقامنده قاضى القضائلى و قاضىكرلك
 مقامنه كچمى قبول ايتمه مشلردى . بومثالر مقام افتانك نظر اسلامده
 نه قدر حالى و مقدس اولدينى اراائه كافيدر .

مفتى ايله قاضينك ايكيسى ده احكام فقهيى رهبر اتخاذا ايتدكلرى
 حالده آرارلنده كى بوتفاوت قيمتك سبي ندر ؟ بونك سبي احكام

آخره ، عصرى بردولتك عینی زمانده اسلامى بر دولت اساسانه
استاد ایده بيله جكنى قبول ايتك مجبور بتمده قالير . لكن ، مع التأسف
تجدد يولنده ايلك آديملرى آتان تنظيماتچيلر بوسورتله دوشونمه مشلر ،
بو يولده حركت ائتمه مشلردى . اونلر ، عثمانلىنى عصرى بر دولت
حاله قويغه چالشمشلر ، فقط ياكلىش اجتهادلريله دولتى دها جوق
غير عضوى برحاله كتير دكلرى كې اسلامى دولت شكندن ده بوس
بوتون چيقار مشلردى . بناءً عليه اتحاد وترقى ، تجدد يولنده سلفى
اولان تنظيمات جربانك كور كورينه بر معقبى اولمق دكل ، بلكه اونك
خطا لرئى آرايوب بولمقله دوشرى يولك زرده اولديغنى ميدانه
چيقارمق وظيفه سيله مكلفدى . تنظيماتچيلرك برنجى خطاسى ، خلافت
اسلاميه ايله دولت اسلاميه نك آبرى آبرى شيلر اولديغنه ذاهب
اولملايدر . حال بوكه اسلاميته ، خليفه ، دولتك رياست سياسيه سنى
حائز اولان ذات اولوب خلافت تشكىلاتى دولت تشكىلاتندن عبارتدر .
سلطنت ، امام ماوردينك (احكام سلطانيه سى) ندن آكلا شيلديغى
وجهله خلافتك صفت حكمرانيه سى (Souveraineté) اولوب قطعياً
اوندن آبرى برشى دكلدر . سلطان (Souverain) معاسنه اولوب
خليفه بالذات سلطاندر . بناءً عليه تنظيماتچيلرك ظن ايتديكى كې
خلافت ايله سلطنت عینی زانده اجتماع ايتمش برى برندن ابرى صفتلر
دكلدر . صدر اعظم ، خلافت مقامندن مستقل بر ماهيتى حائز ظن
اولونان سلطنت مقامنك وكيل مطلقى دكل ، بالذات خليفه نك وكيل
مطلقيدر وحامل بولونديغى مهر هايون خلفاى عباسيه زمانده ده
وزيرلره مودوع بولونان خاتم خلافتدر . خلافتى قاتوليكلكرك پاپالىق
مقامى كې روحانى بر رياسته تشبيه ايدمك شيخ الاسلامى بو مقامك
وكيل مطلقى ظن ايتك شرع شريف قطعه نظرندن قايت فاحش بر خطا در .

نظریاتده عینی مقدمه ایله باشلایان بوایکی حزب ، عملیاتده بوس بوتون مقضاد قیجه لره واصل اولیورلردی . بو حزبلردن برینه (آوروپا متصبلیری) ، دیکرینه (مدرسه متصبلیری) دییه بیلیرز . متصب آوروپاچیلره کوره ، مادام که اساسات اسلامییه مدنیت حاضره ایله استلاف ایدمه یه جک ، او حالده بواساساتی تمامیه ترک ترک ایدمه رک مادی و معنوی بوتون وارنغیزی آوروپا مدینته الطباق ایتدیرمه من لازم کلیر .

متصب مدرسه چیلر ایسه بونک عکسی دوشونیوردی: مادام که مدنیت عصریه نك اسلامی اساسلره استلافی ممکن دکلدر ، او حالده بومدنیتک بوتون عناصرندن تبری ایدمه رک عنعنات موجوده منزله اکتفا ایتمه من اقتضا ایدر . کورولیورکه بو حزبلرک ایکیمی ده اجتماعی شأیتدن اوزاق ، پک اوزاق بولونیورلر . ملتز نه مقدس دیتندن واز کچه بیلیر ، نه ده حیات عصریه نك ایجابات ضروریه سندن تجرد ایدمه بیلیر . مقتضای حکمت ، بوایکی نعمتدن برینی دیکرینه فدا ایتمک دکل ، بلکه اونلری بری بریله تألیفه چالیشمقدیر . ایشته ، اتحاد و ترقی قونفرمی ، بو حکیمانه مسلکی قبول ایتدیه رک بوسنه کی پروغرامی ایله تطبیقاته باشلامشدر .

سیاسی بفرقه نك وظیفه سی منتظم وقوتلی بر دولت تشکیلاتی میدان کتیرمکدر . اتحاد و ترقی فرقه سی بو عهدده بی شمار اتحاد ایدنجه دولت حقنده کی تلقیمی ده وضوح کسب ایش اولدی . آرتق ، بفرقه نك غایه سی عینی زمانده هم اسلامی ، هم ده عصری بر دولت تشکیله چالیشمقدن عبارت اوله بیلیر . چونکه مدنیت عصریه نك اسلامیتله قابل تألیف اولدیغنی قبول ایدن برهیت ، اسلامی بر دولتک عینی زمانده عصری بر دولت ماهیتی آله بیله جکنی ، یا خود تعیر

ایکې سنده دن بری بو هیئت مخصوصه نك فعالیتی حقنده کونلرجه چکلرینی یورمش اولان ددی قود بچیلار بیله بوتیجه قارشیسنده شایریش قالمش اولسلر کر کدر . چرنکه انسانك بویله برایش حقنده آیلرجه چکسنی یورمش اولماسی قدر آجینه جق بر حال دها تصور ایدیلهمز . بالطبع ملت عموماً وهپزده منفرداً شو تشبأتدن مادی ومضوی يك بویوك استفاده لر تأمین ایتدك ؛ فقط فکریمزجه اك بویوك استفاده مز بوندن آلاچمیز درسدن عبارت اولمالیدر : ددی قودی ببارکن چوق تائی ایتمك لازمدركه نتیجه ده بوش بر وهم اوفرده چکلریمز یورولمش ، اعصابمز کرلمش اولماسین !

(ملین ، ۲۹ ایلول ۱۲۲۲)

— ۷ —

بوسنه کی اتحاد وترقی قونفره سی ، اجرا ایتدیکی علمی مناقشه نتیجه سنده ، فرقه نك خصوصی رنگنی تشخیص ایتدیرن صمیمی بر قناعت اظهار ایتدی . بوقناعتك روحی ، اسلامیتله مدنیت عصریه نك تمامیه قابل اشتلاف اولدیغه اعتماد ایدر .

ملکترده اوتهدن بری بوقناعته مالک ذوات اکیک دکلدی . بونلرک باشنده نامق کال ایله جودت پاشایی ذکر ایده بیلیرز . فقط بوفکرک عکسه اینانان برزمره دم بوجود ایدی . بوزمره نك زعمه کوره ، اسلامیت هیچ برزمان مدنیت عصریه ایله اشتلاف و امتزاج ایدمه چکدی . غریبی شوراسیدرکه بوزمره ، بری برینک تمامیه ضدی اولان ایکی مباین حزبی محتویدر .

میدانه تماماً ملی بر سرمایه و ملی و بر اداره و نایه ایله بر قاج بویوک و قوتلی شرکتلر چیقیدنی کبی ایکی سنه دن بری مملکتک بوتون فعالیت اقتصادی سی غیر ملی اللردن ملی اللره انتقال ایله مشدر . بونک نه بویوک بر نتیجه اولدیغی آکلاتمایه چالیشق البت لزومسزدر .

قونفره ، یوتون و فعالیتی تقدیر و تصویب ایلدیکی صیراده نتیجه اعتباریله بر مسئله قارشیننده بولونمشدی : هیئت مخصوصه تجاریه نك مختلف و واسع معاملات و تشبثات نتیجه سنده تأمین ایتدیکی بر قاج یوز بیک لیرالق کارک نه اولاجی مسئله سی فی الحقیقه ، هیئت مخصوصه تجاریه نك مقصدی کرک شخصی ، کرک غیر شخصی هر هانکی صورتله بر کار تأمین ایتک دکل ، مملکت قارشی بر وظیفه ایضا ایله مکدی . وظیفه ایضا ایدلادکن سوکره اله کچن کار ایچون بر محل تخصیص بولمق لازم کلیوردی . ایشت بوراسنی ده هیئت مخصوصه تجاریه حل ایتش و رسماً کندیسنک حق اولان بوتنی ملی بر غایه خیره وقف ایتک مناسب اولاجی مطالعه سنده بولونمشدر . قونفره بو فکری مصیب بولدی و بر مدت مذاکره و مناقشه دن سوکره مهم بریکونه بالغ اولان تمتی متولیلری اوقاف ناظرلری اطلاق و ملی تشبثانده بولونه حق برهاتفه به سرمایه تشکیل ایله مک اوزره وقف ایتک قرار ویرمش و قرارک صورت اجرایی تقریر و تعیین ایچونده بر هیئت انتخاب ایتمشدر . بو هیئت کله جک قونفره به قدر بومعامله یی ایضا ایتدکن سوکره وظیفه سی اکمال ایله مش اولاجق و تمتعده درمیان ایدیلن شرط خیر دائره سنده تماماً وقفه کچمش بولونه جقدر .

ایشت ، هر صورتله ملتک خیر و منفعتی ایچون صرف ایدیلن بر فعالیت مشکورده نك نتیجه سی ده بوندن عبارتدر . بحث اوزرنده ده زباده سویله به جک دکلز . بالکز بیتیرکن شونی علاوه ایده لم که ،

هنوز اولامازدی. بناءً عليه قارئینمیزك بك ایی خاطر لایه جقلری وجهله بر طرفدن حكومت، دیگر طرفدن امانت مستحل بك چوق تدییرلره توسل ایتدیلسه ده اوزمان كاملاً غیرملی اللر ائده بولونان پیاسه یی بحراندن، خلقی دنیاك غیرطبیعی مضایقه سندن قورقارامدیله بوتون مضایقه لر شویله طورسون حتی استانبولك باشلیجه غداسی تشکیل ایدن اكك بیله بولونماز اولیوردی. قیصه بر قسب ایله ثابت اولدیكه اك مهم احتیاجاتی حكومتك ویا امانتك ویا خود مهرانکی معاون بر تشکیلاتك الی آئنده طوبیلاق ضروری ایدی وبو ضرورت دیگر بوتون آوروپا ملكتلرنده جریان ایدن احوال ایله بوسبوتون نظامر ایدیوردی. ایشته بوندن دولایی امانت استانبول هیئت مرکزیه سنك كرك شهر داخلنده کی تشکیلاتندن، كرك خارجهده بولاجقی معاونندن استفاده ایتك ایسته مشدر. بوصورتله تشکیلات خصوصیه سی بك ناتمام اولان امانت همان همان یكانه اوله رق بولاییلیدی و كندنجه اك امین واسطه عدا یتدیکی بوتشکیلاتدن استفاده یه قرار ویردی.

ایشته، هیئت مخصوصه تجاریه نك فعالیتی بویله بر ضرورتك نتیجه سیدر. بو هیئت در حال فعالیتنه باشلادی. و اوچكه اكك ایشی ایله اوفر اشدی. استانبولك بومسئله نقطه نظرندن بولوندینی حال كوز اوكنه كتییریلیرسه اكك خصوصنده ایکی سندن بری دوام ایدن فعالیتك نه درجه لرده شایان شكران اولدینی در حال نظامر ایدر. صوكره بو هیئتك واسطقی ایله اك مهمی شكر اولمق اوزره دهابر طاقم ایشلر كورولدی. بوكون خارجهده اوتوز غمروشه صاتیلیركن ولوكه نفوس باشنه آیده یوز درهم اولسون، طقوز غمروشه شكر المقی خلیجه بویوك برایشدر. صرف بو هیئتك فعالیتی سایه سنده بر طاقم حوایج بك ایی دینه جك بر صورتده تأمین ایدلمش اولدقدن باشقه

ایچون اوزون بر دوره صلح تصور ایده رک اوکا کوره چالیشمایه قرار ویرمشدی ؛ بناءً علیه آوروپا بحرانی قارشینه بک ناکهانی بر حادنه اوله رق چیقوردی ؛ ثانیاً واکمهی ، مملکتزک بوکی بحرانلره قارشو وجوده کتیرلمش تأسیسات وتشکیلاتدن کلیاً محرومیتی کیفیتیکه بونک نه درجده مهم اولدینی ایکی بوجوق سنه یه یاقلاشان بر حرب دورنده بک فضلہ تجربه ایتدک. باشقه مملکتلرده سفربرک ساده اردولره منحصر قالمیور ؛ مملکتک مادی ومعنوی بوتون قوتلری سفربرحاله وضع ایدلدیکی بر صیرده فعالیت ملیه یی ترکیب ایدن عضولردن مرهانکی بریسی حرب مناسبتله معطل قاله جق اولورسه درحال اونک یرینه باشقه بر مؤسسه، باشقه بر تشکیلات اقامه ایدیلویوریور. بناءً علیه سفربرک وحرب بزدن فوق العاده بر غیرت، بالخاصه مثبت و عملی بر فعالیت ایسته یوردی. کمال ممنونیتله کوریورزکه حکومتکده ایلک آکلادینی حقیقت بو اولمشدر.

سفربرک اوزرینه حکومتک الکچوق مشغول اوله جفی مسئله لردن بریده استانبولک اعاشه سی مسئله سی ایدی. اگرچه المزده بول وارداتلی، متظم تشکیلاتلی بر شهراماتی یولوتمش اولسیدی بو، اوقدر بویوک بر فائده دکلدی؛ فقط استانبولک قوصقوجه برشهره ایفاسیله مکلف اولدینی الک بسیط وابتدائی وظیفه لرینی بیله حقیقه ایفا ایده بیله جک برحاله بولونیمان امانتدن بیک درلو مشکلات ایچنده بولونان شهرک اعاشه سی بکله مک البت انصافمز لقدی. بونک ایچون ساده تنظیمات وترمیمات ایشلری، فرون معاینه لری، سوقاق پلانلری ایله، اوده ناعلم برصورتده، اوضراشان بر شهراماتی دکل، تجارت واقتصادیات ساحه سنده اوزون تجربه لره، جدی وقوفه وبالخاصه مکمل تشکیلاته مالک بر امانت لازمدی ومع التأسف بوده بزده یوقدی، چونکه

شیمدی به قدر پائش اولدینی و جهله ، حقیقه عیله اوغراشمق دیمکده . بناءً علیه بده خصوصیت ، مسئله سنی نظر دفته آلمق زمانی آرتق تماماً گلشدی و ایسته بده اتحاد و ترقی پروغرامنه ادخال ایدلمشدر . بونک نه صورتله تطبیق ایدیه جکی ایسه بالآخره خل ایدیه جک بر مسئله در .

بومسئله لر قونفرمه ده موضوع بحث اولدینی صیراده اعضا ، سنه لردن بری ایدیلن تجربه لری کوز اوکنده طوته رق ، باییلانجق شیرک اهمیتنی بک کوزل تقدیر ایلدکلری ایچون فکری ، بلاتردد نصوب ایدیورلردی . وقوع بولان بر قاج منفرد اغراض ، آنجق بوفکرلرک استقامتمنده کی مشکلاته منحصر قالشدی . بودجه مسئله سنه و تشکیلاتک آتی برتبدله اوغرامسی یوزندن معاملات عمومیه ده حصوله کله جک تذبذب کی احتمالانه دار بولونان اندیشه لرده طلعت بک اقدی طرفندی ویریلن قیسه ایضاحات ایله آکلاشلمشدر . مثلاً ولایتلرک عددلری چوغالمقله بودجه بوندن بک آز متأز اولایلیر ، چونکه اوزمان بوکون موجود اولان ولایتلرده کی وسعت تشکیلات البت علی طاله ابقا ایدیه جک دکلدر . معاملاتده کی تذبذب و تشوشه کلنجه ، بده یکی تشکیلاتک تدریجی و آکثولی بر صورتده تطبیق ایدلمسی سایه سنده بک قولای بر طرف ایدیه بیله جکلدر . بناءً علیه بو کی اندیشه لرده محل بوقدر . قونفره بو مسئله حقنده نصوب قرارینی ویریرکن بالخاصه « قومون » تشکیلاتنه فضله جه اهمیت ویرلمسی و بوکا ممکن مرتبه سرعتله باشلانسی آرزوسنی اظهار اچتمشدی . طلعت بک اقدی ، حکومتمکده بو آرزوده بولوندیغنی و شیمدی به قدر بو خصوصده بک اساسی و درین تتبعات و تدقیقات پائش اولدیغنی سوبلیدی . دیمک اولیورکه اتحاد و ترقی قونفره می بوسنه تشکیلات ملکیه من نقطه نظرندنده بک فائده لی قرارلر اتخاذ ایله مشدر .

بواقعه نظر نأمین ایدیله جک استفاده حقیقه مهم اولاجقدر .
 ذاتاً بر زماندن بری حکومتک ، بواغیه دوغری بالواسطه وقت وقت
 یکی برآدیم آتمقده اولدینی ده کوردولیوردی . مستقل سنجاقلرک
 کوندن کونه آتمقده اولسی، هپ بودوشونجه نك محصولدر . واقعا
 آئیده یاییلاق تشکیلانه کوره ولایتلرک مقدارلرینی و حدودلرینی
 شیمیدن تعین ایتک ممکن دکلده صوک زمانلرده تشکیل ایدلش
 اولان مستقل متصرفلقلر بویاییلاق تشکیلات ایچون برر نمونه
 اوله رق قبول ایدیله بیلیر .

بزده کی ناحیه تشکیلاتنکه قومون ، شکله افرانغی حقده کی
 قصور ایسه جداً مهمدر . بوسورتله تشکیلات ملکیه نك هییره لرینی
 تشکیل ایدن ناحیه لره برحیات ویرلش اولاجقدر . ناحیه لر یاواش
 یاواش کندی کندیلرینی اداره یه دوغری یورویه جکلر، وارقلرینی
 حس ایده جکلر ، کندی خیر و منفعلرینی تقدیره باشلایه جقلر و کندی
 کندیلرینه تشبثانه کیریشه بیله جکلر دره . واقعا بوشکیلات در حال بوتون
 فائده لرینی کوستره جک دکلدر ؛ لکن حکومتک آیلردن بری دوام
 ایدن تبعات و تدقیقات ایله وضع ایتدیکی اساسلر، برر برر، تدریجی
 و تکاملی بر صورتده تطبیق ایدلمک باشلانجه اداره ملکیه مزده یکی بر
 حیات جانلانجه جق، بنیه جمیتک هییره لری دیمک اولان کویلر بو کونکی
 اویوشوقلقدن قورتولش اولاجقدر .

بو بجنده شوراسنی ده اونو تمیه لمنکه پروغرامه ادخال ایدیلن ماده،
 عینی زمانده ممالک عثمانیه نك بعض حوالیسی ایچون برده خصوصیت
 اداره اساسی قبول ایتشد . بونکده اهمیتی نظرلردن قاجاماز :
 اقلیملری و حیاتلری اعتباریه آرالرنده دنیار قدر فرق بولونان مختلف
 حوالی بی عینی طرز و عینی قانون و تشکیلات ایله اداره یه قالدیشمق،

اداره ولایات قانون موقتی هنوز پارلمنتو جه تدقیق ایدله مش اولدینی
 کبی هر حالده احتیاجلر منری تطمین ایدله جك درجده دکلدی . بناءً
 علیه اداره ولایات مسئله منی صورت قطعیده حل ایدر کن اداره منرك
 محتاج اصلاح اولان بوتون نقطه لرینی در پیش الملک لازم کلیوردی .
 ایشته بومقصدله اتحاد و ترقی مجلس عمومیسی بوسنه کی قونفره به مهم بر
 تکلیفده بولونمش و قونفرده . بوتکلیف اوزرینه دائره لرینی کوجولتمک
 صورتیله بولنرك عدد لرینی چوغالتمق ، آرایردن متصرفلقلری
 حذف ایتمکله برابر بوتون مدنی مملکتلرده مرعی اولان « قومون »
 تشکیلاتی بزمده ادخال ایله ملک اوزره یکی بر تشکیلات بایلمسی
 قبول ایتمشدر .

شو حالده اتحاد و ترقی پروگرامنه ادخال ایدیلن بویکی ماده
 موجبنجه اتحاد و ترقی حکومتی تشکیلات اداریه مزده بویوک تعدیلاتی
 محتوی یکی بر قانون یا باحق دیمکدر . تشکیلاتک اساسی ایکی نقطهده
 خلاصه ایتمک قابلدیر : متصرفلقلرك لغوی و ولایت حدود لرینک
 دارالتمسی صورتیله مقدار لرینک چوغالتمق و عینی زمانده عضویت
 اداریه منرك حبیبه منی تشکیل ایدن ناحیه لرده « قومون » اساسنک
 قبول ایدلمسی .

بلا ترداد هر کس طرفدن تسلیم اولنور که هر ایکی فکرده بویوک
 برقیمنی حائزدر . بویکونکی تشکیلات مزده اداره ایشلری او قدر اوزون
 بر تسلسل ایچنده بولونیور که مرکزدن منتهای دوضری کیدن فکرلرك
 بوللرده یا بوسبوتون طاقیلوب قالسی ، یا خود بوسبوتون باشقه شکلله
 کیرمسی هر کون وقوعه کلن احوال دندر . ولایتلرك عدد لرینی چوغالتمق ،
 حدود لرینی دارالتمق صورتیله و آرایردن سنجاقلری حذف ایتمکله

دوری اساسی پروغرامه ادخال قلمشدر. ذاتاً حال حاضرده اوقاف نظارتك ايسيله مكاف بولونديني وظائف او قدر چوقدر وبونلر اوقدر بويوك همت ومصرفه عرض اقتدار ايدىوركه بو وظائف اساسيه بر طرفده دوروركى اوتودن مكتب اداره سيله اوغراشمق نظارت نقطه نظرئندن ده دوغرى بر شي دكلدى . بناء عليه مكتبلر اوقاف نظارتندن آلتفله نظارتك وظائف اساسيه سيله ده جدي بر صورتده اشتغال ايتموده بر درجه ده تسهيل ايدلش ديمكدر . ايلروده اوقاف نظارتى آرزو ايدلديكي درجه ده تكمل ايدر ، الله بولونان واردات فوق العاده آرتار ووظائف اساسيه سي تماماً ايفا ايتدكن صوكره كرى به سائر بر جوق ثبثات خيريه به تخصيص ايديله جك درجه لوده منابع قابليه اوزمان بو مسئله تكرار ميدانه چيقاريلير و بالطبع بودفعه ده اساسلى ، ده منطق بر صورت لسويه بولونور . شيمدليك مكتبلر مسئله سي بو طرزده حل ايتمكه ايبي طرفلى بر قائده تأمين ايدلش بولونمقده در .

*
* *

(طين ، ۲۰ ايلول ۱۳۳۲)

— ۵ —

اتحاد وترقى قونفره سنك اتخاذا ايلديكي مقرراتدن برى ده ولايت تشكيلاتمرك تعديلنه و « قومون » تشكيلاتمرك قبولنه دائر پروغرامه يكي بر ماده علاوه سي خصوصيدر .

ولايت تشكيلاتمرك حال حاضرى ، احتياجات اداره مى تطين ايدم جك درجه ده دكلدى . بومقصدله برقاج سنه اول باپلش اولان

طرفدن آجیلاجق مکتلرک معارف نظارتی پروگراملرینه تابع اولاجقیزی حقده بر قاتون بیله پایلمش اولسه حقوق اساسیه نقطه نظرندن غیرطبیعی اولان بویله بر قاتون ایله دخی محذورک اوکنی آلمایه امکان یوقدر .

کورولورکه بحث بورایه کلنجه اورتیره اوقاف نظارتک موقی مسئلهسی جیقور . فی الحقیقه مردولت تشکیلاتنده بویله بر نظارت یوقدروبوندن دولاییده نظارتک بودجهسی دولت بودجهسندن آیریدر . بناء علیه مکتب مسئلهسک الدوغری صورت حلی اوقاف نظارتک موقی تعیین نقطهسند بولق لازم کابر . بو تقدیرده اوقاف نظارتی بر مؤسسه خیریة اسلامیة عدایده رک کندیسند بوصفته حائر اولدینی مکتب آجق حققی ابقا ایتک وبوکا مقابل اونک دولت تشکیلاتنده فضولی اوله رق آلدینی حق استرداد ایله مک ایجاب ایدردی . فقط ، مسئلهی بوصورتله حله تشبث ایتک شیمدیلک جائز کوروله مزیدی ؛ چونکه اوقافک اهمیتی میدانده بولسدینی جهته تشکیلاتنده بویله اساسی بر انقلاب بایمقله بو مؤسسه اسلامیة نک زیاده بیله متضرر اولسی احتمالی پلک جوقدی . بناء علیه نظارتک موقی مسئلهسی علی حاله براقق وبوندن متولد مکاتب عمومی کبی ایشلریده موقت بر شکله حل ایله مک جهتی ترجیح ایدلمشدر .

تدقیقات ایله آکلاشلدی که ایکی نوع اوقاف مکتبی واردر . بر قسمی دوغربدن دوغری به متولیلری طرفدن اداره اولئانلر ، دیگر قسمی ده معین وقفلری اولیوب اوقاف نظارتجه مختلط واردات و صرف بر مقصد خیر ایله آچلمش بولونانلر . ایشته بو ایکی نوع مکاتب عمومی دن برنجیلری تماماً مکاتب خصوصیه اوصافی حائر بولونمق اعتباریله علی حاله براقلمش ، دیگرلرینک ایسه معارف نظارته

مانع در . استطراداً شوراسی سوبله لم که مسئله « مکاتب عمومی »
دیفیلن مکتبه عائد در . مسلک مکتبری بالطبع بوبحث خارجنده قالیر .

بو مسئله ذهنی الی زباده اشغال ایدن جهت شودر : اوقاف
نظارتی بر شخصیت معنویه یی حائر اولمق و مقصد تأسیسی ده صرف
بر مؤسسه خیریه دن عبارت بولونمق اعتباریه مکاتب خصوصیه شرائطی
آلنده مکتب آچق حقنی نیچون حائر اولماسین ؟ فی الحقیقه دعوا
بوشکلده وضع ایدلدیکی تقدیرده ایلک نظرده اوقاف نظارتیه حق
ویرمه مک قابل دکلدر . زیرا حد ذاتنده بر مؤسسه خیریه اسلامییه
دیمک اولان اوقاف نظارتی ، مکاتب خصوصیه نک تابع اولدینی
شرائط دائره منده ایستدیکی قدر مکتب آچق حقنه مالک اولمق
ایجاب ایدر . حالبوکه ، قیسه بر محاکمه بونظریه نک پاکشلفنی
اثباته کافیدر : اوقاف نظارتنک بر مؤسسه خیریه اسلامییه صفی
ایله ایستدیکی قدر خصوصی مکتب آچایلیمی ایچون اول امرده
صفتنک حقیله تعین ایتیمی ، یعنی بر مؤسسه خیریه اسلامییه دن باشقه
برشی اولامامسی لازم کلیر . حالبوکه اوقاف ، حال حاضرده
« نظارت » مقامی اوله رق طائمه قده ودولت تشکیلاتی آراسنده اخذ
موقع ایله مش بولنمقده در . بواعتبار ایله آرتق کندهمی ایچون مکاتب
خصوصیه طرزنده مکتب آچایه امکان یوقدر . زیرا ، مکاتب
خصوصیه ، بر طاقم تشبثات خصوصیه ایله تأسیس ایدیلن مکتبردرکه
بونلر هر صورتله معارف نظارتنک قفتیش و مراقبه می آلنده
بولونورلر . اوقاف مکتبرینی ایسه پویه بر قفتیش و مراقبه آلتنه
آلمایه امکان یوقدر ؛ چونکه دولت تشکیلاتی نه معارف نظارتیه
اوقاف نظارتی قفتیش حقنی و رمش ، نه ده اوقاف نظارتیه معارفی
مراقبه صلاحیتنی بخش ایله مشدر . بناءً علیه حتی اوقاف نظارتی

(ملین ، ۲۴ اپریل ۱۹۳۲)

— ۴ —

قونفره نك اشتغال ابتدیی مسئلہ لردن بری دہ اوقاف نظارتی طرفدن اداره ایدیلن مكاتب عمومیه نك معارف نظارتہ دوری کیفیتی ایدی . حد ذاتہ پك دہ مهم كورونمیهن بو مسئلہ ، اساس اعتباریلہ حلندہ دہا زیادہ اہمالہ مساعده امكانی بولمیان ایشلردن بریدی . چونکہ اوتہ دن بری تربیہ واداره مسئلہ لرنده پرنسیپہ قارشى كوستریلن رعایتسزلكك نتیجہ طبعیہ سی اولان بوكونكى وضیت ، یارین دہا زیادہ كسب جسامت و اہمیت ایدہ جك وبالطبع اوزمان حال دہا مشكل اولاجقدی .

مسئلہ بیطدر : مملكتہ ایكى نظارت و آركہ بربریلہ تشریک مساعی ایتمكسزین معارف عمومیه ایشلریلہ اوضراشیور . اولاً معارف نظارتی ، ثانیاً اوقاف نظارتی . واقعا اوقاف نظارتك بو خصوصہ کی لبست اشتراكی شیمدیلك پك دار بر ساحه یه منحصر قالیورسده بونك یارین دہا زیادہ وسعت كسب ایتمیه جكنی تأمین احتمالی بو قدر . حالبوكه معارف عمومیه ایشلری ، صرف معارف نظارتك دائرة صلاحیتی داخلندہ بولنمسی لازم كلن بر مشغله در . بناءً علیہ كرك وحدت اداره پرنسیپ ، كرك وحدت تربیہ ضرورتی ، اوقاف نظارتك كندیسنه مخصوص بر مكاتب عمومیه تشكیلاتنه مالك اولماسه

اوزون اوزادی یه تدقیقات و مناقشاتدن سوکمه قونفره بوتکلیفی قبول ابتدی و شیمدی اویله ظن ایدیورز که دها دوضری بر طرز تشکل آلان مجلس هموی بوندن بویله هراون بش کونده بر اجتماع ایدرک ایفاسیله مکلف اولدیفی وظیفه دهه دهه فضله بر موفقیّت کوستره جکدر .

شبهه سز ، بو تعدیلدن دولایي ممنون اولمق لازمدر . ممنونیتده فرقه منسوبلری قدر خارجهده بولوناندرده علاقه داردرلر ؛ چونکه مملکتک یکانه تشکیلاتی دیمک اولان اتحاد و ترقی، کورمک ایستدیکی وظیفه نك ایفاسی ایچون هر تجربه دن استفاده ایدیور و بالخاصه کندی کندیسنی اصلاح خصوصنده بویوک بر دقت و اهتمام ابراز ایلور . اکر ایشلرمز ای کیتمزسه امین اولمالی یزکه بو حسن نیت قصاصندن، باخود منحصراً انسانلرلقدن دکل ، بلکه ده تشکیلاتلرلغمزدن وبالخاصه سیاست سیستمیزک بوزوقلفندن ایلری کلیر . کوریورزکه ۳۲۹ دن بری اتحاد و ترقی مملکتده یکانه تشکیلات وظیفه سنک کندیسنه توجه ایستدیکنی کوره دک بوقطه نظر دن چالیشمایه باشلامشدر . نظامنامه سنده بایدیفی بودفه کی تعدیلده اثبات ایدرکه اتحاد و ترقی ، اصلاحاته اک زهاده کندیسندن باشلامق ایجاب ایستدیکنی آکلامش و بویولده بایدیفی هر تجربه دن استفاده یه هنم ایتمشدر . ظاهرده پکده فوق العاده بر اهمیتی غیر حاز کی کورونن بوتعدیلک دلالت ایستدیکی مضا وبالخاصه بونک نتیجه اوزرنده اجرا ایلیمه جکی تأثیرجداً بویوکدر و مملکت بوندن دولاییده سادّه فرقه منسوبلریله دکل ، بوتون افرادله برلکده ممنون اولمالیدر: کندیسنی ایچون بویله جدی و اصولی بر تشکیلات یا پیامه چالیشان بر فرقه و ضن ایچون هر حاله خبرلی بر خدمتکار اولور .

ایسته ، بوسنه قونفرهیه مجلس عمومی نامنه تودیع ایدیلن
تعديل تكليفارينك اگ مهمی ده مجلس عمومییه دأردی . زیرا ایکی
سنة لك بر تجربه بو تعديلی ضروری کوسزمشدر .

تعديلنه لزوم کورونن نقطه ایسه مجلس عمومینك تركب ابتدایی
اعضا حقنده ایدی . فیالحقیقه ، ۳۲۹ ده قبول ایدیلن اصوله کوره
مجلس عمومی ، اولاً ناظرلردن ، سوکره مرکز عمومی اعضاندن
دها سوکره قونفره طرفدن منتخب یکریمی اعضاندن ونهایت وکیل
عمومی ایله برلکده قلم عمومیدن تركب ایدیپوردی . کورولپورکه
بو صورته مجلس ، برفرقه ریاستده بولونان بر مجلس عمومی شکلدن
جقیبور ، عادتاً بردار شوری حالی آلیوردی . بوندن دولاییدرکه
مجلس ، ایکی سنة ظرفنده هرآی اجتماع ایله عملکرد سیاست عمومییه .
سند ناظمیق وظیفهسنی ایضا ایدرکن خیلی مشکلاته معروض قالمش
وبالطبع وظیفهسنی حسن ایضا ایده مه مشدر .

بونك سببی آشکاردر : ذاتاً بو قدر مهم برموقی بولتان مجلسك
بو قدر جوق اعضاندن تركب ایتیمی همان هرچیده وهرزمان ایچون
يك جدی بر محذور تشکیل ایدر . لزومسز واوزون مناقشه لره سبب
اولیق احتمالی بولوندیگی کی بالخاصه اعضانك چوقلغندن دولایی
هرهانکی بر مسئله مهمه نك بونون هرمانقبله آورته آتلمی امکانی
بولونامازدی . بناء علیه بو مجلسك ناظمیق وظیفهسنی حقیقه ایضا
ایده یلمسی ایچون هر حالده اعضانك عددینی آزالتمق لازم کلیوردی
وتعديل تكليفی ده بوکا دائر اولمشدر ؛ ایکی سنة لك تجربه دن آلدیگی
نتیجه یه نظراً مجلس عمومی ، بوندن بویله کندیسنی ترکیب ایدن
اعزانك وکلا ایله مرکز عمومی اعضاندن وهیت تشریعه آراسندن
قونفره جه منتخب بش فاندن عبارت اولسنی تکلیف ایله مشدر .

بئرمزدن اول شوراسنیده سویلهلم که قونفرده کورولن
 بو وقار وجدیت، بوسکون باشقه بر نقطه نظردن ده مهمدر :
 اعضا، فرقه نك استقباله هاند تشکيلات و فعالیتی مذاکره ایدلیدی
 صیرالده او قدر سکون و حضور ایچنده سوز سویلیور واستقباله
 قارشى او درجه لده ربط قلب ایتمش کورونیوردی که کچیرمکده
 اولدیغمز بحرانك عظمت و مهابتی تصور ایدیلیرسه بونی، عاقبت
 حقنده نه درجه لره قدر بر امنیت ایچنده بولوندیغمزك اك جدی بر
 دلیلی اوله رق قبول ایتهمك امکانشدر . ایشته قونفره بر طرفدن
 مساعیسنده بو قدر خلوص وجدیت و دیگر طرفدن ده استقباله قارشى
 بودرجه ده بویوک بر امنیت کوسترمشدر .

(ملین ، ۲۳ اپریل ۱۳۳۲)

— ۴ —

بو سنه کی عمومی قونفره نك ایلک اشتغال ایتدیکی مسئله ، اتحاد
 و ترقی نظامنامه سنده بعض تعدیلات اجرا سنه دأر اولان تکلیفلر
 اولمشدر . بزده اولا بو تعدیلات مسئله سنی تدقیق ایده جکمز .

کچنده یازدیغمز بر مقاله ایله ده ایضاح ایتدی کمز و جهله اتحاد و ترقی
 ۳۳۹ قونفره سنده کندیسنه آوروپاده کی امثالی کی منتظم بر تشکيلات
 وجوده کتیرمك ایسته مش و بوکا موفق اولمشدی . او زمانه قدر
 کرک حکومتله اولان مناسباتی، کرک فرقه تشریعیه ایله موجودار لان
 روابطی قطعی و اساسلی بر صورتده تقرر و تعین ایتهمش اولان
 جمیت اصولی بر فعالیت تعقیب ایده میور و بوندن دولایی بر چوق

تصور ایچمورز . قونفره به اشتراك ایدن هر نوع اعضا ، هر صورته اثبات ایدیورلردی که مشروطیتدن بری یگیردیگز سنه لردن حقیله استفاده ایتمش وجدی بر تربیه سیاسیه آلمشدر . بر مسئله حقنده درمیان ایدیلن مختلف قناعتلر بربرله چارپیشیرکن هرکس اوقدر جدیت واعتدال کوستریور و بوتون بختلری عندوات ساحه سندن چیقاروب دوهربدن دوهری به علم وتبع ساحه سنده مطالعه ایتمکه او درجه لرده اهمیت ویریوردی که بونک آتی اعتبارله نه درجه لرده ائی بر علامت اولدیفنی حقیله تقدیر ایده بیلیمک ایچمون مطلقا بو مذاکرات ائناسنده حاضر بولونقی لازم کلیردی . هرکس ایستدیکی زمان سوز آلور ، قناعتلرینی برر برز ایضاح ایدیور ، سوکره دیگر بر خطیه جواب ویرمک لزومنی حس ایستدیکی زمان ، حتی بر قاج دفعه ده حق کلامدن استفاده ایدیوردی . کرک فرقه تشکیلاتنه ، کرک سیاسی پروگرامه تاند مسئله لر ملکتنک بنیه اجتماعی و سیاسیه سنه تاند برر مسئله علمی اولدیفندن مذاکره دوام ایستدیکی مدتیجه قونفره عاتقا بر محفل علمی شکلی آلمش ، هوایات اجتماع سالوننک خارچنده قالمشدر .

بو صورته مذاکره درین بر خلوص وصیمیت ایچنده دوام ایلمش و هرکس اوزون اوزادی به قناعتلرینی تشریح ایستدکن سوکره قونفره ده عادتاً عمومی ومشترک بر قناعت حصوله کلشدر . بنه علیه تکرار ایده بیلیرز که بو منظره بزم ملکتمزده همان همان ایلمک دفعه کورولمش بر شیدی . شیمدی به قدر دائماً بوتون مذاکره لریمزده ، هر زده ونه به دائر اولورده اولسون ، بودرجه ده وقار وجدیت کورولمش دکلدی ؛ بو دفعه کی قونفره ده بوتون پارلاقلیله ظاهر ایدن بو حقیقی آلتان تربیه سیاسیه نک آتی ایچمون پک بویوک شیر وعد ایتمکده بولوندیغه بر دلیل عده ایده رز .

بوکا اشتراك اضطرارنده قالمشدر . بواحوال ايچنده حكومت ،
 متبادی برهنم . و غيرتله بر طرفدن حربی اصغری فداكارلقه اعظمی
 نمره ويره جك بر شكلده اداره به چالیشیركن دیگر طرفندن ده حرب
 ایله برابر میدان چیقان و اهمیتلری هر صورتله جالب دقت بولونان
 بر جوق مسئلهلرك حل ایله اوفر اشمشدر . دنیاده هیچ بر حكومت
 یوقدر كه عینی زمانده یوقدر مشکل ، یوقدر معضل مسئلهلر قارشینده
 قالمش بولونون . بناء علیه بر طاقم نقاطده خطا ایدلمش اولمیدیغی
 ادعا ایتك كیمهك فكرندن كچمه جکی کبی یوقدر خلوص و حیت
 و یوقدر غیرت و فداكارلقه چالیشان بر حكومتی ده بر طاقم فرعی
 خطالر بولونمسی احنالیله مؤاخذه ایتك كیمهك خاطرینه كله من .
 بناء علیه قونفره ، مجلس عمومی راپورینی استماع ایتدكدن صوكره
 تصویب رآینی ویرمكده بر لحظه بیله تردد ایتمه مشدر .

بوندن صوكره قونفره ، مجلس عمومی طرفدن كندیسه تودیع
 ایدیلن بر طاقم مسئلهلری تذکره باشلامشدر . بو مسئلهلرك بر قسمی
 فرقهك نظامنامه داخلینه ، یعنی تشکیلاتنه ، صهكر قسمی ده سیاسی
 بروضمانه هاندی . مسئلهلر حقنده کی ملاحظات و مطالعاتی دیگر
 بر مقاله به بر افرهق بوراده بالکتر مذاكراتك هیئت عمومیه سندن
 بحث ایتك ایسته یوروز . بو نقطه نظرندن قونفره یی تبریک ایتکی بر
 وظیفه بیایرز . چونكه مذاكرات حقیقه پك جدی ، وقور و مفید
 اولمشدر . بوتون خلوص قلبلریله فرقهك وطن ایچون خیرکار بر
 مؤسه اولمسی آرزو ایدن اعضا ، نظر تدقیقارینه عرض ایدیلن
 مسئلهلری اوقدر جدی بر صورتده مطالعه و مناقشه ایتشدر دكه
 شیمدی به قدر عقد ایدیلن بر قاچ جلسه ده کی مذاكراتی مملكتتمزده
 ایلک دفعه واقع اولان بر حادثه صورتنده تلقی ایتكده هیچ بر مبالغه

نتیجه‌ای کوره کندیدی اینجا یکی بر بروهام حاضر لایق لازم
 کلوب کله‌یکی تدقیق ایله . بالطبع نه او بلانچو ، نه ده بو تدقیق
 قونفره نه دوره انعقادندن عبارت اولان بر قاج کون ایچنده یاسلمش
 وایدیلمش شیردن دکلدر ؛ قونفره یه اشتراك ایدن اعضا ، وقوطای
 برابر یاشامش اولمقدن متولد بر ملکه ایچنده ذاتاً کندیدی کندیلرینا
 بر بلانچو یاسلمش و بر طاقم قرارلر ویرمشردر . بناءً علیه قونفره لره
 بوتون وظیفه‌سی بوفکرلره تظاهرینه وسیله اولمقدن عبارت قالیر .
 شو مقدمه ایله آکلاشیلرکه ایلاک وظیفه‌سی ماضی‌یی تدقیقندن
 عبارت اولان هر قونفره نك اك مهم مشغله‌سی ده ماضی تدقیق‌اتندن
 آلتان نتیجه کوره استقبالی چیزمك اولور . بناءً علیه قونفره لره ،
 موضوع بحث اولان شی سیاست روزمره دکل ، بلکه ده سیاست
 نظریه و مستقبله درکه اشته بواعبار ایله ده اتحاد و ترقی قونفره نك
 بودفه اك چوق اشتغال ابتدیی بحث ، ماضیدن آلتان درس‌لره
 استقبال اینجا یکی بر خط حرکت تمیننه معطوف اولش و بو نقطه
 نظرندن يك مهم ایشلر کورلمشدر .

قونفره ، اولایکی سنه لك حادثاته دأر مجلس عمومی طرفندن
 حاضر لائمش اولان راپوری دیکلشمش و تصویب ایتمشدر . فی الحقیقه
 ایکی سندن بری ایچنده یاشادیغمز وقوعاتدن هیمزك آلدینی درس‌لر
 او قدر واضح ، صریح و قطعی درکه بونلری خلاصه ایدن راپوری
 بز کندیدی کندیمزه چوقندن بری حاضر لائمش و قرارلریمز
 ویرمشدکه دیه‌یلیرز . کال منطوس ایله بوتون غیرت و فعالیتو
 ملتک صلاح و تجدیدینه حصر ایتمکه چالیشان بر حکومت نا کهان ،
 هیچ‌ده ایسته‌مدیکی بر زمانده بوتون کورولتوسی بزم اطرافزده
 دوئوب طولاشان بر حرب قارشینده بولونمش و چوق کچمکسزین

مشغول اولدیی کبی آردده بر طاقم مسائل سیاسیہ واجتماعیہ حقنده تدقیقات و تحقیقاتده بولونمایده اونوتماش و بر یاندن یکیدن یکی به اییلان تجارب و تبعات ، دیگر جهندن ده یکی وقوطاله تحدث ایدن احوال اصلا نظر دقتدن قاجامشدر . بناء علیه بو قدر مشکل بر زمان ایچنده بو قدر دقت و خلوص ایله چالیشمش اولان اتحاد و ترقینک کی قونفره سیله مملکته دها بویوک خدمتله ایفا سنه موفق اولسنی تمی ایتمکده هیمز اتحاد ایدرهز .

*

(طنین ، ۲۲ : یول ۱۳۴۲)

— ۲ —

اتحاد و ترقی عمومی قونفره سی مذاکراتینک قسم مهمی یتیردی ؛ احتمال بوگون روزنامه ده موجود اولان بوتون ایشلاری اکیال ایتدکن سوکره داغیلاجقدر . بو مناسبتله بزده قونفره نک طرز مساعیسی و اشتغال ایلدیکی مسائل حقنده بعضی افکاحات و تشریحاتده بولونمق ایسته یورز ؛ چونکه بوسنه کی قونفره ، کرک طرز فعالیت ، کرک اشتغال ایلدیکی مسائلک اهمیتلری اعتبارله جداً شایان دقت برسیا مرض ایتمکده ایدی .

معلوم اولدیی اوزره بوکی قونفره لری وظیفه لری فعلی و عملی اولمقدن زیاده علمیدر . هر قونفره ، هر یکی اجتماعنده اول اولکی سنه ویا سنه لره عائد فعالیتک بر بلانچوسنی یاپاز ، پروغرامه نظراً فعالیتک ناصل بر جریان تعقیب ایتمش اولدیغی کوسترن بو بلانچویی تدقیق ایتدکن سوکره ایدینه جکی فکرلر ، استحصال ایدیه جکی

وقوعات کورمش ، بالحاصله تشکيلات سياسيه واجتماعيه مزده بك
ممود انقلابر وقوعه گلشدر . بناءً عليه بوسنه دهافضله حضور
وامنيت ايچنده دوشونمکه وقتمز اولديني کي دوشونلسي لازم کلن
شيرك مقداري ده چوزالمشدي . ايسته « اتحاد وترقي » نك ۳۳۲
سنهسي همومي قونفرهسي ۱۹۱۱ کي احوال وشرائط ايچنده اجتماع
ايتشدر .

جلس همومي نامنه اوقونان راپور، مملكتك ۳۲۹ قونفره سندن
بري کچيرديکي صفحاتي وکوردیكي وقواتي بك مکمل بر صورتده
خلاصه وايضاح ايتش اولديني ايچون اوراده سرد ايديلن مطالعاتي
بوراده تکرار ايده جك دکلز . ذاتاً وقواتك تمقيب ايتديکي لسل
منطقي استخراجي لازم کلن نتایجي کندی کندينه کوسترمش اولديني
ايچون بوکون بو راپوري دقتله اوقوپان هرکس کندينك ده عيني
صورتله دوشونديکني کوره جکدرکه بونی ده ملتک معين مسئلهلر
اطرافنده عيني صورتله دوشونمکه باشلادينغي کوسترن بر حادته صورتنده
تلقی ايده بيليرز . بوراده بالکيز شوراسي سويلك ايتيرز که اتحاد وترقي
قونفرهسي بوسنه کي اجتماعنده حيات سياسيه واجتماعيه مزه مائد بك
مهم اساسات ايله مشغول اولاجقدر . از جمله فرقه نك سياسي پروفرامنده
اجراسي تکليف ايديلن تعديلات بو نقطه نظر دن بويوك بر اهميتي
حائر بولونيور . بومائل حقنده کي مطالعاتمزي قونفره نك نتیجه سنه
برافه رق شيمدليك شوقدر سويليه جکزر که اتحاد وترقي مملکتني کرک
ماده کرک معاً متبادياً تقويه ايتمک دستورينه شو فوق العاده هرج
ومرج زماننده بيله تماماً صادقي قالمشدر ؛ في الحقيقه ايکي سنه دن
فضله بر زماندن بري حرب ايچنده بولونمازده رغماً اتحاد وترقي
بر طرفدن وطنك مدافعه سي ايچون صرفي لازم کلن غيرت وفداكارقله

بو تشکيلات ايله ايشه باشلايان جمعيتك بوتون پروگراملارنى
 شودستورده خلاصه ايتمك قابلىدى: مملكتى ماده كۆمئاً قوتلندىرمك،
 ماده قوتلندىرمك ايچون اردو و بحريه مزك قويه مى، مئاقوتلندىرمك
 ايچون ده ملتك سويه صرفا نك يوكىلىسى، تشکيلات اجتماعيه
 و سياسيه مزك علم و تجربه اساسلى دائره سنده تعديل و اصلاحى لازمدى.
 ايشه اتحاد و ترقى، بالقان محاربه سندن صوكره بويوك برهنم و خلوص
 ايله بو وظيفه نى درعه ده ايتمش و پك آز بر زمان طر قنده بو پروگرامك
 نه قدر خيلى و مسعود نتيجه لر ويره يله جكنى كۆستره جك دليللر
 وجوده كتير مشدى. فقط مع التأسف سراى بوسنه جنايتك طو نوشد
 بردىنى يىز الملل يانغين بو فعاليتك منتظم و اصولى بر شكلده دوامنه
 مانع اولدى.

اتحاد و ترقى قونفره مى نه ۳۳۰ ده، نه ده ۳۳۱ ده اجتماع
 ايدمه مش، بناء عليه فرقه ۳۲۹ دن برى جريان ايدن و قوماتك
 هيئت عموميه مى حقنده دوشونه ييلمك ايچون آنجق بوسنه فرصت
 بولا يلمشدر. هرايى سنه قونفره سنك ده اجتماع ايدمه مى ايچون
 موجود اولان سبيلر اهميتىز ذكلى؛ بر نجيده محاربه يكي باشلامش
 اولدىنى ايچون حالى بر انتظار دورنده بولونيوردق؛ ايكنجيده
 ايسه چاق قلمده محاربه ايله مشغول ايدك. بناء عليه احوالك
 فوق العاده مبهم و مشوش بولوندىنى بر دوزده قونفره عقدينه، بر طاقم
 نظريات ايله اوغراشمايه وقت يوقدى. حالو كه بوسنه عيى وضعيتده
 دكلز؛ دولتك سياسى تعين ايتمش، دشمنارك عثمانلى سلطنتنى ييقيمق
 ايچون تشبث ايتدكارى بوتون صولتار بر طرف ايدلش و نهايت
 حربك نتيجه مى آز چوق بر وضوح و صراحتله افقده ارتسام
 ايله مشدر. عيى زمانده مملكت محاربه نك بدايتدن برى پك مهم

قونفرمه ده جریان ایدن مذاكرات حقنده طنين غزنه سنده نشر ايديلان
مقالات بروجه آني افتباس ايدلمدر :

(طنين ، ۱۶ اپرول ۱۳۳۲)

— ۱ —

اتحاد و ترقی قونفرمسي دون اجتماع ايتدی . مجلس عمومی
طرفندن قونفرمه به عرض ايديلن راپوری قارئلریمز دیکر طرفده
اوقویه جقلردر . هالقان محاربه لرینی متعاقب اوزون اوزادی به تدقیقات
وتقبعات اوزرینه تشکیلاتی توسیع و تجدید ایدن اتحاد و ترقی جمعیتی،
بر قاج سنهك بر تجربه اداره نك ویردیکی نتایج ايله كرك تشکیلات
داخلیه سنده ، كرك سیاسی پروضامنده پك مهم اصلاحات قبول
ایلمش و بونلری یاپارکن ممکن اولدینی درجه ده عامی بر خط حرکت
تعقیبه دقت ایتشدی . هالقان محاربه سنك صوکلرینه قدر هنوز سیاسی
انقلابات کورولتوری ایچنده یاشامش اولان جمعیت، محاربه دن صوکره
آرتق مملکتده ساکن وساكت، بر فعالیت علمیه ايله چالیشمق دورینك
حلول ایتدیکی کورمش و انقلاب دورینك دها زیاده دوام ایتهمسی
لزومی تقدیر ایده رك تشکیلاتنده بو طرزده پك اساسی تعدیلات
یایمش اولدینی کبی سیاسی پروضامنده بر قاج سنهك تجربه لر دن
ایتدیکی استفاده لرله یکی ومهم بر چوق اساسلر ادخال ايله مشدی .
بوصورتله مملکت مزده ایلک دفعه اوله دق آوروپاده کی سیاسی فرقه لر
شکلنده تشکیلاته و هر صورتله تدقیق و تتبع محصولی بر پروضامه مالک
بر فرقه سیاسیه تشکل ایتمش بولونیوردی .

قود و امواله کیمه صاحب اولامیه جنی جهته شرائط وقفیه سنک
اسامی ملی اقتصادیاتک توسیع واعلاسی اولوق و قرضاتی و جهت
شرعیه می آیزوجه تدقیق ایدلمک و وقف معامله سنک صورت ایفاسنی
تذکر ایلمک اوزره حاجی عادل ، مدحت شکری ، دوقنور ناظم
کمال و علی احسان بکلردن مرکب بر هیئت تشکیل و سرمایه نک وقف
ایدلسی ققرر ایلمشدر .

متعاقباً حریبه ناظری پاشا حضرتلری وضعیت حریبه حقنده
ایضاحات ویره رک مختلف حدودلرده کی وضعیات حاضره نک موجب
اطمینان و امنیت اولدیغنی و مشهود امارات ، حربک لهمزه اوله رق دوام
ایده جکنی مؤید بولندیغنی سوبله مشدر . بعده انتخابات اجراسنه
باشلانیش معید حلیم پاشا حضرتلری یوز اللی سکز رأی ایله رئیس
عمومیلکه ، مدحت شکری بک یوز قرق ایکی رأی ایله کاتب عمومیلکه
و خیری اقدی حضرتلریله حاجی عادل ، جاهد ، جاوید و ططف بک
اقدیلر مجلس عمومی اعضاقلرینه ، دوقنور ناظم ، دوقنور بهاء الدین
شاکر ، ایوب صبری ، ضیا ، رضا ، دوقنور رسوخی . کمال ، طلعت
و حلمی بکلر مرکز عمومی اعضاقلرینه انتخاب بولونمشدر .

قونفره اعضاقلرینک حسابات لمظیم و احترامکاریلرینک خاکای شاهانه یه
مرض و تقدیمی رئیس عمومی پاشا حضرتلرندن رجا ایدیلهرک
قونفره مذاکره سنه ختام ویرلشددر .

حکیمیه فی حائر اولیٰ اولیٰ اوزره بر ویا متعدد قریه لردن تشکیل
ایدیه چکدر .

تشکیلات ولایت قانونتک تصدیقیده بعض ولایتلرک احوال
خصوصیه سی نظر دفته آله چکدر .

۶— ددارالمعلمین ودارالمعلمین ایه بالمعوم مکاتب خاله خصوصیاتک
دولت بودجه سنه نقل واداره لرینک طو ضریین طو ضری به مضاف
نظارتنه ربطی حقیقه ماده قانونیه تنظیمی تکلیف اولونه چکدر .

۷— دو حدمت اداره نک تأمین ایچون اوقاف نظارتنه مربوط
بولان مکاتب همومیه ، مصارف دولت بودجه سنندن تسویه اولتیق اوزره
مضاف نظارتنه نقل ایدیه چکدر .

طو ضریین طو ضری به متولیبری طرفدن اداره اولشان مکاتب
وقفیه مکاتب خصوصیه دن مدود اولفله بر حکمدن مستقادر .

بشیمی اجتماع ابولک بکری ایکنی بجنبه کونی قبل الزوال
ساعاتاون بچقه بالانقادر کچن سنه استانبولک افانیه مسئله سی حقیقه
ایضاحات اعطا اولندقدن صکره استانبول هیئت مرکزیه سنک دلائله
تشکیل ایدن شرکله مائد تعصیلات ویرلشدر . اشبو شرکتلرک
تشکیله پیشوراتی ایدن هیئت مقبیه طرفدن ابراز اولان مساهلی
وخدمات ایه حاصل اولان اوچیز بیک لیرا راده سننده کی تنج
سرمایه اصل اولارق وسیع وخارجدن درج ایدیه چک حسمتک
علاوه سبله سرمایه سی بر میلیون لیرالق بر باقیه تشکیله وبر وجهله
ملکتمده صنایع ، تجارت وزراعتک انکشافه خدمت ایدیلسنه و باقیه دن
مصوله کله چک قتمک بر قسنک ده بر امر خیره تخصیص قرار
ویرلش و فقط اشبو تجارتی ایضا ایدیلر حاصل اولان قتمه ادمای
تمتک ایتدیکرکندن واساسا ایشده قصد تجارت بولمادیفندن موجود

بعده روزنامه ده مندرج سیاسی پروگرام مذاکره سنه کیه درك تعديل وعلاوه سی تکلیف اولتان موادك هیئت عمومی سی حقده مذاکره و مناقشه جریان ایتمشدر .

دردنجی اجتماع ایلولک یکرمنجی صالی کونی قبل الزوال ساعت اونده انعقاد ایده درك سیاسی پروگرام ماده لرینك مذاکره سی اجرا اولمش و بوجه آتی ماده لرک پروگرامه علاوه سی تقرر ایتمشدر :

۱ — « مشیخت اسلامییه تشکیلاتنك نشر دہانتہ واعلائی اسلامیته بتمامہا خادم اولہ حق صورتده توسیع واستکمالہ ومدارسك بر قصد داخلندہ اصلاحہ دائر قانوننامہ تنظیمی تکلیف اولنه جقدر . »

۲ — « مشیخت اسلامیہ نك وظائف دینیہ سنہ مقتضی اولوب طوفریدن طوفری به اداره سی در عہدہ ایده جکی مدارس مختصاتنك اوقاف نظارتی طرفدن مشیخت اسلامیہ به اعطاسی ومؤسسات دینیہ ده مستخدم مأمورلرک مشیخت مشارالیهاجہ نصب وعزل ایدلسی ضمنندہ قانوننامہ لر تنظیمی تکلیف اولونه جقدر . »

۳ — « قوۃ قضائیه منحصراً عدلیہ نظارتک مودوعدر؛ بناءً علیہ بالجلہ تشکیلات قضائیه نك عدلیہ نظارتہ ربط والحاقی ایچون قانوننامہ لر تنظیمی تکلیف اولونه جقدر . »

۴ — « مملکتک شدتله محتاج اولدینی اطبانك بر آن اول یقشدیرلسی ایچون مکاتب طیبہ نك تکثیر وتوسیع واصلاحی ومملکتکده نفوس عمومیہ بی محو ایدن خسته لقلرک ازالہ سی ایچون بودجه به تخصیصات مقتضیه نك وضعنه توسل ایدیلہ جک وامور صیہ بی جدی بر صورتده توحید ایچون قانوننامہ تنظیمی تکلیف اولنه جقدر . »

۵ — « تشکیلات مدکیه ، عددری تزئید ایدلمک اوزره ولایت وقضا و ناحیه نامرله اوج درجه اولہ حق و ناحیه لر شخصیت

آلنجی ماده: « مجلس عمومی اون بش کونده برکړه منظملاً وقت معینه اجتماع ایدر. مرکز عمومی ویا رئیس عمومی طرفندن کوستریله جک لزوم اوزرینه فوق العاده اوله رقی طوبلانبر. »

سکرنجی ماده: « وکیل عمومی فرقه به هیئت اداره سنه ریاست و فرقه هیئت تشریعیه سنک انتظامی تأمین ایدر و ایجاب ایدن ایضاحات و ارشاداتده بولنور. فرقه نك اعیان و مبعوثان مجلسلرنده کی اعضای طرفندن هر سنه یدیشر ذاتدن مرکب بر اداره هیئتی انتخاب اولنور. »

اونجی ماده: « قونفره اولا رئیس عمومی بی، ثانیاً کاتب عمومی بی، ثالثاً طقوز کشیدن مرکب مرکز عمومی اعضالری، رابعاً بش کشیدن مرکب مجلس عمومی اعضای منتخبه سنی انتخاب ایدر. مرکز عمومی اعضالریله کاتب عمومی مبعوث و اعیان اولیه جقدر. »

اون برنجی ماده: « وکیل عمومی رئیس عمومی طرفندن انتخاب اولنور. »

اون یدنجی ماده نك فقره اخیره سی: « مجلس ملی ایچون قوررایده جک ناضر دلرک انتخاباتنده تعلیماتنامه مخصوص احکامنه توفیقاً اجرای فعالیت ایده جکی کبی مجلس عمومی* ولایت ایله لوا داخلنده کی بالموم بلدییه و بوکامائل انتخابلرده هیئت مرکزیه ایله بالاستشاره ناضر دلرخی تعیین ایدر. » شکلرنده تعدیل ایدلمش و یکریمی ایکنجی ماده به: « متعدد مخابر بولنان قضاده سر مخابر و بر مخابر بولنان قضاده مخابر یکرمنجی ماده ده کوستریلن وظیفه و صلاحیتی حائز و ایکی دن درده قدر اعضادن مرکب بر هیئت اداره به مالکدر. فقره سی علاوه و آبروجه الی برنجی ماده اولمق اوزره « مفتش و کاتب مسئوللرک تعیین و عزل لاری بر تعلیمات ربط ایدیلور واشبو تعلیمات مرکز همومیجه تنظیم و مفتش و کاتب مسئوللره تودیع اولنور، صورتنده بر ماده تنظیمه قرار ویرلمشدر. »

قونفره نك ايكنجي اجتماعي ايلوك اون سكزنمجي بازار كوني
قبل الزوال ساعت اون برده رئيس ثاني طلعت بك افنديك رياستي
آلنده انعقاد ايدەرك تعديل اولته حق نظامنامه ماده لرينك هيئت
عموميەسى حقنە مذاكره جريان ايتشدور .

اوچنجي اجتماع ايلوك اون طقوزنجي بازار ايرتسي كوني بعد الزوال
ساعت ايكي ده وقوع بولەرق نظامنامه تعديلاتي انجمنك تكاليفي وجهه
بروجه آتي قرر ايدلشدور .

نظامنامه نك دردنجي ماده سي : « اتحاد و ترقى فرقه سي بر رئيس
عمومينك تحت اداره سنده متشكل بر مجلس عمومي طرفندن اداره
اولنور . مجلس مذكور فرقه نك كرك تشكيلات خارجيه سي و كرك
تشكيلات تشريعيه سي اداره ايدر . مجلس عمومي نامنه تشكيلات
خارجيه بي اداره ايتك اوزره بر كائب عمومينك رياستي آلنده مجتمع
بر مركز عمومي و تشكيلات تشريعيه بي اداره ايتك ايجوزده بروكيل
عمومي و اونك رياستي آلنده اعيان و مبعوثانن برر هيئت اداره
موجوددر . »

نظامنامه نك بشنجي ماده سي : « مجلس عمومي ، اعضاي طبعيه
واعضاي منتخبه دن مركبدر . اعضاي طبعيه مركز عمومي اعضاي
ايله قابينه ده بولنان فرقيه منسوب اعضالدر . اعضاي منتخبه سي
قونفره طرفندن هر سه هيئت تشريعيه ميسانندن انتخاب ايديله جك
بش ذاندر . »

بك هراقده قوماندا ابتدكلى اردولرك باشنده حياتلرينه قديم
 ايلدكلى وطنلرينك سلامتده ايچون شربت شهادتى نوش ايتديلر .
 وطنه نذر حيات ايتمش اولان اسماعيل ماهر افندى قيملرك ، شهيد
 زاده لرك قىليرينه نليت ساز اولمفلر مشغول ايكن آلميزين قريب رحمة
 روان اولدى . ملتك تاريخنه چناق قلعه ، هراق ظفرلرينى ، سويش ،
 قافقاس ، ايران سفرلرينى قانلريله يازان ؟ قره ده كزك ، بوغازلرك ،
 مرمره نك ساكن درينلكرنده ياندقچ كىتبخانه هاسياتمىزى موجات
 فخرو ضرور ايله طولديران دهانجه نجه شهيدانمىز واردركه علويتلرى ،
 وطنپرورلىكلرى برر برر تصددا اولمقى لازم كله جلدلرله اثرلر
 وجوده كلير . بو قهرمانلرمنك روح برفتو حلى جنت اعلاده سائر
 اولدقچ ياد جيللرى انسال حاضره ومستقبله منك قىليرنده ، فكرلرنده
 برر مشعل شكران اوله رق پارلايه جقدر . جناب حق نصيه حياتلرينى
 شان وشرفله اتمام ايدن بوشهداى حرب وجهاده رحمتى غنى واولاد
 وعياللرينه توفيقى رقيق ايتسون . اليوم حرب ميدانلرنده دين ووطن
 وپادشاه اوغورينه فداى جانه مهيا اولان غزاة مبجله منزه شانلى
 ظفرلر وسلامتلر تمنى ايدمرك سوزه ختام ويرر وقونفرمى كشادايلىرم .

[illegible][illegible]

مشيخت جليله نك تشكيلات حاضرہ مي احكام دين مينك نشري، اعتقاداتك لصحي، مأمورين دينه نك تكثير و تنسيق، جوامع و مساجدك احتياجه كوره تزئين و تنظيمي، ملت اسلاميه نك مقام خلافتله رابطه لرينك تشيدى كې خصوصات دينه ايله توغله مساعد اولديغه و مقام مشارالهاجه اساس وظيفه بونلر اولق لازم كلوب اجراى قضا و اداره اموال ايتام كې وظائف منضمه دن تعريسي مقتضيات مصاحتدن ايدوكنه بناء برى محاكم شرعيه نك هيئتيله عدليه نظارتنه ربط ايدلسنه، ديكرى مشيخت عليانك تعريفات مبسوطه دائره سنده تشكيلات و وظائفه دائر ايكي ماده نك بروضه امامه ادخالى تكليف ايدلمشدر. مع مافيه معاهدات و قانون مخصوص موجبجه مشيخت اسلاميه به عائد اولان اعلاماتك مقام مشارالهاجه تدقيق كافى السابق دوام ايدم جكددر.

تربيه ابتدائيه ده تأمين وحدت اك طيبي برقاعده اولدينى جهته اوقاف نظارتى طرفدن مكاتب عموميه كشاد و اداره مى بو قاعده به منافى عد اوله ورق الاوقاف مكاتبك معارف نظارتنه دورى تكليف ايدلمشدر.

اداره ملكيه تشكيلاتجه اليوم موجود اولان درجات مصالح عامه نك حسن تمشيتده مطلوب اولان سرعتى تأمينه مانع اولديخندن بو درجاتك ايكيه تنزىلى و بر ويا برقاچ كويدن عبارت اولق اوزره شخصيت مضويه نى حائر نواحى تشكيلنى ميين بر ماده دخى تكليف ايدلمشدر.

كر ك بوموادك كرك نظامنامه ماده لرندن تعديل تكليف اولتالرك تدقيق و قبولى هيئت جليله لرينك همت و غيرتنه وابسته بولمشدر.

امور زراعیه ایله فوق العاده اشتغال اولنه رق زراعت ماکنه لری جلب وتوزیع اولندیکی کبی مستولی بر حاله کلن چکرکه آقی ایله مجادله ایدیلرک تشکیلات مخصوصه پایلمش وبو تشکیلاتک باشه بر اجنبی متخصص اقامه اولمشدر که انخاذا اولنان تداییرک بوسنه فوایدینی حد غایه یه ایصال ایده جکمری امید ایتمکده یز . کچن سنه خلقلک تهوین احتیاجی ایچون اوچ میلیون کیلو تخمقلق ، ۳۳۰ بیك لیرا معاونت تقدیه کوندرلمشدر . مؤسات زراعیه ضرک اصلاحی ایچون بر محار متخصص جلب ایدلمشدر . اصلاحات واجراآت وانمه نك تأمین استقراری ایچون صنایعه ، تجارت بورسه لرینه ، صنایع وتجارت اوطله لرینه ، معادنمزرک ایشلدلمسنه ، اورمانلرک ملکیتیه واداره وانضباطنه ، اصلاح وتکثیر حیواناته ، قوئورایفله عائد یدی قانون لایحه سی احضار ومتعدد نظامنامه لر تنظیم ایدلمش و صنایع ، زراعت ، اورمان ، بیطرمکتبرینک پروگراملری احتیاجه کوره اکال وتوسیع اولمش وبو مسلک کرده یقشمک اوزره مجارستانه ، آلمانیا یه قرق اوچ طلبه اعزام فیلمشدر .

زراعت باقهنک محصولات اوزرینه اقراض معاملاتی پایمسی قانون ایله تأمین اولوندیکی کبی حضرات ، امراض نبنایه ، تخم لابوراتوارلری تأسیسه ابتدار ایدلمشدر . حال حرب احتیاجاتی تضییق ایتدیکی جهته اخراجاتی احتیاج ایله توزین ایده یلمک اوزره اخراجات قومیسونی پایلمش وامر اعاشه ده مشکلاته دوشورلمسنه میدان قالماسی ایچون مکلفیت زراعیه اصول و احداث وقانونه ربط قلمشدر .

۳۲۹ قونفره سنده قبول اولنان پروگرامک ۳، ۴، ۵، ۱۶، ۲۵، ۲۶، ۳۰، ۳۴، ۴۰، ۴۳، ۴۷، ۴۸ نجی ماده لرنده کی اساسات کسب قانونیت ایتدیکندن پروگرامزدن چیقارلق لازم کلمشدر .

صنایع مفتش عمومی اولارق کتیرلن دیکر بر عجار منحصی مرتقبه صنایع مکتبی ارباب حرفت و صنعت رهبرلک. ایده بیه جنگ تشکیلاته مظهر ایملشد. مصلحتنری ، ضرر و طعنری داخلی و خارجی مشترکله مره طانتدیر مق ایچون بر صنایع موزسبله بر زراعت موزهی تأسیسه ابتدار ایملشد.

تجارت ساحه سننده کوندن کونه تزايد ایدن شرکتلرک تشکل وسیرانلری حایه و تشوئق ایملدیگی کی اجنبی شرکتلرک مراقبهی واساس مامله لرینک تورکجه ایله جربانی تأمین اولتقش و تشکیلات اقتصادیه مرده تأمین وحدت ایچون ملحقانده اقتصاد مدیریتی احداث ایملشد.

ماملات اقتصادیه مرهی آرزو ایتمدیکنر غایبه ایصال ایده جنگ یوللری مناد: با تعقیب اینک اوزره بر اقتصادیات مجلسی در دست تشکیل بولمشد. معدنلر مرک ایملدلسنده انتظام و مضبوطیت تأمیننه حصر مساعی ایده لرک صنایعمرک انکشافنه الزم اولان قروم و لیکنیت و باغچیلق، زراعتنده و لوازم حریره ده مونیع مهی حائر اولان کوکورت معدنلرندن حال حریدعه منافع عظیمه استحصال اولدنی کی کچی بوریله جسم بر کوکورت قایر قیقهی در دست تألیس بولمشد.

اورمانلر مرزدن حد اعظمی استفاده نکه تأمین ضمنتده آسوقلادن مضطر و حیثلر جلب ایملش و اورمانلر یوزی تحریسیدن وقایه ایچون فدان تحلیقلری وجوده کتیرلشد.

اصلاح و تکثیر حیواناته عائد تدابیره توسل ایملولوب جنس حیوانات ده بولری تزیید اولاندنی کی سرور و آتق احضار ایدن مؤسسه لر اکال اولتقش و خلق حیوان بسلکه تشویق ایچون طبع ایتمدی بر بلن رسالهلر عجاناً توزیع ایملشد.

ایله ابتدائی و تالی و طالی اناث مکاتبی کشادایدلش و استانبول دارالمعلمین و دارالمعلماتی توسیع و ولایاتده دارالمعلماتلرک کشادینه مبادرت قلمشدر. حرب منتهلرنده مدافعه وطن اوغورنده جان و یرن عسکرلرمزک اولادیلر بالقان فلا کتده کیمه سر قالمش و یا پدرلری میدان حربیه کیدوبده باقه جق بر قرینه غیرمالک بولونمش جوجقلره ملجأ و محل تربیه اولق اوزره استانبولده و طشرده دارالایتملر تأسیس اولتهرق اون بش بیکی متجاوز چوجق هم سفالندن تخلص، هم نعمت معرفت و صنعتله تجهیز ایدلمکده بولونمشدر. اعلان حرب ایله دول مخصوصیه عائد مکاتب کاملاً الفا اولتهرق بنالینه وضع ید ایدلمش و دول سائر مکاتب اجنبیه سی دخی مکاتب خصوصیه معامله سنه تابع قلمشدر. اسلام و تورک آثار و مؤسساتنک تدقیق و تدوینی ایچون تدقیق انجمنی، املا و لسان قواعدمزک شکل مضبوطیه افرانی ضمتده املا و صرف انجمنلری تشکیل اولونمش و بر طرفدن بو انجمنلرک و دارالفنون فا کولته لرنک نشر ایتدکلری مجموعه لره، دیگر طرفدن تألیف و ترجمه ایتدیریلن آثار مفیده نک طبع و نشریله کتبخانه هر فائزک اکتساب ثروت ایچمه چالیشامقده بولونمشدر.

هیئت اجتماعی مزک مرکب اولدینی فرد، عائله، جماعت اقتصادلرینی بر مرکز وحدت اطرافنده طوبلایان و بونلرک یکدیگریله تساندینی تأمین و اداره ایدن ملی اقتصادک تأسس و انکشافنه عائد تدابیر ایله اشتغال و حرب عمومینک قوه استحصالیه یی تنقیص ایدن نتایجیه مجادله اولونمشدر. کنیش و مهم بر محیط صناعی وجوده کتیرمک اوزره مملکتمزک صنایع حاضره سی بدقیق و استاتستیقی تنظیم ایچون بر محار شخصی جلب اولتوب استانبولدن ایسه باشلاندرلمش و تدریسات

بویوک بر شرف و مفعرت عد اولمق لازم کلیر . حربیه نظارتی
 حرب جبهه لرینه یارامیان مکلفینی امور نافه ده استخدام ایتمک طریق
 اختیار ایتدیکندن بو سایه ده بر جوق یوللر تعمیر و یا یکیدن یوللر
 کشاد اولندی کی آقره دن سیواسه قدر بر شمندوفر خطی انشاسنه
 باشلامش و هجاز خطی قدس دن اعتباراً مصر حدودینه طوغری
 تمید ایله اکالی قوه قریبه کتیرمشر . هجاز خطک مدینه
 منوره ایله مکه آراسنک بوسره ده انشاسی دخی قرار آلتنه آلمشدر .
 تشکيلات عدلیه مزك نواقص و تقایصی تدقیق و اصلاح ایتمک
 اوزره عدلیه نظارتنه بر آلمان مشاور جلب اولندی کی قوانین
 مدنیه مزك احتیاج عصره کوره اکالی مقصدیله متعدد قومیسونلر
 تشکیل ایدلمشدر . آلمانلرک خاصه تنقیقه سندن استفاده املیه دیگر
 بعض نظارتلر ایچون ده مشاورلر کتیرلش و یا کتیرلک اوزره
 بولمشر .

ملکتمزده دول مخاصمه مؤساتندن اولان لیمانلر ایله آیدین،
 سوریه، مدانیه دمیربوللری واستیه دوقلری مقاوله نامه لری احکامنه
 توفیقاً حکومتجه مباحه ایلرک مؤسات ملیه میانده ادخال اولمشردر .
 مسکوکات مزجه آلتون و کوش اساسلری جاری و هر یرده بونلرک
 قیمتلری آراسنده کی نسبت متفاوت اولدیغندن بالکزر آلتون فروش
 اساسی اوزرینه مسکوکات توحید و قسماً اصول حمایه مستد کرک
 تعرفه سی موقع تطیقه وضع اولومشر .

بالعموم مکاتبک پروگرامی تربیه دینه و ملیه اساسی اوزرینه
 تنقیق و مکتبلرک عددی تکثیر ایدلایکی کی دارالفنون اصلاح
 و توسیع اولمشر بر جوق درس لر ایچون آلمان مدرس لر جاب
 اولومش و تربیه افاته اهمیت مخصوصه و یریلرک آنا مکتبلرندن بدأ

عسکر به مزه نشان تقدیر خدماتی سبق ایدن فون در غولچ پاشاناک
 نامی ذکر ایچی بر وظیفه قدر شناسی عد ایدرز. عسکر لر من
 حرب میدانلر نده حلاست قهرمانانه لره مغرور خصم لر مزه نسل
 باش اگدیرمه شلر ایسه ابراز ایشدکلری تریه مدینه ابلده عصر لردن
 بزى مدنى گچین دشمنلر مزى کندیلرینه مفتون و تقدیر خوان
 الجملدر .

عسکر لر من دشمندن مقابله بائیل کورمه چکنی بیلدیکی حالد
 اک شدتلی وحدتلی ملحه لر دن سوکره دخی دشمنک میدان حربده
 سرین باره لیلرینه معاوتقی، اله کچن اسیرلرینه شفقتی اسیرکه مامک
 کی علوی فطرتلر ابرازلندن کری طور مامشدر. کندیلرینه توجه
 سلاح ایدلنره آرسلانلر کی صالدریق، آندده سلاهی اولیانلره خصم
 جانی دخی اوله لمرض ایتامک مسلمان وتورک حاسقی، مسلمانلق
 وتورکلاک علوجانی، قضايتلرندندر. امید اولتورکه حرب عمومی بو
 حقیقی تورکلری مدینه یکانه لکه اتسام ایدن بوتون اقوامه
 اعلام ایدر .

منتقلر مزله حرکات عسکر به ده اولدنی کی منایات سیاسیه
 دخی بر اتحاد وفاق تام ایچنده یز. بو اتحاد وفاقک نمراتلرندرکه
 آلمانیا ایله معاملات متقابله و متساویه اساسی اوزرینه بر قونسولوق
 معاوله نامه سیله اعاده تجرینه، مظاهرات عدلیه و اقامت تبعیه عادل
 درت مهم معاوله نامه امضا ایتک اوزره بولسپورز. دیگر منتقلر مزله
 و بعد الصلح دول سائره ایله عقیدی درکار اولان بو قیل ماهداته
 اساس تشکیل ایتسی طبعی بولان مقاومت مز بورد حقوق بین الدول
 قواعد سرعیه سنه توفیقاً وجوده. کتیرله رک قایتولاسیون هیولاسی
 بو مسور تله ده هدم ایلش اولقیقندن بو موفقیت قرقه من ایچون

وطحنی فیاتیه بو نرخ آراسنده ایکی اوج پاره فرق تحصیل ایلدیکی جهته هیئت مذکوره بو فرقی سرمایه اتخاذ ایدهرک سائر معاملات تجاریه به توسل ایتمش و بو سایه ده الله ابتدیی پاره ایله الیوم بری ملی محصولات ، دیکری قطاریه و اوچجیسی اتمکجیلر شرکئی نامیه اوج مهم مؤسسه اقتصادی وجوده کنیرمشدر . اشبو هیئت مقشبه بوخصوص حقنده کی مساعینی و معاملاتی مبین اولق اوزره هیئت علیه لرینه بر مجموعه قدیم ایده جکدر .

حربک ایکنجی سنه سنده استانبول اعانه مسئله سیله شهر امانتی بالذات متوغل اولدینی کی اشبو اوچنجی سنه ده دخی مملکتک اعانه سنی تحت انتظامه آلق اوزره بر اعانه قومیسونی پایلمش ووظیفه وصلاحیتی قانون مخصوص ایله تمین اولونمشدر .

حرب سنه لری اجرات مهمه ایچون بر دوره انتظار اولق لازم کلیرکن مملکتزده بالعکس یک مهم ترقیات و تکملاته مصدر اولمشدر .

آلمان هیئت اصلاحیه عسکریه سنک همت و معاونتیه تشکیلات عسکریه مزنی اکیاله موفق اولدیغیز کی بدل تقدینک تحدیدی و مکافیت عسکریه نك تشیل سایه سنده اعظمی یدی سکر یوز بیکی کجیه جکی ظن اولتان قوائی عسکریه مز اوچ میلیوندن زیاده به ایصال ایدلمش و احتیاط ضابطی و کوچک ضابط یقشدرمک اصولنده اجرا ایدیلن تعدیلات ایله ضابطان قادرولرمز هر وقتدن زیاده کب مکملیت ایتمشدر . کنج وفعال ضابط و قوماندانلرمزک همتی سایه سنده عسکریمزک تعلیم و تربیه سی و قوه مضویه سی باورده به اصعاد ایدلمشدر که آوروپانک اک بو بوک اردولرینه قارشى مملکتی غالبانه مدافعه به موفقیت و دشمنلرله دوکوشمک ایچون اک مکمل اردولری یاننده اخذ موقع ایتمک لیاقت کسب ایتمشدر . بو مناسبتله مملکت مزى وطن ثانی اتخاذ و ترقیات

سزالرینی بولمشلردر . بو مسئله نك قهرمانيله الله ايدیلن و نالقی مبین
دردنجی اردوی هایونجه نشر اولتان رساله انظار عامه یه وضع
اولمشدرد .

هجاز حادثه سنه کلنجه قبله کاه اسلام اولان مکه مکرمه ده احداث
اولتان بو فتنه جدا خاثنانه و مهینه در . شریف حسین امارتک اولادیت
قلبدن ماعدا بالجله مطالباتنه کوسزیلن موافقه رغماً لوای عصیانه
صارلمقدن تحاشی ایتمشدرد . انکلیز نقد و تحریکله وقوع بولدیقه
شبه اولیان بو طغیان ، ملت اسلامیه نك کسر اتحادنده کی محاذیری
تقدیر ایدن بر چوق ذی نفوذ مشایخ هر یان اشتراک ایتمک لرندن
وهجاز والیسی الیوم قوه عسکریه سیله طاقده بولمقده اولدیغدن
موسمک آن مساعدنده مرقومک جزای مایلیقی بوله جفنده شبه من
بو قدر .

حربک اعلانندن سوکره تحدث ایدن مسائل مشکله نك برینی ده
استانبولک اعاشه سی کیفیتی تشکیل ایتمشدرد . اکثریت خلق ایچون
معیشتک اساسی اکک اولدیغدن هیچ اولمزسه بو غذای اصلی یی
حربک الجا آتندن اولان غلای اسعاردن قورتارمق امنیه سیله امانت
بومشله ایله جدی بر صورتده اشتغال ایچکک باشلامش ايسده احوال
حربیه نك احداث ابتدیکی اسباب مختلفه دولایمیله بحران دفع
ایدیله مدیکندن بر هیئت متشبه معرفتیه بو ایشک تدویری استانبول
هیئت مرکزیه سنه حواله ایدلمشدرد . هیئتک درعهده ابتدیکی بومشکل
وظیفه یی تقدیره لایق بر صورتده ایضا ایتدکدن بشقه آناطولیده کی
مستحصلری محتکر لرك الندن قورتارمش و محصولاتی دکر فیاتندن
فضله یه مبیاعه ایده رک زراعتک اکتساب ثروت ایتمسه دلالت ایتمشدرد .
شهراماتی اککک آلتش پاره نرخ وضع ایتدیکی و بغدادک مبیاعه

۱۶ - عینی طرزده اورفهدده ارمیلر سلاح عصیانہ صارلدیلر .
 ایشته بواحوال ووقایع روس حدودنده کی اردولرمزك امنیتی
 سلب ایتدیکی وقوة مدافعه می اولیان اعاشه منزللریله قافله لریخی تحت
 تهدیده دوشوردیکی وحادثات عصیانیه نك بر آزدها نوسی اردولرمزك
 مغلوبیتی انتاج ایتك بی جداً اندیشه آور بر شكل آلدینی جهته
 اردولرمزی ایکی آتش آده سنده بولونمقدن تخلیص ایچون بالموم
 ارمیلرک مناطق حربیه دن ومنزل وشمندوفر خطلری جوارندن
 اوزاقلاشدیلمسنه مجبوریته حاصل اولمشدر .

بو نقل اناسنده بعض افراطکارانه حرکات وقوع بولدینی
 مسموع اولدیضدن تحقیقات احرامی ایچون مختلف هیئات تهنیشه
 کوندولمش وسوق اولنانلرک املاک و اراضینک سوء استعماله
 اوضامامسنى تأمیناً قانون مخصوص پایلمشدر . بو قانونه توفیقاً
 تشکیل اولنان قومیسونلر اموال متروک کی ثبت دفتر ایتکده درلر .
 شایان تأثر بولنان احوال داخلیه دن بری ده سوریه وهجازده
 متکون حادثاتدر . سوریه وقعه می اوتهدن بری فرانسه تقدورتیه سیله
 پرور شیب اولمش بر قاج سبکمزك سوریه استقلالی نامنه حرکات
 اختلالیه ترتیبانه قیامندن عبرت اولوب بونک مقدماتی بالقان حربی
 اناسنده بیرونده اصلاحات مجلسلری ، پارسده فرانسه نك حمایه سیله
 قوتقرملر عقدی کی افعاله تصدی صورتیه لظاهر ایتش ایدی .
 بین الاسلام تفرقه احداث ایدن بوافعالک تداییر حسنه اتخاذیه اوقت
 اوکی آلتش ایه ده دولت حربیه کیردکدن سوکره بو ترتیباتک فاعللری
 فرصتک حلول ایتدیکی زحمیله فصالیه کچمک اوزره فرانسه ایله
 مخابراته قیام ایتدکلرندن محاکمه لرینک اجراسی ایچون دیوان حربیه
 تسلیم ایدلمشدر وحققرنده صادر اولان حکملر موجبنجه جزای

مانلیهر، شاید قنکری، کلیسارده، مکتبلرده بیکلرجه عسکر فراریی بولدی.

۱۰ — سیواس ولایتده قافقاس اردوسنك خط رجعتی تهدید ایچون اوتوز بیك كشیك، قوت جمع ونحشیدینه چالیشلادیی اعترافات ایله ثابت اولدی. سیواسده، صو شهرنده، مرزیفونده، آماسیهده الله ایدیلن بومبار، مخصوصاً اعمال ابتدیرلش ژاندارمه البسه می، عسکر بورولری، بك چوق اسلحه ممنوعه بونی تأیید ایندیکی کبی صو شهری جوارنده ارضرومه کیدن عسکر قافله لرینه مکرراً وقوع بولان تعرضلرده عصیان مقدمه تشکیل ایندی.

۱۱ -- ۱۲ حزرانده سلاح تخریبی ائساننده قره حصار شرقی ارمیلری عصیان ایدرک شهری آتشی ویردیلر. سکر یوز عاصی قلعه یه تحصن ایله عسکردن، اهالیدن، ژاندارمه و بولیدن بر جوقلرینی شهید ایندیلر. ژاندارمه قوماندانی ده شهدا میاننده آیدی.

۱۲ — ینه سلاح تخریبی ائساننده ایزمیتده، باغچه جکده، آله بازارنده یوزلرجه بومبا واسلحه ممنوعه، آرمیسه مناسترنده رهبانه مخصوص مکتبده فوق العاده قوه تخریبیه بی حائر متعدد بومبار، بر جوق کوچوک بومبا وسلاح ظهور ایندی.

۱۳ — خداوندکار ولایتده دخی بر جوق یرلرده بومبا وسلاح ظهور ایندیکی کبی مسلح چتلهل استراحت تامه بی اخلاص باشلادیلر. ۱۴ — مرعشده بش یوز کشیك چته افرادی قندیحق قریه سنده منتظم سپرلر پاپه رق اوزرلرینه سوق اهلان قوه عسکر بهیه مقاومت و تعرض ایلدیلر، بر جوق شهید ویردیردیلر.

۱۵ — بوسیره لرده آقره نك بوغازلیان قضاسنده قوتلی ارمنی چتلهلری اهالی به و عسکره تجاوز ایندی.

۵ — ۱۱ مارت ۳۳۱ تاریخده بش یوز مسلح اشقیا زیتونک تکه مناسترنده اجتماع ایدهدرک اوزرینه کوندربیلن مفروزه ایله مصادمه وزاندارمه قوماندانی سلیمان افندی ایله معقده کی زاندارمه لری شهید ایتدیلر .

۶ — آتپنده ، درت یولده ، اسکندرون جوارنده دشمن دوناماری طرفدن جاسوعلق ایتمک ، شخندوفری تخریب ایلمک اوزره ساحله چیقاریلوب الیرنده کی تعلیماتنامه ایله دردست ایدیلنر عثمانلی ارمیلری ایدی .

۷ — ینه مارنده وانک تیمار ناحیه سی مرکزنده تعداد اغنام انناسنده ارمیلر مأمورین حکومتی استعمال سلاح ایتدیلر ، در حال بیکی متجاوز مسلح اشقیا طویلانندی . عصیان کواش ، شناق قضالینه سرایت ایتدی . حاصیلر خطوط تلفرافیه یی کسیدیلر . ترتیب ایتدک لری بوصولده زاندارمه لری ، کواش قاضینی شهید ایتدیلر .

۸ — عصیان متعاقباً وانه سرایت ایتدی . اسلام خانلرینه ، بانق عثمانی ، دیون همومیه ، رژی ، پوسته وتلفراف بنالرینه بومبار آتیلدی ، شهره آتش ویرلدی . ۷ نیسانده ماوزر ، بومبا ، ال خبره لرله مسلح اشقیانک عددی ایکی بیک بشیوزی تجاوز ایتدی . وان قلمه سنه قیامش اولان عسکر و اهالی اسلامیه نیسان نهایتته قدر شهری مدافعه ایتدیلر . شهر اشقیا اته دوشر دوشمز در حال ارمنی حکومت موقه سی اعلان اولوندی . وان ، بتلیس جوارنده اشقیا سپرلرینک ایچنده روس و فرانسز شاقه لری الده ایدلدی .

۹ — ۱۲ نیسانده سلاح تخریاتی انناسنده نفس دوار بکرده آتیش دینامیت بومباسی . قوطولرله دینامیت قابسوللری ، متعدد وجیم قوطولر دروننده دینامیت باروتلری ، پک چوق ماوزر ،

کوکلیلریله بایزید حدودینی کچەرك حدود منطقه سنده کی کویلری خراب و اهالی اسلامیه بی قتل عام ایتدیلر .

۲ — ۱۳۳۰ سنه سی شباطی ایتداسنده ارمنی چته لری خیزانده عسکر جلی ایچون کوندریلن مفرزه لر حزه استعمال سلاح ایتدیلر، وان ، بتلیس طرفی طوته رق تلفزاف خطلری کسیدیلر . سوق اولتان مفرزه لرله هفته لرجه محاربه ایتدیلر . موشده ژاندارمه لرله آتش ایلدی . کومس قریه سنده آقان ناحیه سی مدیرینک بولندی خااهی آتشله رک مدیری طقوز عسکرله شهید ایتدیلر . موشده آراق مناسترنده تحشد ایدن چهل ژاندارمه مفرزه قوماندانی ایله محبته کی ژاندارمه لری شهید ایتدیلر .

۳ — ۱۶ شباطده عسکر فرادیلریله چهلر زیتونده دائره حکومتی ، جبخانه بی باصدیلر ، سلاحلری یغما ایتدیلر ، تلفزاف خطلری کسیدیلر ، مأمورلری واسلام طائله لری قتله قیام ایلدیلر ، قیامی تسکینه کیدن مفرزه یه استعمال سلاح ایدەرك بر طاقنی شهید ایتدیلر .

۴ — ینه شباطده قیصرینک دوه لو قصبه گنده آمریقانن یکی عودت ایتمش « کینورق حامبار سومیان » ک اوندە بر بومبا اشتعال ایتدی . ایدیلن تحریاتده ارمنی مزارلقنده ، ارمنی مکتبلرنده طقسانی متجاوز محلی و فینلی بومبار ، یوزلرجه مانلیهر ، ماوزر ، غاز تنکەرلیله باروت ، فرانسزجه ، روسجه ، ارمنیجه شیفره مفتاحلری ، وئالک اختلالیه ، چته رك وظائفی مبین یتش ماده لك تعلیماتیه بر چوق اوراق مخا بره بولندی . دردست ایدیلن مظنونلر بو وسائط حریبه نی ارمنی استقلال ایچون حاضر لادقلری نی پروا اعتراف ایتدیلر .

ینه و طنداشلق سویه سندن ایندیرمه مش بالعکس مجالس محلیه به تمیل
نسبی ایله اعضا کوندرملری کی جیلار اظهار ایتمش ایدک . آنجق
سفر برلکک اعلانی اوزرینه بعض ارمنی کنجری عثمانلی سنجانی
آلتده طوبلانه جق یرده حدودلردن و بامصر و بولغارستان ورومانیادن
روسیه به کچهرک کوکلی صفیله روس اردولرینه و با روسیه نك تمجیز
ایتدیکی ارمنی چتله رینه التحاق ایتدکلری کی طاشناق ، خنچاق ،
رامغاور ، ده فودمه خنچاق قومته لرینک آرارنده کی اختلافاتی ترك
ایله متحداً بالاجتماع دولت علیه نك حربه مداخله سی حائده وقواتك
آله جنی شكه انتظار ایلمکی واردوی هایون مظفر اولدیقی تقدیرده
جبهه حربك آرقه سنده کی قصباده اغتشاشلر ، قتل عاملر ، یانغینلر
ایقاع وارمنی عسکرلری سلاحریله فراده بالتشویق بونلردن چتله
تشکیل ایله رك اردولرمزك خط رجعتی قطع ایتمکی تحت فراده
آلدقلری ثبوت بولمسه و آجیازین قتوغیکوسنك روسیه ایمپراطورینی
« ارمنی حامیسی ، عنوانیله تقدیس ایدرك قتوغیکوسلق مقاضك
جریده رسمییه سی اولان « آارات ، مجموعه سنك ۱۹۱۶ تاریخی
آغستوس نسخه سنده بالموم ارمنیلرك مالاً و بدناً روس اردولرینه
معاونته مجبور اولدیغنه دائر برامرنامه روحانی نشر ایتمنه واردوی
هایونده کی ارمنی عسکرلرك سلاحریله فرادلری تکرر ایدرك مقررات
واقعه نك فعلیاتی هاش کوسترمنه بناء حکومت سفیه جه تداییر
احتیاطیه به توسل ایدلمکله برابر ینه ارمنی اکثریتك بو تسویلاته
قایلمیه جقلری حقنده کی قناعتلر تزلزله اوغراماش ایدی .

فقط وقوات مرتب بر پلانه توفیقاً بوجه آتی تعاقب ایتدی :

۱ — روسیه به اعلان حرب ایدر ایتمز چته رؤسایندن انترانیک

ایله ارضروم مبعوثی قره کین پاصدیرمه جیان (آرمی غارو) ارمنی

ارمنی مسئله‌سی وسیلهٔ حرب اتخاذ ایدوب سیاست استیلا جویانه‌لرینه دوام ایده‌جکدر ، انکلیزلرده مستقل بر ارمنستان وجوده کتیره‌دک روسلرک عراق واسکندرونه باقلاشملرینی منع ایله‌جکدر ایدی . هرایکی دولته ارمنی ساکن اولان ولایتلرمزده کی قونسلوسلری بو مقصدلرله ارمنی منورلرینی تحریک وارمنی اهالی‌نین تسلیح ایچون خاطر وخیاله سیغیان دسایس تطبیق ایتدیلر . قونسلوسلر هریرده منسوب اولدقلری دولته بالکیز منافع تجاریه‌سی تأمین ایله متوغل غیرسیاسی برر مأمور اولدقلری‌حاله برده قاپیتولاسیونلر طولایسیله عادتاً سفیر حکم وماهیتده بولندقلرندن معامله‌لری ، مکنلری حکومتک نظر تجسندن مصون‌ظیلوردی . بو صورتله اضلال وتحریکده مع زیاده سربست بولتان قونسلوسلرک مساعیسی مختلف زمانلرده ومختلف یرلرده نمره‌دار ایسه‌ده روسلرک تحریکاتیه سرزده ظهور اولان اغتشاشلرده انکلیزلر مخالف قالدقلرینه وانکلیزلرک اثر تحریکاتی اولانلری روسلر نظر خشنودی ایله کورمدکلرینه بنه‌ه دولت بوقیاملری سهولته تسکینه موفق اوله‌بیللمشدر . نهایت دورهٔ انقلاب حلول ایدرک ارمنی قومینه‌لرینکده ظاهراً آرزو ایتدکلری مشروطیت اداره تأسس ایتدیکی جهته اختلال تشکیلاتنک ادامه‌سنه هیچ برزوم قالماق ایجاب ایدرکن بالعکس قومینه‌لر یکی یکی ناملرله تعدد وتشکیلاتجه توسع ایلش وبالقان حربنده آوروپایه بر هیئت مرخصه اهم‌امیله ارمنی استقلالنی استحصال چاره‌لرینه توسل ایلمشدر . آلتی یوز سنه مال وجانلرینه وهر درلو مقدساتنه نکهبان اولدیغمز بوغنه‌مرک دولته اک بحرانلی زماننده برظانله سیاسیه احداث ایتیمی بزلرک بحق افعالی جلب ایتک اقتضا ایدرکن تربیه‌دینه وفطریه‌مرک سوقیه بو فضیله‌نی بر قاج بکمزک اتری عد ایده‌رک کندیلرینی

اللهه ربط قلب ایدن ، پیغمبر ذیشانک روحانته استقاد ایلین ،
 پادشاهی اوضرینه جانی فدادن چکنین زنده وفدا کایر بر عثمانلی
 اردوسی بولنجه دهازاده شایریش و سکز بچق آی بیوده نمرضلره
 یوز بیکلرجه انسان تلف ایتدکدن سوکره رجعت قهقریه ایله
 چکیلوب کیشدر . بو ملحمة کبرانک زمان جریانی کبی بحرانی
 برآنه مصادف اولان ۳۳۱ سنه سی قونفره سنک دخی تأخیری ضروری
 کورلمشدر .

ینه بو صروده بونغارستان دولتی دائره اتفاقره آلمق ایچون
 بعض حدود تصحیح حاتنه موافقت ایدلمشدرکه بوفدا کارلنمز مرکزی
 متفکر منزله خطوط مواسله مزک آچیلسنی تأمین ایتدیکی کبی فرانسیز
 و انگلیزلرک سلانیکه کسلطی و رومانیاک علیهمزه حربیه کیرمسی
 فدا کارلنمزک درجه اصابتی اثباته کافی کورلمشدر .

بو استخلاص مجاهد لاسنده عناصر عثمانیه نک مالاً و بدنأ کوستر دکلی
 فدا کارلنمز هر درلو حیت و طنبور و رانه نک فوقده جدیر تقدیر
 و ستایشدر . بونکله برابر مع الاسف بیانه مجبور زک بعض حرب
 منطقه لرنده برطاق اهالی لوازم حیت منافی حرکاته تصدیقن چکینه مشار
 و حق لرنده ایجابات حربیه دن اولان معاملات شدیدینی جلب و دعوت
 ایلشدر .

روس حکومتی ، دولت عثمانیه نی پارچه لامق سیاستنی شرقده کی
 خرسیتیانلری حمایه پرده سی آلتنده اجرا و تعقیب ایتدیکندن برلین
 معاهده نامه سنه ارمینلر حقنده هاینگار آناه بر ماده علاوه ایتدیرمش
 ایدی . ارمینلرک حال و آتیمی ماده سی بو صورتله صحنه سیاست
 چیقنجه روسلر و انگلیزلر آیری آیری مقصدلره بونی دولتک باشند
 رغائله دائمه حائده بلیوب بو یونمک ایتدیلر . روسلر زمانی کلنجه

ایشته منحصرأ امنیت داخایه و خارجیہ منی خللدن وقایہ و ہیج
 بر دولت حقده روا کورلسی جائز اولیان مداخلات متعکمانہ
 واستقلال شکنانہ دن اتخلاص مقصدیلہ جالبشدیفمز صبرہ دہ انکلیز
 دوتنامی بوغازی کہرک کلوب کیدن کیلرمن اوزرنده شدتلی بر
 مراقبہ تأسیس ایتک صورتیلہ تجاوزات و تحریکانه باشلادیکی کی
 روسیہ دوتنامی دہ معلوم اولان طرزده باب مخاصمہ نی آجدیفندن
 جسم دولته بر مرض بی امان کی یرلشمن اولان وصایت دولیہ دن
 قورتلوق زمانک حلول ایتدیکنہ حکم اولتهرق شرف و حیثیت دولتی
 محافظت آلمانیا و آوستریا - مجارستان دولتریلہ بالاقاق ۳۳۰ سنہ سی
 تشرین اولی ایچنده مستیناً بتوفیہ لعالی حرب عمومی به اشتراک ایتدک.
 حقوق مشروعه منی مدافعه ایچون سیل سیف جهاد ایتدی کمزدن
 عون و عنایت هاری هر طرفده بزه ظہیر اوله رق قوہ بحربہ منی قرہ
 دکزده روس دوتنامی مکرراً خبر بالادیکی و چناق قلعه دہ منفرد
 فقط امثالی نامسبق قهرمانقلر ابراز ایتدیکی کی اردولرمن دخی
 چناق قلعه دہ ، هراقده ، ایرانده دشمنلرک قوای جمیعہ سنی قهر
 و تدمیر و یک شانی غالیتر استحصال ایتشلر والآن قفقاس، هراق،
 مصر جبهہ لرنده و قالیچیا ، دوبریجه ساحه حرب لرنده و وطنلری ،
 و وطنلریک منافعی قهرمانجه مدافعه ایتکده بولنشلر در . حربک
 برنجی سنہ سند. شانی آلمان و آوستریا اردولرندن بیدکلری ضربات
 شدیدہ آلتندہ سرسلشن دشمنلرمن هم افکار عمومیہ اوزرنده مؤثر
 اوله حق سهل و سریع بر مظفریت اکتساب ایتک ، هم دہ روسیہ به
 جیخانہ و مالزمتہ حربیہ بقیشدیرمک املیلہ قوہ بحریہ و بریہ لریلہ چناق
 قلعه به یوکلندکلری زمان بر قاج کون ایچنده استانبولہ کلہ جکلری
 و موجودیتجزہ خاتمہ چکک جکلری ظن ایتملردی. حالبوکه قارشولرنده

باشند بویوک بر فلاکتك دولاشمقده اولدیغنی حسن ایتدیزه جك درجده ایدی. مملکتز حقنده کی اظفار سیاسیة بومر کزده اولمقله برابر بعض امتیازاتده وار ایدی که هیچ بر دولته مناسبت حنه تأسیسه امکان براقیوردی. قاپتولاسیون نامی آلتنده تکشیف ایدیلن بو امتیازاتك اساسلری دور شوکتزك برر احسانی اولدیغنی حالده عصر آ بعد عصر سوء استعمال ایدیلهرك عهدی برر حق اولق کبی قصدا یا ککش تلقیره اوغرادلش و بوتلقیات یوزندن هر کون هر دولته بر مسئله تحث ایدهرك دولتك موجودیغی لایقظع صاوصلمشدر. آوروپا ایله مناسبات عمومیه مزك فوق العاده توسع ایتدیکی بر دورده دولترلله هر دقیقه بر اختلاف اوکینده بولمقدن دهالیم بر حال تصور اولته بیلیرمی؟ اجنیلره قارشى محکمه لرمز استقلالندن محروم، اجنیلرک علاقهدار بولدیغنی منابع مالیه دن استفاده مز معدوم ایدی. اجنیلرک کیف مایشاء، مؤسسات احداثیه بورالری سفارتخانه لر کبی خارج از مملکت امتیاینه مظهر بولندیرییورلر، کرکر مزه، مالی قانونلر مزه، معدنلر مزك ایشلدلمنه انکشاف و ترقیمز علینه اولهرق هر آن مداخله ایدیورلردی. بونلر کافی کلیورمش کبی آجندلری مکتبلرده تبعه مزى اختلال و افتراق حسلریله، امطریله بلمکدن فارغ اولمیورلردی.

آوروپا قونسری انحلاله اوغرادیغی زمان حکومتك برنجی انشی آرتق دولت علیه یی ساحه سیاسیاتده هر صیاده هدف اولور بر اوکی تلقی ابدلمکدن و داخله حق سلطته وسیله ترمض اولان، خارجاً مناسبات سیاسیه نه هر آن ایراث خلل ایتمک ماهیتده بولنان قیوددن قورتارمق اولمش و مقصدله قاپتولاسیونلری الفا ایتدیکی کبی حین حاجتده مقدمه مشروعی مدافعه ایچون استعمال ایدهرک قوای عمومیه حیایه سنی جمع و معاینه یه قرار ویرمشدر.

ایدن قومیتجه جیلرک اک زاده یوز بولدینی انکلتزده دن مفتش لر جلی
 ضمته واقع اولان تشبثات خصوصیه منری روسیه دولتی بر مسئله
 سیاسیه رنکته صوقه رق ولایات مذکورده مختاریت اساسلری احضار
 ایده جک بر جوق تکلیفلرله اورته یه آتلیش و دولتی بو تشبثدن
 دونوله میه جک بر حاله قویدینی کبی جلب اولته جق مفتش لک انتخاب
 شخصیتلری ایچون کندیسنه بر حق تأمینته ده موفق اولمش ایدی .
 روسیه دولتی آطنیه قدر کندیسنه منطقه نفوذ اعتبار ایتدیکی ولایات
 شرقیه ده دولته منصور اولان اعمارانه دخی هروقت مالمت ایتیش
 وار ضرور، وان، بتلیس ولایتلری داخلده نهایت بوله جق شمندوفر
 خطلری امتیازاتی ایچون وقوع بولان مذاکره مداخله ایله دولتک
 محافظه مملکت عاقل اوله رق قبول ایتدیکی اساسانی عقیم بر اقد بر مشدر.
 روسیه دولتی آلمان یادن حلب ایتدی کمز هیئت اصلاحیه عسکریه پی ده
 ایتدی کمز کبی استخدامه مخالفت ایتیش : عسکر لکجه حصوله کتیرمه
 عزم ایتدی کمز ترقیاته حائل اولق ایست مشدر. فرانسه هراسنقراضی
 متعاقب تقدماً و سیاستاً بر منفعت جرینی التزام ایده رک فیون کشلکدن
 وار یکم دیکی کبی کندیسنه دائرة نفوذ اتخاذا ایتدیکی سوریه و فلسطین
 حوالیسندہ مؤسسانی متبادیاً ترمید و فرانسز لسانی تعمیر ایده رک
 اورالری فرانسز لاشدیرمه و اهالی محایه پی انواع مواعید ایله اغفال
 و تشجیع ایده رک حضور و سکون اخلاصه ساعی بولمشدر .

طرابلس حربین سوکره ایتالیا دخی عهداً اعاده سنه مجبور
 اولدینی آطه لردن چیقمدینی کبی انطالیه حوالیسنی بنیمیه رک مالایطاق
 تکالیف سر دینه جراتیاب اولمش و احوال عمومیه دن بالاستفاده بعض
 امتیازات دخی آلمش ایدی . بالقان حربی متعاقب آنا طولینک تقسیمی ایچون
 بوکونکی ائتلاف دواتلرنده کوریلن استعجال و عصیت مملکتک

بو ایکی خصم جانك ائتلافی انكلتره نك بوغازلرك سیاستی افسانه سنه
 بو صورتله خاتمه چکدیکی ایچون آرتق بوغازلرده تورک لرك بکلجیاکنه ده
 لزوم قالدیفندن لوندره قونفرانسده قابینه لرك بالاده ذکر ایتدی کمز
 مشهور سوزلری اخطار ایدلرجه «ویل مغلوبلره!»، نداسی اك زیاده
 انكلیز آخنلرندن یوکلش ایدی .

حاصلی بزم ایچون غالبیت ممنوع ، مغلوبیت مشروع ایدی ؛
 بر آلتق حرام ، بر ویرمک طبیعی ایدی . هر کس بزی خیر پالایه جق ،
 بزم کیمیه سر چیقارمیه حدمن اولیه جق ایدی .

آوروپا قونفرسی ، بزه سیاست خارجه جه منفور بر اوکوز
 معاملهی بایقدن بشقه خان و وجدان سر و صیلر کی المزده کی مالده
 کوز دیکلرک مملکتی آتیا پارچه لامق اوزره مناطق قوذه
 آیرمشر و بو منطقه لرده حقوق حاکیمزک جریان طیمینه حیولت
 ایتمشردر .

محمد شوکت پاشا مرحوم قابینه سی بویوک بر همت و صفوتله
 مملکتی احیایه هنم ایتدیکی واک اول حال مطقیته قالمش اولان
 مسائی حل ایچون تشبثات سیاسیه ده بولندی زمان انكلتره عراقده
 وبصره کورفرزی حوزه سنده شندوفر تمیدی ، نهرلرده سیر و سفر
 اجراسی ، معادن ایشلدلسی کی بر دولتک امور داخلیه سندن عد
 اولنان حقوقک بر چوغنی عهده سنده قررر ایتدیرمکه ودجله و فرات
 اوزرنده بر انكلیز اداره سی تأسیسه سامی ارمق صورتیه مضمرات
 سیاسیه سی آجیفه وورمقدن چکشمش ایدی .

برلین معاهده نامه یله مسائل دولیه میانته ادخال ایدلمش اولان
 ولایات شرقیه اصلاحاتی کیفیته نهایت ویرمک اوزره بو ولایاتک
 احوال داخلیه سی حقنده کی هنویات و تحریکاتی وسیله همیشه اتخاذا

حربي اعلان اولتور اولتماز آوروپا قابينه لری « غالب و مغلوبه بر قاریش
بر قازانقی و یا غائب ایتمک یوق » دستور یله اعلان طنطنه و تحکم
ایندک لری حالد لوندرد. صلح قونفرانسی مذاکراتی ممکن اولدینی
قدر علیهمزه انتاج ایلک آرزوسندن فراغت ایتمیشلر ایدی .

فی الحقیقه انکلتزه نلک حق مزده کی غنوی حایتکارلقدن آرتق
اثر کورلیوردی . اساساً بویه بر حایتکارلق نه موجود ایدی ،
نده موجود اوله بیلیردی . بو ، بعض سیاسی رجلار منک کندیلرینی
آلداتقی ایچون ایجاده ایندک لری بر سراب ایدی . انکلتزه تحت
اسارتنده بولتدیردینی ، ثمرات بازوسيله متم اولدینی ، تعمیر دیگرله
قانلرینی اهرک بیوده کی یوز میليونلرجه اسلامک امید نجات ، مشمل
استقبال اولدینه اعتقاد ایندک لری بیلدی کی خلافت اسلامیه نلک اکتساب
شوکت و قدرت ایتمسه بالطبع طرفدار اوله مازدی . دیگر طرفدن
روسیه نلک بوغازلره صاحب و آق دکره نازل اوله رق هندستان طریق
بحرینه حاکم اولسنده ایسته مزدی . اونک ایسته دیکی بوغازلرک
بکجیمی ضعیف بر خلافت ایدی . فقط صوک زمانلرده مرآلایا نیاتلک
دمدم ترقی و تعالی ایدن قدرت و فعالیت اقتصادی سی بازار اخذ و اعطادن
کندیسنه ال و آفاق چکدیرمهک باشلادی زمان روسلرک طوپ و تفنک
آوازه سيله استیلا ایتملرندن قورقدینی مستملک لرینک و بلکه بریتانیا
آطه لرینک آلمان صنعت و فن ، آلمان ذکا و فعالیت طرفندن سمرجه
تخیر ایدلمکده اولدینی کوره رک بردنبره تبصیل سیاستله بومدهش
مستولییه قارشی روسلرله او یوشمه یی جانه منت بیلش و خلاصه سی
انکلتزه جه بوغازلرک و بصره کورفرینک حل ملکیتدن عبارت اولان
شرق مسئله سی ایکی یه بوله رک بصره کورفریله هینترلاندینی کندیسنه
مال ایدینوب روسیه نلکده بوغاز اوزرنده حقنی قبولده مضطر قالمشدر .

ابتدیکی بر سروده آلمانیا دولتی بر مدتنبیری تأسسی التزام ابتدیکی
مناسبات صمیمانه به علاوه ایکی زرهلیسی حکومت سینهك امر
و خدمته بالتودیع قیمتدار بر جیلہ اظهار ایتمش اولمقله قلمر مزده
اونودلماز بر حس شکران او یاندیرمشدر .

دولتمزك او زمانکی احوالنه بر نظر سریع عطف ایدرسهك
کوردرزكه دولت عثمانیه شكلاً حائز استقلال اولدینی حالده حقیقتده
وصایت دوله آلتنه کیرمش و حقوق حکمرانیسندن اك مهملرینی
اجانبك کیف وهوسنه تودیع ایتمكه مجبور اولمش ایدی .

روسیه ایمپراطورلنی تاریخ تأسندن بری آق دکنزه مخرج
تدارك ایتمك اوزره مملکتیزی استیلایی کندیسنه سیاست اتخاذ
ابتدیکندن عصرلردن بری دوام ایدن ضعف اداره مزدن بالاستفاده
اراضیمزدن بك چوغنی الله کچیرمش ومتوالیاً ایجاب ابتدیکی وسائل
حرب ایله غایه املنه واصل اولمقله تأخر ایتمه چکی مجزوم بولتمش
ایدی . ایشته ۱۲۷۳ سنه سی روسیه حربی متعاقب پارس قونفره سنه
اشترک ایدن دولتلر روسیهك سیرسریع ایله الساعنی آوروپا موازنه
سیاسیه سی وبالخاصه انکلتزه دولتی کندی منافع خصوصیه سی ایچون
مضر کوردرك بو قونفره ده منعقد معاهده نامه به دولت عثمانیهك
تمامیت ملکیه سی تحت ضمانه آلدقلرینی درج ایله وصایت مشرکینی
تأسیس ایلدکلری حالده ۹۳ حربنده نه روسیهك المزدن تکرار
اراضی المسنه ، نه ده مملکتیمزك پارچه لایمسنه ممانعت ایتمشدر .

برلین معاهده نامه سیله تأیید اولنان بو وصایت کیفیتی دولتمیزی
بر حجر سیاسی آلتنه وضع ایدرک تصرفات سیاسیه مزده حریت
افعالمیزی سلب ایتمش و ۳۱۳ یونان حربنده بیکلرجه اولاد وطنك
قانی بهاسنه آلدیغمز اراضی بی اطاده به جبر ایلدیکمز کی ۳۲۸ بالقان

بالجمله منابع حیاتیه منری تجدید و تنسیق مزملیه ۳۲۹ قونفره منزه ختام و یرد کدن سوکره فرقه سیاسیه من قونفره جه قبول اولتان اساسات دائره سنده مستعجلاً تشکیلاتی اتمام ایندیگی کی هیئت حکومتی منخی خارجاً جالب حرمت بر قوه عسکریه ، داخله مستوجب امنیت اصلاحات ملکیه وجوده کتیرمک اوزره ایشه باشلامش ایدی . فقط بالقان حربنده قازاندقلمری موفقیات سریمه ایله سر مست غرور اولان صربیلر آمال ملیه بهانه سیله الدن طبانجه بی براقیه رق سر بازاره حرکاتده دوام ایندک لرندن آوز و پاقونمرینه داخل دولترک مسالت عمومیّه نامه هرکون متزاید بر غیرتله ادحار ایندک لری هاروت و دینامیت مخزنلری آتشله مشلردر . مسالت طامه بو صورتله بوزیلوب وضعیات دولیه مهیب و مدهش بر شکل آلتجه آق و قره دکزلرک آناختارلری المزدده اولمق حسیله محارب زمره لک التزامی و غیر التزامی از طاجانه معروض قاله جقمزی دوشونه رک حکومت سینه مسلح بی طرفلنی ضروری عد ایله عمومی سفر برلکی اعلانه مجبور اولمش و جهانده بر مثل مسبق اولیان بو مجادله عظمایا ایچنده مدافعه استقلال و منافعی ایچون ملتک حائر اولدینی بالعموم قوا و قابلیاته مراجعته قرار و یردیکندن مکلفیت طامه بی تطبیق صورتیه استحضاراته باشلامشدر . ایشته ۳۳۰ سنه سنده عقدی لازم کلن قونفره حکومت و ملتک بو استحضارات ایله مشغول اولدینی بر زمانه تصادف ایتمک بالضروره تأخیر ایدلمشدر .

بو یوک دکزلر منری و اوزون ساحلر منری مدافعه بی یعنی امنیت حضور و استقلال منری ضامن اوله جفی ایچون پک بو یوک امیدلر ربط و پک بو یوک فدا کارلقلر اختیار ایندیکمز زر هیلر منک انکتره دولتی طرفندن وضع ید ایدلمک صورتیه غصبندن متولد افعال عمومی دوام

۱۳۳۲ سنه سی اتحاد و ترقی قونفره سی

اتحاد و ترقی عمومی قونفره سی ایلولک اون بشنجی یجشنه کونی بعدالظهر ساعت ایکیده نورعثمانيه قلوبنده رئیس عمومی سعیدحلم پاشا حضرتلرینک ریاستلری آلتنده اجتماع ایله مشدر. قونفره نك کشادینی متعاقب مجلس عمومی راپوری قرائت ایدله کدن سوکره انتخاباته باشلانمش وقونفره رئیس اوللکنه سعید حلم پاشا حضرتلریله ریاست ثانیه لره طلعت و مدحت شکری بک اقدیلر انتخاب ایدله کدن سوکره اولا اوچ کاتب وبالا آخره قونفره نك تدقیق واشتغال ایلیه جکی مسأله کوره لازم کلن انجمنلر انتخاب اولومشدر. متعاقباً بازار کونی صباحلین ساعت اونده اجتماع ایله اتحاد و ترقی نظامنامه سنده اجرایی تکلیف اولتان تعدیلات مذاکره ایدلک اوزره ساعت بشه یاریک قاله جلسیه نهایت ویرلمشدر.

* *

قونفره نك ایلك اجتماعنده قرائت اولتان مجلس عمومی راپوری:
محترم اقدیلر ،

صوك قونفره مزك تاریخ عهـ یله بو کونکی اجتماع آراسنده کچن زمان کرک بزه ، کرک بشریته تعلق اعتباریله بک عظیم جاداته جلوه گاه اولمشدر . معلومکزددرکه روسیه دولتک حمایه وتشویقیله بالقانلرده عالیهمزه اوینانان قاجمه اوزرینه دولتک حق بقاـنی کافل

اتحاد و ترقی جمعیتی

۳۳۲ سنه سی قونفره سی مذاکراتیله جو بایده
یازیلان مقالاتی محتوی رساله در

استانبول — طنین مطبعه سی

۱۳۳۲

۱۳۳۲ - ۱۳۳۱

اتحاد و ترقی قونغرہ سی

استانبول — طین مطبعہ سی

۱۳۳۲

1332 Senesi
İttihad ve Terakki Kongresi

İstanbul-Tanin Matbaası

1332

شجرة لها بناء على ان تستعمل وقت الحاجة وهذه الشجرة ينبغي ان توجد في كل شعبة ويسوغ ان يتفاير مفتاحها بين كل شعبة وان يستعمل بين كل فرد مفتاح عندي

اوتوز طقوزنجي ماده — اشبو قوانين اساسيه وصول مقصده
دكين مرعى الاجرا طوتيله جقدر . يالكز ايجاب مصلحت والجا آت
زمانه كوره تعديلاتك اجراسى اكثرث آرا حصولده تجوز اوله
جقدر .

المادة التاسعة والثلاثون — ان هذه القوانين الاساسيه تكون
مراعاة الاجراء الى ان يحصل الوصول الى المقصد ويجوز بالنظر الى
ايجاب المصلحة والجا آت الزمان فقط اجراء التعديلات عند حصول
اكثريه الاراء.

خصوصه سوق وتشويق اوله جق افراده رابعا عموم افرادجه
تنسب اوله جق خصوصات سارده به صرف اوله جقدر .

المادة السادسة والثلاثون — ان الدراهم التي جمعت تنفق اولا
على نشر الحقائق وتعميمها ثانيا على عائلة من فدى نفسه في سبيل
الجمعية ثالثا على افراد تساق وتشوق لحصول تشبثات الجمعية رابعا
على سائر التي يصير تنسبها عند جمهور الافراد

اوتوزيدنجي ماده — عثمانلى اتحاد وترقى جمعيتده بولنان قاديئر
على العموم ار ككلر كبي حقوق عموميه ومدنيه به الك وعين خدمته
مكلفدر لر .

المادة السابعة والثلاثون — ان النساء الموجودات في جمعية الترقى
والاتحاد كالرجال في كل الاحوال فهن مالكات لحقوق اليمن ومكلفات
بعين الوظائف

اوتوز سكرنجي ماده — جميعك مخبرات مهمه سيچون حين
حاجتده قوللانلق اوزره برشفره سى موجود اولوب هرشعبه ده
بولنه جقدر . مفتاحى هرشعبه آره سنده بشقه بولنق وهر فرد بيتنده
آرى آرى اوله رق اختار قوللانلق ممكندر .

المادة الثامنة والثلاثون — يلزم لاجل مخبرات الجمعية المهمة وجود

حمايه مى جميعته اك مقدس وظائفدن عداولنه حق وابقاى نامنه
چاليشيله جقدر .

المادة الرابعة والثلاثون — اذا كانت عائلات الذين يخدمون انفسهم
فى سبيل مقاصد الجمعية محتاجة الى المعاونة فالاتفاق عليها واعاشتها
وحماية اولادها تعدلدى الجمعية من اقدس الوظائف ويجهد لابقاء
اسمهم وتخليد شهرة لهم

اوتوز بشنجى ماده — جميعت نامنه هر نوع كاتب خصوصيلك،
صندوق امينلك ، محاسبك خدمتلى هب مجلس اداره اعضايرنه
محول ايسه ده ايشارك كثره واهميته كوره جميعت آرزو ايلديكى حالده
افراد جميعتدن امين اولدينى ذواته ايش كورديره بيلير

المادة الخامسة والثلاثون — ان خدمة الكتابة الخصوصية وامانة
الصندوق والمحاسبة كلها محولة الى اعضاء مجلس الادارة الا انه نظرا
الى كثرة الاشغال واهميتها يمكن احالة شغل الى ذوات امناء من افراد
الجمعية برأى وتنشوق الجمعية

اوتوز آلتنجى ماده — جمع اولتان باره اولاً نشر تعميم حقايقه
ثانياً جميعت يولنده فداى نفر، ايدنلرك عائله سنه ثالثاً تثبيتات جميعتك

اوله جق وبوصندوقده هیچ بروقت بیك غروشدن فضله باره بولندیر
لیه جقدر . وارادتك فضله سی هیئت اداره نك تنسیب ایدہ جکی شعبه
لر واسطه سیله امانت برباقه به تودیع ایدیلہ جکدر جمعہ داخل اولان
هر فرد بوصندوقه مافوق ویا معلومی اولان ذات واسطه سیله تعهد
ایتدیکی مبلغی هر آی تأدیہ ایدہ جکدر . مقصدار تعهد متعهدك حال
و آرزوسنه کوره نرید و تنقیص اوله سیله جک ايسه ده بومقدار کونده
بر باره حسابله سنه ده طقوز بوجوق غروشدن اشاغی اولیه جقدر .

المادة الثالثة والثلاثون — يلزم لهیأة ادارة الجمعية وجود صندوق
يكون تحت نظارتها وان لا يتجاوز مافیه من الدراهم عن الف قرش
ابدا وتوضع فضلة وراثته على سبيل الامانة في بنك بواسطة الشعب
التي تختارها هیأة الادارة وكل فرد دخل الجمعية يؤدي الى هذا الصندوق
في كل شهر بواسطة من فوق او الذات المعلوم له المبلغ الذي عينه .
والمقدار المتمهد به يمكن زيادته ونقصانه على حسب حال التمهيد وتشوقه
لكن هذا المقدار لا يكون اقل من تسعة غروش ونصف قرش في
السنة بحساب بارة واحدة في اليوم ويقبل لاسم الجمعية كل نوع اعانة
اوتوز دردنجی ماده — مقاصد جمعیت او غونده فدای نفس
ایدنلرك طالمسی محتاج معاونتا ولورسه اعاشه واعانه سی واولاد لری نك

ذلك وفي عكس الحال ينظر اليه بنظر ناقض العهد لعدم اصغائه الى
الاوامر ولا تعاد اليه الدراهم التي اعطاها الجمعية

او توز برنجي ماده — جميعتك تبليغات ومعاملاتي مكتوم طويته
جقدر . افراددن برى جميعت مسائلندن دولاي تحت توقيفه آ لنديني
تقديرده دولاي سيله سبب توقيفي جميعته بيلديريله جكدر .

المادة الحادية والثلاثون — يلزم ان تكون تبليغات الجمعية ومعاملاتها
مكتومة واذا احد فرد من افراد الجمعية تحت التوقيف من جرا
مسائل الجمعية يعلم الجمعية سبب حبسه

او توز ايكنجى ماده — جميعت افرادى نقداً ، قلماً ، بدناً جميعته
خدمته مجبور اولوب بواوج خدمندن برينى اولون ايفا ايتيوب
جميعتى اغفار ايدنلره وجميعتك باره سنى دولانديرانلره . خان وطن
معامله سى اجرايله جكدر .

المادة الثانية والثلاثون — ان افراد الجمعية تصير مشرفة بخدمة
الجمعية مالا وعلماً وبدناً فن لم يقر ولو بواحدة من هذه الخدمات
الثلاثة ومن اغفل الجمعية ومن احتال على احتلاس دراهم الجمعية
يعامل معاملة خان الوطن

او توز اوچنجى ماده — جميعتك هيئت نظارنى تحتده برى سندوقى

ومن يقع منه تبديل مكان هكذا يبحث ويحقق عن وجود شعبة للجمعية في الموضع الذي يذهب اليه فان وجد هناك شعبة تراجع الوسائط اللازمة لاجل الالتحاق بها ان كان له شوق ورغبة بذلك يكرمي طقوزنجي ماده — هر فرد جمعيتك مقاصدينه موافق اولقى شرطيله هر درلو تكليفاته بولنقده حرايسده اجراسى خصوصنده جمعيتك راى ملزومدر .

المادة التاسعة والعشرون — كل فرد وان يكن حرا باقتراح كل نوع من التكاليف الموافقة لمقاصد الجمعية الا ان امر اجرائها لا بد له من رأى الجمعية

اوتوزنجي ماده — افراد جمعيتن هر برى مجلس اداره دن تحميل اوله جق وظائف ممكنه بي قبول واجرا ايله مكلف ايسده اسباب معقوله سرديله بو وظايفى اجرا دن استنكاف ايتديكى تقديرده او شخص . ماف طوتيله جقدر . عكس حالده او امر جمعيتى اصفا ايتماش صايله جفتدن عهدشكن نظريله باقيله جقدر . و جمعيت ، ويرديكى باره بي اعاده ايتيه جقدر .
المادة الثلاثون — ان كل واحد من افراد الجمعية مكلف بقبول واجراء الوظائف الممكنة التى يتحملها من مجلس الادارة غير انه اذا استنكف عن اجراء هذه الوظائف ميناله اسبابا معقولة يعفى من

ضمن دائرة الشرائط للمدينة في المواد السابقة يكلفه بيمين بدينه وناموسه ووجدانه على انه يخدم مقاصد الجمعية باخلاص وانه لا يتجاوز احكام هذا النظام وبعد التحليف يعطيه النمرة التي يأخذها من رأس القسم بالسلل ويشعر بواسطة نومرته مجلس الادارة بقبوله النمرة ودخوله في الجمعية وبعد ذلك يعطيه التظامات الاساسية

يكرمى سكرنجى ماده — در سعادته وياشعبات مجلس اداره سندن برينه منسوب ارلان بر فرد در سعادتن وياشعبه سنك بولندينى بلده دن خارج محله كيده جك اولور ايسه مادوننى مافوقه تقديم وعزيمتى مافوق واسطه سيله منسوب اولدينى مجلس اخباراتكمه مجبور اوله جقدر . بوبله چه تبديل مكان ايد جك كيمه كيده جكي برده جميعك شعبه مى موجود بولندينى تدقيق ايد جك وا كروارسه آرزو ايتديكى حاله آنلره التحاق ايجون لازم كلان وسائله مراجعت ايله جكدر .

المادة الثامنة والعشرون — اذا اراد من ينسب الى مجلس ادارة دار السعادة او الى احد مجالس ادارة الشعب ان يذهب الى موضع خارج عن دار السعادة او عن بلدة شعبه يجبر على تقديم من دونه الى من فوقه واخبار المجلس المنسوب هو اليه بذهابه بواسطة من فوقه

بکرمی آلتجی ماده — داخل جمعیت اولان بر فرد ماده سابقهده تعداد اولتان اوصاف و شرائطی تمامیه جامع اولدیفه متمادی بر تجربه و تدقیق وجدانی ایله قناعت کامله حاصل ایتدیجه هیچ بر شخصی جمعیه ادخال و جمعیتک وجودندن خبردار ایتیه جکدر .

المادة السادسة والعشرون — لا يسوغ لمن هو داخل في الجمعية ان يدخل شخصا الى الجمعية ويطلعه على وجود الجمعية ما لم يحصل له قناعة تامة بتجربة وتدقيق وجداني بكونه جامعا تمام الاوصاف والشروط التي صار تعدادها في المادة السابقة

بکرمی بدینجی ماده — بر فرد مواد سابقهده بیان اولتان شرائط دأره سنده جمعیه ادخال ایلدیکی ذاته جمعیتک مقاصدینه اخلاص ایله خدمت ابد جکنه و شونظامنامه احکامنی تجاوز ایتیه جکنه دأره دین و ناموس وجدانی اوزرینه بریمین تکلیف ابد جک و بعد التخلیف متسللاً قول باشیلرندن آله جنی نومروبی کندوسنه و بره جک و نومروبی قبول ایله جمعیه دخولنی مجلس ادارهیه نومروسيله بیلدیره جک بعده جمعیتک نظامات اساسیه سفی کندیسنه اعطا ابد جکدر .

المادة السابعة والعشرون — من يدخل الى الجمعية واحدا في

(افرادك حقوق ووظائقي وجميعته دخولي شرائطي)

يكرمي بشجى ماده — بر فرد جميعته داخل اولق ايجون اولا عثمانلى ناتياعاقل ورشيد اولق ثالثاً قابليت واستعداد رابعاً اخلاق وحيث صاحب بولنقى جيات وجاسوسلىق كې ردائت اوصاف ايله شهرت قزانماش اولق خامساً جميعتك مقاصد بيه منطلق احوالده عزم و خلوص صاحب اولق سادساً حرص و طمعه مجلوب و فوق العاده هواى نفسانيه به واغراض شخصيه به مغلوب اولماق سابعاً جدت و منات صاحب اولق لازمدر .

(حقوق الافراد ووظائفها وشرائط الدخول فى الجمعية)

المادة الخامسة والعشرون — يلزم لاجل دخول الواحد فى الجمعية اولاً كونه عثمانياً ثانياً كونه عاقلاً وراشداً ثالثاً كونه ذا قابلية واستعداد رابعاً كونه صاحب حيثة و اخلاق مرضية خامساً كونه لم يكتسب شهرة برداءة الاوصاف كجناية و تجسس سادساً كونه صاحب عزم و خلوص فى الاحوال المتعلقة بمقاصد الجمعية سابعاً كونه غير مجلوب لحرص و طمع ولا مغلوب فوق المادة للاهواء النفية والاغراض الشخصية ثامناً كونه صاحب جد و مناة

تحت توقيفه آله جق وباديكر برتهلكه يه دوشه جك اولورسه افراد
جميتك تخليص وحمایه نه واكر قطعياً اتهم اولنمش ايسه فرارينه
وتخليصه مدار اوله جق وسائطي تدارك اتمكلمه مكلف اولديني كبي
جميت افرادينك هر برى ده وجداناً وحيه بو وظيفه ايله مكلفدر .

المادة الثالثة والعشرون — كما ان مجلس الادارة مكلف بتدارك
انوسائط التي تكون مدار التخليص وحمایه من يؤخذ تحت التوقيف
من افراد الجمعية او يقع في تهلكة اخرى من جرا خصوصات الجمعية
وان اتهم قطعياً فلهربيه وتخليصه كذلك كل واحد من افراد الجمعية
ايضا موظف بهذه الوظيفة من جهة الحماية والوجدان

يكرمي درديجي ماده — جميت حكومتك احوال نامرضيه سنى
استخبار ايتديكجه تدارك وتنسب ايده جيكي واسطه لرله اعلان حقيقت
ايدرك افكار عموميه بي ايقاظ وبوكبي احوالك منى چاره نه غيرت
ايده جكدردر .

المادة الرابعة والعشرون — كلما استخبرت الجمعية عن احوال
الحكومة غير المرضية توقظ الافكار العمومية مطلة الحقيقة بالوسائط
التي تتداركها وتعمل جهدها لمنع هذه الاحوال

والعلمي ولهم قدرة على نشر ما يوجد تأثيرات نافعة على افكار اورپا
او الهياة العثمانية وباسباب اخراج وانتشار ما يكون مروجاً لافكار الجمعية
من الجرائد والرسائل واخبار مجالس ادارات الشعب مع عموم الافراد
وادخالها على الممالك العثمانية وتوزيعها على الافراد كذلك يتعهد في
حال الامكان بنشر هكذا جريدة ورسائل نافعة خفية في داخل
المملكة ايضاً الى ان يوفق لاستحصال حرية المطبوعات

يكرمي ايكنجي ماده - مجلس اداره حكومتك خارجي وداخلي
احوال حاضرة سياسيە وملكيه مى حقنه داخل جمعيت اولانلرك
تنوير افكارينه وتزبيد غيرت ومساعينه خادم اوله حق معلومات
مهمه بي كرك بالذات وكرك افراد واسطه سيلة استحصال ايلديكي حالده
متللا عموم افرادہ عرض وافهام ايده جكدر .

المادة الثانية والعشرون - ان مجالس الادارة يرضون باصول
السل على جمهور الافراد ما يكون خادماً لتنوير افكار الداخلين في
الجمعية او زيادة مساعيهم من المعلومات المهمة في حق احوال الحكومة
الحاضرة الداخلية والخارجية السياسية والملكية اذا استصلوها سواء
كان بالذات او بواسطة الافراد

يكرمي اوچنچي ماده - مجلس اداره جمعيت خصوصاً تندين دولاي

لا یتزک بحالا لتشت الاراء وبمده یمرض هذا القرار علی اراء جمهور الافراد توفیقا لاصول التسلل فان کان الاجراء فی احد الشعب یمرض ذلك علی رأى افراد تلك الشعب فقط . وجميع ملاحظات الاجراء سهلا کان او صعبا ینبى ان لا یمتع المجلس عن وضعها فی موقع المذاکره

یکرمی برنجی ماده — در سعادت مجلس اداره سی کرک اوروبا وکرک هیئت عثمانیه افکاری، اوزرینه تأثیرات نافعه وجوده کثیر نشریانه بولنه سیله جک افرادک قدرت قلمیه وعلمیہ جهاک ممتازلرندن بر قاجی منفرداً ویا جمتماً ممالک اجنبیه اعزام ایله جمعیتک مروج افکاری اولق اوزره غزته و سائر اوراق جیقاروب انتشارینی شعبات مجلس اداره سیله عموم افرادہ اخبار و ممالک عثمانیه ادخال و افرادہ توزیع اسبابنه تثبت ایدیله جکی کبی ممکن اولدینی حالده داخل مملکتده دخی سر بسق مطبوعاتک استحصالنه موفق اولنجه یه دکن خفياً بولنه غزته و اوراق نافعه سائر نشرینی متعهد اوله جقدر .

المادة الحادية والعشرون — ان مجلس ادارة دار السعادة كما یتثبت باسباب ارسال بعض افراد منفردة او مجتمعة الی الممالک الاجنبیه من الافراد الذین تمیزوا علی غیرهم من جهة الاقتدار القلمی

موافق اولمغله برابر اجرا سنده كلفت و محذور اولدینی حالده اولاً تشئت آرایه میدان و برلمه منت شرطيله اجرا و یا عدم اجرا حقده هر درلو احتمالاتی پیش نظره آله رقی بر قرار اتخاذ ایدیه جك بسمه بوقراری نسله توفیقاً آرای عمومیة افرادیه و اکثر شعبه نك برنده اجرا اولته حق اولورسه بالكز او شعبه نك افرادی رأیه عرضه و اجراسی قولای اولسون و اکثر كوچ اولسون بالجمله ملاحظاتی موقع مذاكره و مشاوره یه وضع ایتمك ان امتناع ایتمه جكدور .

المادة العشرون — ان مجلس ادارة دار السعادة مرجع لكل نوع من امور الجمعية ومصلحتها وللمجالس ادارات الشعب والافراد الموجودة في دار السعادة وما يقع من احد اطراف الاعضاء المتركب مجلس الادارة منهم او من مجالس ادارات الشعب او من جانب الافراد الموجودين في دار السعادة من التكليف او الاخبار بالمواد التي فيلزمه شياء موافقة لمنافع الوطن ولا يرى كلفة ولا خطر في اجرائها يلزمه قبوله واجرائه او تبليغه فان كان التكليف او الاخبار الوقع بهذه الصورة موافقا لمقاصد الجمعية ومنافعها ومع ذلك في اجرائه كلفة وخطر يلزم المجلس اولا ان يعطى قرار بعد المفاوضة وامعان النظر في كل نوع من الاحتمالات التي تنشأ عن الاجراء وعدمه بشرط ان

بالسهولة الى البلدة الموجودة هى فيها لما يطبع وينشر على اسم الجمعية وحسابها فى الممالك العثمانية او فى جهة من الممالك الاجنبية من الجرائد والاوراق والتحرير النافعة وتوزيعها على الافراد رابعا اعطاه الافراد تكليفات مجلس ادارة دار السعادة ومعلوماته التى اعطاها واشعار مجلس ادارة دار السعادة بما يقع فى مقابلة هذه التكاليف والمعلومات من بيانات الافراد الموافقة لمنافع الجمعية بتمامها خامسا ايفاء الوظائف العائدة اليها من المواد المدرجة فى الفصول الآتية سادسا التزام السرعة فى ايفاء الوظائف . والشعب الموجودة فى الممالك الاجنبية مكلفة بمقد مؤتمرات ايضا زيادة على وظائفها لكما ساعدها الوقت

يكرم منجى ماده — در سعادت مجلس اداره سى هر نوع امور و مصالح جمعيتك و شعبات مجلس اداره لريله در سعادتده موجود افرادك مرجى اولوب كرك مركب اولدينى اعضائك برى طرفدن و كرك شعبات مجالس اداره سيله در سعادتده بولان افراد جانبندن تكليف و يا اخبار ايديلان مواد اينجده وطنك منافعه موافق اولان واجرا سنده كلفت و محذور كورله ين شيرى قبول واجراسنى در عهدده و يا ببلغ ايدجك اكر بوسورتله واقع اولان برتكليف و يا اخبار مقاصد و منافع جمعيتده

وتعلن الكيفية بواسطة جريدة الجمعية

اون طقوزنجی ماده — طشره مجالس اداره سی درسعات مرکز مجلس اداره سنک وسائط اجرائیه سیدر . وظائفی . اولاً سالف الذکر ماده لرده کی احکامه نایا بولندی بی بلده داخلده وملحقانده افرادک تکثیر وحایه سنه ثالثاً کرک ممالک اجنییه ده وکرک ممالک عثمانیه نک برجهتده جمعیت نام وحسابنه طبع ونشر اولنه حق غزنه وسائر اوراق وخررات نافعه نک بولندی بی بلده یه سهولتله ادخال وسائطی استحصاله وافراده توزیمه رابعاً درسعات مجلس اداره سنک تکلیفاتی وویردیکی معلوماتی افراده اعطایه وبالمقابله افرادک منافع جمعیه مو فی اولان بیاناتی تمامه درسعات مجلس اداره سنه اشعاره خامساً فصول آیه ده مندرج مواددن کندی لریسه عائد وظائفی ایفایه سادساً ایفای وظائفه التزام سرعت ایلمکه مجبور اوله جقدر . ممالک اجنییه ده بولتان شعبه لرفضله اوله رق وقت بولدقجه قوفرانلر وبرمکله ده مکلفدرلر .

المادة التاسعة عشرة — ان مجالس ادارة الخارج هی الوسائط الاجرائية لمجلس ادارة دار السعادة فوظائفها اولا رعاية الاحكام التي في المواد السالفة الذكر ثانياً تكثير الافراد في داخل البلدة الموجودة هي فيها وفي ملحقاتها وحماية الافراد ثالثاً استحصال وسائط الادخال

اون سكرنجى ماده - استانبول مجلس اداره سى ايسه كرك در
 سعادتده وكرك طشره شعبانده موجود اولان افرادك مقدارينى وعلى
 العموم افراددن آلتان مبالغه ك يكونيله مفرداتنى ومصارفات عموميه
 سنى مشعر هراوج آيده بر كره طشره شعبانيله درس - مادند موجود
 قوللرك عددى ميين بر جدول تنظيم وشعبه لره توزيع ايده جكه ده بودقتر
 وتعميم خصوصى مجلس اداره نك تعين ايتديكى . رزمانده ابتدا ايده
 جكدر . معاملات مالىه نك حسن جريانته مدار اولق ايچون جمعيتك
 مهرر سجيله مهور علم وخبرلر ويريله جك وجمعيتك غرضه سى واسطه
 سيله اعلان كيفيت ايديله جكدر .

المادة الثامنة عشرة - اما مجلس ادارة دار السعادة فيلزم ان
 ينظم في كل ثلاثة اشهر مرة حدولا مشعرا بمقدار الافراد الموجودة
 سواء كانت في دار السعادة او في شعب الخارج وبمقدار المبالغ المأخوذة
 من الافراد بالعموم مع بيان كميتها وبالمصارف العمومية ومينا غدد
 الشعب الموجودة في الخارج واقسام الموجودة في دار السعادة ويوزعه
 على شعبه واقسامه غير ان امر هذا التوزيع والتعميم سيبدى في
 الزمان الذى يمينه مجلس الادارة ولاجل ان تكون المعاملات المالية
 جارية على محور حسن يعطى علم وخبر محتوم بنظم الجمعية الرسمى

وتأديات وارسالات ومطالعاتي دخی متظماً ارائه ايله جکدر . هر فرد
تأدياتک محل صرفی صورمغه مأذوندر .

المادة السادسة عشرة — ان مجلس الادارة يجبر على اتخاذ دفتر
مکمل مشر بالواردت والمصارفات ويقيده في هذا الدفتر المبالغ التي
اخذت من الافراد الموجودة تحت ادارته كلا على حدة على ترتيب
النومرو ويرى التأديات والارسالات والمطالعات ايضاً بدرجة متظمة.
وكل فرد مأذون بالسؤال عن محل صرف التأديات

اون يدنجی ماده — طشره مجالس اداره لری اشبوايکی ماده ده
بيان اولنان طرزده طوتمش اولدق لری دفتر لموجينجه شعبه سی افرادينک
نومرو لرينی و تحصيل ايندکلری مبالغک يکونقی ومقدار مصارفی
هر آي بتمامها استانبول مرکز مجلس اداره سنه بيلديره که مجبور اولوب
مانع ظهورنده اوج آيدن زياده تأخیری جائز اوله ميه جقدر .

المادة السابعة عشرة — تجبر مجالس ادارة الخارج على اعلام
مجلس ادارة المركز في دار السعادة في كل شهر عن نمر افراد شعبها
وكية المبالغ المتحصلة ومقدار المصارف تماماً بموجب الدفتر المتخذ على
الطرز المين في هاتين المادتين ولا يجوز تأخيره اكثر من ثلاثة اشهر
بظهور مانع

اون بشنجى ماده — مجلس اداره تحت اداره لرنده بولنان افرادك
نومرولرىنى حاوى منتظم بردفترطونمغه مجبور اولوب هربراجتماعنده
ايكى اجتماع آره سنده كى مدت ظرفنده جمعته داخل اولان ذواتك
نومرولرىنى بالتمين قول باشى واسطه سيله سلسله اصحابنه توزيع ودفتر
مخصوصه قيدايده جكدرد . جمعيتك اساس دفتري تحت امنيتده بولنق
ايچون ممالك اجنيده ده بولنان شعبه لردن برينه توديع اولنه جقدر .
مركز اداره ده دفتر سطحه بولنه جقدر .

المادة الخامسة عشرة — يجبر مجلس الادارة على اتخاذ دفتر منتظم
حاولنم الافراد الكاتبة تحت ادارته وفي كل اجتماع له يعين نمر الذوات
الذين دخلوا الجمعية في اثناء المدة التي بين الاجتماعين ويوزعها على
اصحاب السلسلة بواسطة راس القسم ويقيدها في دفترها المخصوص
وبصير ابداع دفتر الجمعية الاساسي في شعبة من الشعب الموجودة في
البلاد الاجنبية لاجل ان يكون تحت الامن وفي مراكز الادارة يكون
دفتر سطحه

اون آلتجى ماده — مجلس اداره واردات ومصارفاتي مشمر
مكمل بردفترطونمغه مجبور اوله حق بودفتره تحت اداره لرنده بولنان
افراددن آدقلى مبالنى آبرى آبرى نومرو صره سنده قيدايده جك

المادة الثالثة عشرة — لاى سبب كان اذا قام واحد من افراد الجمعية فى بلدة من البلاد العثمانية او الاجنية وصار موافقا لتكثير الافراد وبلغ عدد هؤلاء الافراد الى مقدار مناسب فهذا الفرد بماذون بتشكيل شعبة بناء على ان يكون رئيسها وان تكون مرتبطة مجلس ادارة دارا لسعادة بواسطة الذات المعلوم له

(مجلس ادارته نك حقوق ووظائفه)

اون در دنجى ماده — در سعادت مجلس ادارته سى هفته ده بر كره لزومى تقديرنده ايام غير معينه ده اجتماع ايدرك مذاكرات مقتضيه ده بولنه جقدر . مجلس ادارته نك وظيفه اصليه سى افراد بيتنده برواء حطة اتحاد اولمقدر . اعضا بيتنده اكثريت اولمازسه هيچ برايشه قرار و برليه جقدر .

(حقوق مجلس الادارة ووظائفه)

المادة الرابعة عشرة — ينقد مجلس ادارة دار السعادة مرة فى الاسبوع وحين اللزوم ينقد فى ايام غير معينة لاجل المذكرات المقتضية ووظيفته الاصلية كونه واسطة الاتحاد بين الافراد فان لم يوجد بين الاعضاء اكثرية لا يعطى قرار لعمل ابدا

انه وجد بين هؤلاء الافراد شخص فائق على رئيس واعضاء مجلس الادارة الموجودين من جهة حسن الاخلاق والمزايا العالية يخبر بمجلس الادارة خفية بطريق التسلسل باهلية الشخص واقتداره بدون تعيين شخصه حال كونه راضيا واعضاء المجلس يحققون باصول التسلسل ايضا عن اوصافه الممدوحة فاذا رأوه بناء على استحقاقه لائقا للعضوية يترك واحد منهم موضعه لهذا الذات ويخرج ان طلب وان لم يترك احد منهم موضعه برضاه ابدا يقترح بينهم فمن اصابته القرعة يقام هذا الذات في موضع الذي اصابته القرعة واخيرا ينتخب رئيسا باكثرية اراء الاعضاء . ومثل هذا الذات الذي قبل للعضوية قام في مقامها . فان كان من ترك موضعه باختياره اكثر من واحد يقترح بين التاركين فقط

اون او جنجى ماده — افراد جمعيتن برى هر نه انجون اولورسه اولسون بلاد عثمانيه ومالك سائر مدن برنده اقامتله تكثير افراده موفق وبو افرادك عددى مقدار مناسب بالغ اولدينى حاله اول فرد رئيس اولقى و آنك درسعادته معلومى بولتان ذات واسطه سيله استانبول مجلس اداره سه مربوط بولنقى اوزره برشعبه تشككه مآذوندر .

والاقتدار علی الاشغال وكل واحد من الرئيس والاعضاء اعتبار راس
قسم وكلما تزايدت الاعضاء تعدد الاقسام ايضا

اون ايكنجى ماده — هر قوله افراد جيت تكثر ايدرك بونلرك
يچنده حسن اخلاقى ومزايای عاليه سى جهيله موجود مجلس اداره رئيس
واعضالرينه فائق ر كيمه بولندينى تين اينديكى تقديرده وكندوسى
رضا كوسترديكى حالده تسلسل ملر يقيله اهليت واقفدار وشخص تعيين
اولمقصرين بالكر خفياً مجلس اداره به بيلديريله جـك واعضای مجلس
بونك اوصاف مدوحه سنى به اصول تسلسل ايله جدا تحقيق واستكشاف
ايدرك استحقاقه كوره اعضائه شايد كوردكارى حالده ايتره
ايچلرندن برى اوزاته برينى ترك ايله اعضاقدن چيقه جق واكر هيچ
كيمه رضاسيله برينى ترك ايتيه جك اولورسه بئلرده برقرعه كشيده
اولنه رق هانكيمه اصابت ايدرسه اوزات آنك برينه اقامه ايديله جك
ومؤخرأ اعضاكانا كثریت رأيسله رئيس انتخاب اولنه جق وبومثللو
مجدداً اعضائه قبول اولنن ذات قائمقامى بولندينى اعضاكانك قول
باشيلغنى در عهده ايده جكدرك اكر برينى ترك ايدنلر بردن زياده ايسه بالكر
بونلر آره سنده قرعه كشيده ايديله جكدرك .

المادة الثانية عشر — حال تكثر افراد الجمعية فى كل قسم اذا تين

بالاثناء التي يريد عرضها على مجلس الادارة وهو يبلغها الى من فوقه وبهذه الصورة تعرض على المجلس بيانات الافراد المتعلقة بالمجلس بصورة الانتقال من مافوق الى مافوق الى راس القسم او الى من لهم مناسبة ووصلة مع اعضاء الجمعية ومنهم الى المجلس وهؤلاء يبينون ذلك لمن دونهم وبهذا الوجه تقع تبليغات المجلس العائدة الى الافراد بصورة الانتقال من مادون الى مادون . والتميز بما فوق يراد به الذات الذي ادخل الفرد في الجمعية وبما دون يراد الاشخاص الذين ادخلهم هو في الجمعية

(مجلس ادارته تلك صورت تشكيلي)

اون برنجي ماده — مركز مجلس ادارته هي رئيس واعضائى استانبولده بولتان افراد جميعك ايش كذار وغيورلرندن انتخاب وهر برى بر قول بانى اعتبار اولنمشر . اعضا تزايد ايندكجه قوللردنجى تعداد ايدى جكدرد .

(صورة تشكلى مجلس الادارة)

المادة الحادية عشر — ينتخب رئيس مجلس ادارة المركز واعضاؤه من افراد الجمعية الموجودين في دار السعادة الفيورين وارباب اللياقة

عادی فالصورة هي درجة القسم المنسوب هو اليه والمخرج هو الرقم الذي يرى انه كم صار عدد الفرد بالنسبة الى الافراد الموجودة في ذاك القسم مثلاً نمرة الخممئة والخامسة والعشرين للقسم الثالث هكذا $\frac{2}{25}$

اونسجي ماده — اصول تلل مجلس اداره طرفندن افراده وافراد جانبندن مجلس اداره به اعطاي معلومات واجراي تكليفات ايجون متخذب اصولدر . هر فرد بمجلس اداره به عرض ايدنه جيكي شـيـلـري مافوقه بيلديرر اوده كندى مافوقه سويلر وبوصورتله افرادك مجله عائدبياناي مافوقندن مافوقه انتقال صورتيله قول باشيلر وباعضاى جمعيت ايله مناسبتي اولانلره وآ نلردن مجله بيلديريلور . آنلرده مادونه بيان ايلر بوجمله مجلهك افراده عائد تبليغاني دخي مادونه انتقال صورتيله واقع اولور . بر فردك مافوقى تعميري كنديني جمعيتـهـ ادخـان ايدن ذات مادوني تعميري كنديـنـك جمعيتـه ادخال ايـتـديـكي كينه لردر .

المادة العاشرة — ان اصول التلـل هي اصول متخذة لاجل اعطاء للمعلومات واجراء التكليفات من طرف مجلس الادارة الى الافراد ومن جانب الافراد الى مجلس الادارة وكل فرد يخبر من فوقه

الآتية وهكذا كل فرد لا يعرف احدا غير الذى فوقه وتحتة وذات آخر وكل من المعاملات والتكليفات العائدة الى الافراد يصير اجراؤها بواسطة هذه النور توفيقا لاصول التسلسل . وقد تركت مطلقة لافراد الجمعية جهة تقديم واحد لآخر برأى وتشوق الطرفين وتأميناتهما الوجدانية . والذات الثالث يبنى ترجيح انتخابه من الذوات الذين هم فوق المافوق

طقوزنجى ماده — استانبول مجلس اداره سنى تركيبايدن بررئيس ايله درت اعضائك هر برى بر قول اعتباريله افراد جمعيت بش قوله منقسمدر . هر قولك درجه سى رئيسدن بدأ ايله بر ، ايكي ، اوج ، درت ، بش رقلربيله افاده وهر فردك هويتنى مشعر اولان نومروسى دخى منسوب اولان قولك درجه سى صورت واول قوله موجود افرادك قاچنجيسى اولديغنى كوسترن رقم مخرج اولان بر كسر ايله تعيين ايديله جكدرد . مثلا اوچنجى قولك بش يوزيكرمى بشنجى نومروسى ۴۴۰ در .

المادة التاسعة — باعتبار كون كل واحد من الرئيس والاعضاء الاربعة الذين تركب منهم مجلس ادارة الاستانة قسما تنقسم افراد الجمعية الى خمسة اقسام ودرجة كل قسم يشتر افادتها وبيانها بارقام ۱، ۲، ۳، ۴، ۵ مبتدأة من الرئيس وتعين نمرة كل فرد المشعرة بهويته ايضا بكم

شعبة مجلس ادارہ سی تأسیس وتشکیل ایدیلہ جک وهر شعبه بولنديني
بلده نك اسميله اكيله جقدر .

المادة السابعة — في حال توسع وانتشار الجمعية تؤسس وتشكل
في البلاد التي كثرت فيها افراد الجمعية تسهيلا للمعاملات شعبة مجلس
ادارة مركبة من رئيس واحد وعضوين تابعة لمجلس ادارة الاستانة
بواسطة من فوق رؤسائها وكل شعبة تسمى باسم البلدة التي هي فيها
سكرنجي ماده — افرادك اسم وجنسي كنديني جمعيتہ ادخال
ايدن ايله آتي الذكرايكي ذاندن ماعدا هيچ كيمه به معلوم اوليه جقدر .
وبويله جه هر فرد مافوق ايله مادوني وديكر اوچنجي برذاندن بشقه كيمه
بي طانيمه به جقدر . افراده عائد هر درلو معاملات وتكليفات بنومرو
لر واسطه سيله اصول تسلله توفيقاً اجرا اوله جقدر . ايكي طرفك
رأى و آرزوسى ايله وتأمينات وجدانبه ايله افراد جمعيتك يكديكرينه
تقديمي جهتي ده سر بست بر اقل مشدر . اوچنجي ذانك مافوقك اوزرنده
كي ذواندن انتخاب اولنمسي ترجيح ايدلمليدر .

المادة الثامنة — ان اسم كل فرد وجنسه لا يكون معلوما لاخذ
ابدا ماعدا من ادخله في الجمعية وذاتين آخرين يأتى ذكرهما وفي نظر
الجمعية تعين هوية الافراد بواسطة اصول الزومرو التي بينت في المادة

المادة الخامسة — بمد ان تكتب الحكومة العثمانية حال حكومة مادلة صديقة الحرية والترقي نفتقد جمعيتنا ان معانها ومظاهرها لدولتها بالمال والروح في بقاها ملكية مستقلة تامة وفي كل تشبث نافع للوطن والملة معنى ومادة كنشر المعارف وتهذيب الاخلاق وتكثير الثروة والتجارة والمعمورية هي وظيفة مقدسة

(جمعيتك صورت تشكّل واداره سي)

آ لتعجى ماده — جمعيتك هيئت اداره سي بر رئيس ايله درت اعضاء مركبر . ومركزي استانبولدر . اداره اعضاءى افراد جمعيت آرتد قجه بيكده بر نسبتده تزويد ايديله جكدرد .

(صورة تشكّل الجمعية وادارتها)

المادة السادسة — ان هيئة ادارة الجمعية مركبة من رئيس واربعه اعضاء ومركزها الاستانة وكلما ازدادت افراد الجمعية تزداد اعضاء الادارة بنسبة واحد فى الالف

يد برنجى ماده — جمعيتك توسع وانتشارى حالده افرادى تكثر ايدن بلده لرده تسهيل ماملات ايجون بر رئيس ايله ايكيشر اعضاء مركب ورئيسلرينك مافوقى واسطه سيله استانبول مجلس اداره سنه تابع

ومحافظة على حسن الاخلاق . وترقى المصارف العمومية . وبالجملة
وظيفتها القيام بامور نافعة لخدمة الانسانية والمدنية . فن يحول بينها
وبين اجراء هذا المقصد الحيرى او يوقفها فى تهلكة ما ينظر اليه بنظر
عدو للوطن

دردنجى ماده — جميعت نظرندة سلاله نجيبة عثمانيه نك مقام ساطنت
وخلاقندة بقاى ملتزمدرد . انجق شرع ونظامه مغاير حر كاتده
بولند قلى واصول مشورتى قبول و حقوق مدنيه حياه اتمدكلى
حالده حقلىندة شرعا وقانونا لازم كلان معامله اجرا ابدله جكر .
المادة الرابعة — ان بقاء السلاله النجيه العثمانية فى مقام الخلافة
والسلطة ملتزم فى نظر الجمعية ويجرى فى حقهم ما يلزم اجراؤه شرعا
وقانونا من المعاملة حال سيرهم على منهج مغاير للشرع والقانون وعدم
قبولهم اصول المشورة وتركهم حياه الحقوق المدنية فقط

بشنجى ماده — حكومت عثمانيه حرى وترقى طرفدارى بر حكومتها
عادله خالى كسب اشد كدن صوكره جمعيت مزدولت تركتسايت ملكيه
واستقلاله سنك بقايله نشره عارف وتهذيب اخلاقه تزيد ثروت ، تكثير
تجارت ومعموريت كى وطن وملتى معنا ومادة نافع مردلوتشبتاند
حكومته مالا وجانا معاونت ومظاهرت ايلمكى كنديسنه بروظيفه
مقدسه بيلير .

ايجنچى ماده — جعيتك مقصدى عمومك منفعته متحد آجاليش مقدر
آره ده مليت ، قوميت ، جنيت ، مذهب ، طريق تفرقه لرى بوقدر
اعضايينده حقوق مدنيه جه مساوات كامله بولنه جقدر هراعضار اينده
حر و مستقندر . منافع عموميه دن بشقه هيچ برامرايله مقيد دكلدر .
المادة الثانية — ان مقصد الجمعية السى والاجتهاد تحت راية
الاتحاد لما يكون عاندا بالنفع على العموم فلا يكون بينها تفرقة قومية
وجنية بل يكون بين اعضائها المساواة الكاملة فى الحقوق المدنية
وكل عضو هو حر ومستقل فى راية وليس مقيدا باى سوى المنافع
العمومية

اوجنچى ماده — جعيتك رظيفه سى اداره حاضره حكومتى حقوق
انسانيه نك محافظه سى وترقيات مدنيه نك منبى اولان (اصول مشورت) ه
اعاده ومحافظه حسن اخلاق ومعارف عموميه نك ترقيته وعلى العموم
انسانيت ومدنيته خدمت اتمك كى امور نافعه ده بولمقدر . بومقصد
خيرى اجرايه حائل اولانله وجمعيتى هر كونا تهل كيه اوغرا تانلره وطن
دشمنى نظريله باقيله جقدر .

المادة الثالثة — ان وظيفة الجمعية هى اعادة حكومة الادارة الى اصول
المشورة التى هى حافظة للحقوق الانسانية . وينسب للترقيات المدنية .

عثمانلى اتحاد و ترقى جمعيتى نظامنامہ سى
عثمانلى اتحاد و ترقى جمعيتك اسباب تشكىلى
ومقاصدى

برنجى ماده — حكومت حاضرہ نك عدالت ، مساوات ، حریت
كہى حقوق بشریہ بی احلال ایدن و بتون عثمانلىلری ترقیدن منع ایلہ و وطنی
اجنیک بد تسلط و اغتصابہ دوشورون اصول اداره سنى اصلاح
و وطنداشلمزى ايقاظ مقصدیلہ قادين وارکك بالجلسه عثمانلىلردن
مركب عثمانلى اتحاد و ترقى جمعيتى تشكىل اتمشدر .

﴿ نظام جمعیه الاتحاد والترقى العثمانیہ ﴾

(اسباب تشكىل الجمعیه و مقاصدها)

المادة الاولى — تشكىلت جمعیه الاتحاد والترقى العثمانیہ مركبة من
العثمانيين ذكورا و اناثا ابقاظا لمواطنينا و قصد اصلاح اصول ادارة
الحكومة الحاضرة التى هى مخلة بالحقوق البشریة كالعقدالة و المساواة
والحرية مانعة من ترقى العثمانيين ملقية بالوطن العزيز الى تسلط
و اغتصاب يد اجنبية

عثمانلى اتحاد و ترقى جمعيتى
نظامنامه سى

نظام جمعیه الاتحاد والترقى
العثمانیه

Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti
Nizamnamesi

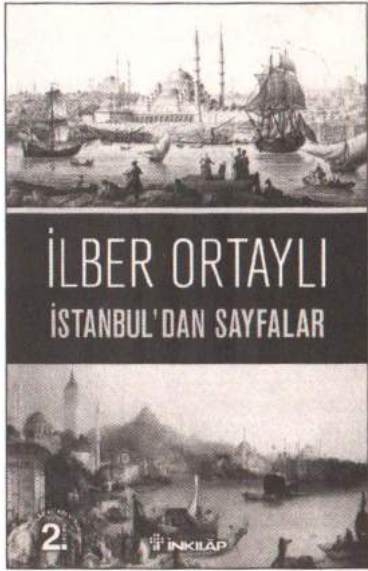

Nizamname-i El İttihad ve El Terakki
El Osmani

Bir uygarlık çevresine girme aşamasındaki toplum, model aldığı toplumun kendine göre bir resmini çizer, o uygarlıkta ve hayat tarzında kendine göre demirleme alanları, referans noktaları saptar. Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm yapı ve kurumlarıyla bir bütün olarak yaşadığı modernleşme olgusu da bu çizgiden hareket etmiştir. 23 Aralık 1876'da Osmanlı İmparatorluğu artık anayasal bir monarşi oldu ve ömrünün son 46 yılını bu rejimle tamamladı.

İlber Ortaylı'nın Osmanlı kurum ve cemaatlerinin modernleşme çabalarını irdeleyen eseri *Batılılaşma Yolunda* Tanzimat, Tanzimat devri basını, Osmanlı parlamentosundaki millet temsili, anayasal rejim sorunu, taşra bürokrasisi, idari modernleşme, mahalli idareler, diplomasi, Osmanlı'da laiklik hareketleri, Osmanlı İdaresi altındaki dini gruplar, Alevilik, Nusayrîlik, Ortodoks Kilisesi ve Museviler gibi pek çok konuyu tarihsel perspektifi içerisinde ele alıyor.

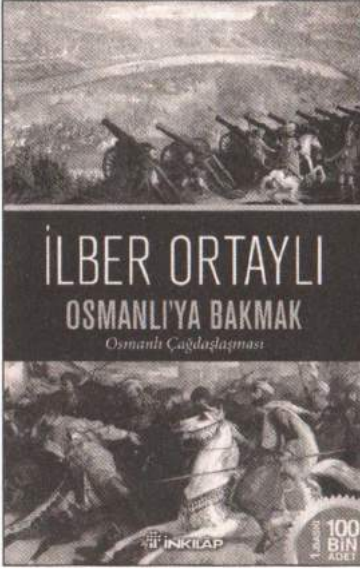

Seyrine doyum olmayan bir İstanbul albümü . . .

Asitane, Derallyye, Dar-ül hilâfet'il aliyye, Dar'üssaadet, Dersaadet, İslambol gibi pek çok ismi vardır İstanbul'un . . . Sayfaları çevirmekle bitmeyen bir kitap, seyrine doyum olmayan bir resimdir İstanbul. Bu şehirde uygarlık tarihinin her anından, her bucağından kalıntılar, renkler vardır ve bugün de ilginç bir değişimin içindedir.

Sultanahmet Meydanı, Beyazıt, Bâbüâli, Beyoğlu, Pera, Tarlabası, Balat, Eyüp, Kumkapı ve Taksim'den yola çıkan *İstanbul'dan Sayfalar* sokaklarından meydanlarına, camilerinden mezarlıklarına, ulema semtlerinden eğlence mekânlarına, kütüphanelerinden meyhanelerine benzersiz bir İstanbul yolculuğu.

İlber Ortaylı; diliyle, tarihiyle, kültürüyle var olan eşsiz bir hazinenin, bir dünya başkentinin sayfalarını aralıyor.

"Osmanlı İmparatorluğu modern dünya ve milliyetçilik karşısında yıkılan son Roma'dır. Bu tip bir imparatorluk bundan sonra olamaz."

Osmanlı'ya Bakmak kitabında Haçlı birliğini diriltten Fetih'ten, Osmanlı tarihinin tartışmalı pek çok olay, kavram ve kurumu ele alınıyor. Mohaç'tan Kırım Savaşı'na, Osmanlı tarihi boyunca hep bir muamma olarak kalan Ortadoğu'dan Mısır ile olan ilişkilere, Kavalalı Mehmet Ali Paşa sorunundan sürgündeki Şehzade Cem Sultan'a, kadınlar saltanatının en güçlü ve simge ismi Kösem Sultan'dan II. Abdülhamid'e, Osmanlı'daki milletler ve dinler mozağinden Balkanlar'daki milliyetçilik hareketlerine . . . Osmanlı Batılılaşması, diplomasi, dışışleri, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemine kadar pek çok konu İlber Ortaylı'nın akıcı kalemıyla bu kitapta.

İTTİHAT VE TERAKKİ

"Kulunuzdan gayrisi İttihatçıdır"

Türk siyasi tarihinin en önemli kırılma anlarına damgasını vuran bir gelenek İttihat ve Terakki... Gizli bir cemiyetten örgütlü ve güçlü bir yapıya ulaşarak hem Türk siyasi tarihinin hem de siyasal kültürünün seyrini değiştiren İttihat ve Terakki'nin bilinmeyenleri Erol Şadi Erdiç ve İlber Ortaylı'nın dilinden elinizdeki kitapta bir araya geliyor.

Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, Babiâli Baskını, 31 Mart Ayaklanması, asker-siyaset ilişkisi, İttihat ve Terakki'nin iki döneminden, suikastlar, gizli örgütlenmeler ve darbelere bir dönemin zihniyet ve eylem haritası ile *İttihat ve Terakki: Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler* önemli bir boşluğu dolduruyor..

"Erol Şadi Erdiç yazmayan değil, kolay yazmayan biriydi. Herkesi eleştirdiği gibi en başta da kendini eleştirdiği anlaşılırdı. Nitekim önemli bilgilerin yer aldığı bu eseri yayımlamak ölümünden sonra nasip oldu.

Türkiye tarihi, bütün Ortadoğu ve Balkanlar için önemi olan bir çalışma daha okuyucunun önüne çıkıyor."

İlber Ortaylı

ISBN 978-975-10-3714-5

9 789751 037145

f/inkilap.yayinlari

t/inkilapkitabevi

ig/inkilapkitabevi

Online alışveriş: www.inkilap.com

kitapsan

22 00₺